

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HZ. PEYGAMBER'İN TEBLİĞİNE KARŞI MÜŞRİKLERİN
TEPKİLERİ

Betül ALİOĞLU
2501130445

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

İSTANBUL- 2020

ÖZ
HZ. PEYGAMBER'İN TEBLİĞİNE KARŞI MÜŞRİKLERİN
TEPKİLERİ
BETÜL ALİOĞLU

Kur'an'ın ihtiva ettiği mesajı daha iyi anlamının yolu nüzul sürecinde yaşayan insanların hayatlarını ve tepkilerini incelemekten geçeceği aşikârdır. Bu çalışmada özellikle İslam dinine karşı koyan insanların hayatları, zihin dünyaları incelenmiş ve onların inkâr nedenleri ele alınmaya çalışılmıştır. Mekkeliler Kusay'dan sonra 610'lu yıllara kadar çıkar çatışmasının sonucunda Ahlâf ve Mutayyebûn grubuna ayrılmıştı. Hz. Muhammed'e tepkinin bu iki grubun aralarındaki dengeyi sağlama çabasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kabilesi Ahlâf grubundan olan Mekke'nin ileri gelenlerinin Hz. Muhammed'e gösterdiği tepki diğer gruba göre oldukça serttir. Bununla birlikte Mutayyebûn'dan olan bazı kimselerden eziyet görmesinin ana nedenlerinden birisinin eşlerinin Ahlâf grubundan olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Sonuç olarak Mekke müşriklerinin sahip oldukları ekonomik imkânları ellerinde tutma ve nüfuzlarını devam ettirme çabası Mekke'de on üç yıl boyunca süren kavganın ana nedeni olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Mekke, Muhammed, Nübüvvet, Müşrik

ABSTRACT
THE POLYTHEISTS' REACTIONS TO THE PROPHET'S
SPEECH

BETÜL ALİOĞLU

It is evident that the way to better understand the message of the Holy Qur'an, which has been read in the world for 1400 years, is to examine the lives and reactions of the people living in the process of transposition. In this study, especially the lives of the people who opposed the Islamic religion, their minds were examined and their reasons for denial were tried to be fahmedilm. After Kusay, Makkelis were divided into Ahlâf and Mutayyebûn group because of conflict of interest until 610s. In our research, it is seen that Hz. It was revealed that the reaction to Muhammad was due to the efforts of these two groups to provide the balance between them. Tribe Ahlâf group of the leading of Mecca Hz. His reaction to Muhammad was quite harsh on the other group. Again, some people from Mutayyebûn also suffered from the fact that their spouse was from the Ahlâf group. As a result, the effort to keep their economic opportunities and to maintain their influence has been the main reason for the thirteen years of fighting in Mecca.

Keywords: Kur'an, Mekke, Muhammed, Prophethood, Polytheists.

ÖNSÖZ

İslam medeniyetinin kurucusu Hz. Muhammed'i yaşadığı dönemin şartlarını inceleyerek tanımaya çalışmak, onun mesajının isabetli bir şekilde anlaşılmasına büyük katkıda bulunacaktır. İnsanlık tarihinde kayda değer bir iz bırakamayan, medeniyet merkezi olamamış bir bölgeden, okuma-yazması olmayan öksüz ve yetim birinin çıkıp tarihin seyrini değiştirecek şekilde büyük bir medeniyet inşasına öncülük etmesini, tarihin akışını değiştirmesini büyük bir başarı mucizesi olarak addeden düşünürler bulunmaktadır.

Hiz. Peygamber'in o dönemin şartlarına göre gayet iyi bir seviyede imkânları hâiz olduğu görölmektedir. Mekke'nin şehir haline gelmesinde baş aktör olan Kusay'ın soyundan gelen Hiz. Muhammed, oldukça iyi bir gelire ve toplum nezdinde yüksek bir konuma sahip olmasına rağmen enâniyetin kol gezdiği bir dünyada çevresinde yaşanan zulme kayıtsız kalmaması ve onların dertleriyle hemhâl olması onun mümtaz bir şahsiyete sahip olduğunu bizlere gösteren en önemli argümandır. *“Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin?”* (Şura, 42/ 52), *“Sen daha önce herhangi bir kitap okumuyordun.”* (Ankebut 29/ 48), *“Sen Kur'an'dan önce bunlardan habersizdin.”* (Yusuf 12/ 3) ayetleri de Hiz. Muhammed'in risaletinden önceki zihin dünyası hakkında bilgi vermekte ve onun kendisine verilen vazifeyi yerine getirmekten başka herhangi bir amacının olmadığını belirtmektedir.

Tezin giriş bölümünde araştırmanın konu ve metoduna yer verilirken, istifade edilen kaynaklardan bahsedilmiştir. İlk bölümde Hiz. Muhammed'e ilk vahyin geliş süreciyle tebliğin önce aile efradından başlanarak Mekke toplumunda devam edişi ele alınmaktadır. İkinci bölümde ileri gelen Mekkeli müşriklerin kimler olduğu ve onların Ahlâf veya Mutayyebûn'dan mı oldukları yoksa farklı kabilelere mi bağlı oldukları araştırılmış; ayrıca neseplerine yer verilerek hayatları hakkında bilgi sunulmuştur. Ardından bu müşriklerin inkâr etme nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı okuyup değerlendiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN'a teşekkür ediyorum. Ayrıca yazım aşamasında değerli görüşleriyle katkı sunan Zehra Şener Okumuş'a, Mücella Aydın'a ve Betül Aşkın'a; tez süresince

yardımlarını esirgemeyerek bana destek olan babam Hasan Alioğlu'na ve değerli aileme teşekkürü borç bilirim.

Betül ALİOĞLU
İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
HZ. MUHAMMED'E İLK VAHYİN GELİŞİ VE PEYGAMBERLİĞİ .	8
1.1. Hz. Muhammed'e İlk Vahyin Gelişi.....	8
1.2. Tebliğe Aile Efradından Başlaması	17
1.3. Mekke Toplumunu Daveti.....	20
1.3.1. Hz. Peygamberin Mekke Toplumunu Daveti	20
1.3.2. Mekke Toplumunun Tepkileri.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	45
MÜŞRİK LİDERLER VE ONLARIN İSLAM'A KARŞI TEPKİLERİ	45
1.1. Ahlâf'tan Olan Müşrik Liderler	47
1.1.1. Velîd b. Muğîre	47
1.1.2. Âs b. Vâil (Ebû Amr)	49
1.1.3. Nadr b. Hâris (Ebû Fâid)	50
1.1.4. Übey-Ümeyye b. Halef.....	51
1.1.5. Amr b. Hişâm (Ebû Cehil)	53
1.1.6. Gays b. Fakih.....	55
1.1.7. Ebû Ümeyye Süheyl b. Muğîre	56
1.1.8. Nübeyh b. Haccâc-Münebbih b. Haccâc	56
1.1.9. Ebû Kays b. el-Fâkih b. el-Muğîre	57
1.1.10. Hâris b. Kays es-Sehmî (İbn Gaytala).....	57
1.1.11. Züheyr b. Ebî Ümeyye-Abdullah b. Ebî Ümeyye	57

1.2. Mutayyebûn'dan Olan Müşrik Liderler.....	58
1.2.1. Ebû Leheb.....	58
1.2.2. Utbe b. Rebîa (Ebü'l-Velîd)-Şeybe b. Rebîa (Ebû Hâşim)	60
1.2.3. Mut'im b. Adî-Tu'ayme b. Adî	61
1.2.4. Ukbe b. Ebî Mu'ayt	62
1.2.5. Ebû Zem'a Esved	63
1.2.6. Esved b. Abduyeğûs	65
1.2.7. Saîd b. el-Âs (Ebû Uhayha).....	65
1.2.8. Ebü'l-Bahterî el-Âs b. Hâşim	67
1.2.9. Ahnes b. Şerîk	67
1.2.10. Hakem b. Ebi'l-Âs	68
1.2.11. Ebû Süfyân	68
1.2.12. Rükâne b. Abdüyezîd	68
1.3. Tarafsız Kabilerden Olan Müşrik Liderler.....	69
1.3.1. Süheyl b. Amr.....	69
1.3.2. İbnü'l-Esdâ el-Hüzelî	70
1.3.3. Mâlik b. et-Tılâtîlâ.....	70
1.3.4. Hübeyre b. Ebî Vehb	70
2.3.5. Tufayl b. Abdullah.....	70
Değerlendirme	70
SONUÇ	71
EK-1.....	73
EK-2.....	74
EK-3.....	75
EK-4.....	77
EK-5.....	78
EK-6.....	79
EK-7.....	80

EK-8.....	81
EK-9.....	82
EK-10.....	83
EK-11.....	84
EK-12.....	85
EK-13.....	86
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
b.	: İbn
bs.	: Baskı
Bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
thk.	: Tahkik eden
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
t.y.	: Yayın tarihi yok
y.y.	: Yayın yeri yok
ö.	: Vefatı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
a.s.	: Aleyhisselam

GİRİŞ

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran temel özellik düşünen, soran ve sorgulayan, varlık nedenini ve amacını bilmek isteyen, inanan, tarih devralan ve devreden olmasıdır. Gelecek kaygısı doğrudan insanları geçmişe yönlendirir. Dolayısıyla gelecekle ilgili projesi olanlar daima işe tarihten başlar. Kur'an, belirli bir yer ve zamanda insanlığa hitap etmekle beraber kendinden önceki tarihe ışık tutmuş, yarınları da yön vermiştir. Allah'ın “ وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمُعَظَّةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ. (Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, müminlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir”¹ ayetinde vurguladığı gibi başta Muhammed (a.s.) olmak üzere tüm insanlara dün, şimdi ve yarın arası bağ kurma kabiliyetini kazandırmış, geçmişten destek alıp yarınları şekillendirmeyi öğretmiştir.

Kur'an örnek bir toplum inşa etmeyi amaçlamış ve bu konuda ilk muhatap olan Mekkeliler öncülüğünde tüm insanlığa ulaşma gayretinde olmuştur. İlk inen Mekkî ayetlerin birçoğunda “ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik..”² Ve “ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ / İşte bu (Kur'an) da, bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilahi kitapları) tasdik eden ve şehirler anasını (Mekke'yi) ve bütün çevresini (tüm insanlığı) uyararın diye indirdiğimiz bir kitaptır...”³ ifadeleri kullanılarak bu durumda evrensel davet düşüncesi ortaya konmuştur. Dolayısıyla toplumun düşüncelerinde, inançlarında, ibadetlerinde ve ahlaklarındaki yanlışlıkları tespit edip ıslah etmek bu Kitab'ın ana hedefidir.

Şüphesiz Kur'an'ı herkesten önce Hz. Muhammed tam olarak anlamıştır. Öyleyse Hz. Peygamber iyice tanınmalı ki bu kitabın gönderiliş amacına vâkıf olunsun ve karşılaşılan sorunları çözmede önemli ipuçlarına ulaşılabilsin.

Hz. Muhammed (a.s.), kendinden şu şekilde bahsediyor: “Benim durumum, bir ateşin yanındaki kişinin durumuna benzer. Ateş yanıp etrafını aydınlattığı zaman,

¹ Hüd 11/120.

² Enbiya 21/107.

³ En'âm 6/92.

*pervaneler ve diğer bazı böcekler kendilerini ateşe atmaya başlarlar. Adam yanmamaları için onları ateşten uzaklaştırmaya çalışır, fakat buna rağmen ateşe atlarlar. Aynı şekilde ben de sizleri eteklerinizden tutup cehennem çukuruna düşmekten alıkoymaya çalışıyorum; “Buraya gelin, ateşten uzaklaşın” diye bağıyorum. Ne var ki, elimden kurtulup doğruca cehennem çukuruna koşmaya devam ediyorsunuz.”*⁴ Bu hadiste Hz. Peygamber kendisinin insanların kurtarıcısı olduğunu ifade etmektedir. Yani onun tek gayesi insanlığı tehlikelerden kurtarmak olduğu görülmektedir.

Hz. Muhammed'den yüzlerce yıl sonra gelen edebiyatçılar ve düşünürler tarafından hayatı araştırılıp takdir edilen, tarihe yön veren yüz insandan bahsedilirken de özellikle Peygamberimizin ismi birinci sırada yer alan şahsiyet olduğu görülmektedir. Yaşadığı devirde övülen, değer verilen olmakla beraber yıllar geçtikçe de kıymeti bilinen ve hatırlanan insan olmak dünyada çok az kişiye nasip olmuştur. Zira bahsi geçen hadisteki özelliği sayesinde her kesimden gelen bu övgü ve değerlere ulaştığı görülmektedir.

Hz. Peygamberin hem kendisi hem de toplumu ümmî idi. Yani onlar kitâbî bir birikime sahip değillerdi. Allah vahyin ilk muhataplarını, tahrif olmuş dinlerden beslenmemiş, oldukça sade yaşama sahip bu halktan seçmiştir. Bu sayede o nesil, mesajı hiç ekleme ve eksiltme yapmadan doğru bir şekilde tüm insanlığa ulaştırmıştır.

İslam'a ilk inananlar kendisine güven duydukları için Hz. Muhammed'i referans olarak Müslüman olmuşlar; ancak bununla yetinmeyip daha sonra Peygamberlerine “Ey Allah'ın Elçisi! Bu konuda vahiy mi var?”⁵ diyerek ondan söylediği sözün kaynağını istemişlerdir. Eğer beşerî kanaati olduğunu farkedерlerse de (Medine'de hurma ağaçlarının aşılınması örneğinde olduğu gibi⁶) kendisine şerh düşmüşlerdir. Görülen o ki ilk Müslümanlar Hz. Muhammed'i körü körüne takip eden bir topluluk değil, bilakis sorgulayarak bilgi edinen bir zümreydi. İlk dönem Müslümanlarının zanna dayanan bilgileri değil, kat'î anlamda bilgileri takip etmek istedikleri görülür. Çünkü zannî bilgi, temel insani sorunlarını çözememiş veya kısa vadede çözüyor gibi

⁴ Müslim, “Fedâil” 6/22.

⁵ Vâkidî, **Kitâbü'l-Megazî**, I, s. 56. “Ben de sizin gibi bir insanım. Sizlerin unuttuğunuz gibi ben de unutabilirim. O halde unuttuğum olursa bana hatırlatınız” Buhârî, “Salat”, 31/ 401.

⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünenu İbn Mâce, (thk. Heyet), I- IV, Dâru't-Te'sîl, 2015, II, s. 526, (hadis no: 2470).

gözükse de sonunda problemler, kaoslar daha da artmıştır. “وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا / Onların çoğu zannın arkasından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz.”⁷ ayeti Müşriklerin Hz. Peygamber’e itirazlarının ana nedenini izah etmektedir. Halbuki bilen insanlar/âlimler ise kesin kanıtın izlerini takip ederek sonunda Allah’ı bulur ve O’nun gücünü, kuvvetini takdir ederler.⁸

Allah Hz. Muhammed’i mutlak anlamda doğru bilgi olan vahiyle eğitti, yetiştirdi ve böylece O’nu insanlıkta zirvelere çıkardı.⁹ O, bu sayede Yüce Allah’ın kendisi hakkında “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ / Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”¹⁰ ve “لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ / Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”¹¹ sözlerini söylemesine mazhar oldu. Dolayısıyla da Kur’an yalnızca iki kapak arasında kalan bir kitap değil, insanlık için elzem olan, pratik hayata aktarılan değer halini aldı. Hadislerde de, Hz. Âişe’nin Onun vefatının ardından, “O’nun ahlâkı Kur’ân’dı” dediği zikredilir.¹²

Abdüşemsogullarından Ebû’l-Âs¹³ henüz Müslüman olmadan önce eşi Zeyneb hakkında söylediği bir şiirde ondan “Emin’in kızı” diye söz etmiştir.¹⁴ Hatta vaktiyle kendisine düşman olan Ebû Süfyân bile kendisine yöneltilen soru üzerine Hz. Muhammed’i çok istemese de övmek zorunda kalmıştır. Hz. Muhammed’den davet mektubu alan Bizans İmparatoru Heraklius, Mekkeli olması hasebiyle o sırada Şam’da bulunan Hz. Muhammed’in azılı düşmanı Ebû Süfyân’dan¹⁵ bilgi almak ister. Gerçekleri söyleyip söylememekte bir an tereddüt eden Ebû Süfyân “Onun hiç yalanını

⁷ Yunus 10/36.

⁸ “إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ” / Allah’a karşı ancak kulları arasında âlim olanlar derin saygı duyarlar” (Fatır 35/ 28).

⁹ Daha sonraki dönemlerde Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı gibi, Hz. Muhammed’i doğru tanıyıp onun izinden gidenler dünyada medeniyet inşa etmişler ve insanlığa bir çok katkıda bulunmuşlardır.

¹⁰ Kalem 68/4.

¹¹ Ahzab 33/21.

¹² İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Menî (ö. 230/845), *Kitâbü’t-Tabakâtîl-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire I, s. 313.

¹³ Hz. Muhammed’in damadlarından birisinin Abdüşemsogullarından Ebu’l-Âs olması diğer ikisinin de Ebu Leheb’in oğulları olması da kendisinin toplumdaki yerinin anlaşılmasında önemli ipucu vermektedir. Zira evlilikler denklik ilkesine göre yapılıyordu.

¹⁴ Hüseyin Algül, “Emîn”, *DİA*, XI/111, Korkut Dindi, *Siyer-Kur’an İlişkisi* (Mekke Dönemi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 38.

¹⁵ Ebu Süfyan’ın Suriye’de ticarethaneleri ve ambarları vardı. Neşet Çağatay, *Sorularla İslam Dini ve İslam Tarihi*, Gündoğan Yayınları, t.y. Ankara s. 110.

işitmedik” der ve Hz. Peygamber’i övücü sözler söylemek zorunda kalır.¹⁶ Başka bir örnek de, Ahnes b. Şerîk’in Ebû Cehil’e sorduğu “Peki o yalancı mı?” sorusuna Ebû Cehil’in “Hayır hiç yalan söylediği vaki değil”¹⁷ demesidir. Mekkeliler, İslam’dan önce Hz. Muhammed’i “emîn/itimat edilen” lakabıyla çağırıyorlardı. Hz. Muhammed’i büyüten amca Ebu Talip kardeşi Abbas’a yeğeninin güvenirliliğini şu şekilde ifade etmektedir: “Onun hiç yalan söylediğini, gevezelik ettiğini, sokak çocuklarına karıştığını aslâ görmedim”¹⁸ Yine Hz. Muhammed’in takdire şayan başka bir hasletine örnek de şudur: Fil olayından sonra tanımlanan Ahmesilik, Kureyşliler için kullanılan bir tabirdir. Ahmesiler dışarıdan gelen hacılara (hille mensupları) karşı kendilerinin imtiyazlı olduğu hissini vermek için harem sınırları dışında olduğundan dolayı Arafat’ta değil Müzdelife’de vakfederlerdi. Cübeyr babası Mut’im b. Adiy’den aktardığı bilgiye göre Hz. Muhammed ise Kureyşli olmasına rağmen aşağı addedilen grupla beraber Arafat’ta vakfederdi.¹⁹ Görülen o ki Hz. Peygamber’in ahlakî özellikleri Arap toplumunda eşine az rastlanır cinstendi.

Hz. Muhammed’e karşı gelenler iki saikle bu tutuma giriyorlardı. Bir kısmı yanlış gidişatın geçici kazançlarına kanarak onu reddederken; bir kısmı da akılsızlığından, inadından, kıskançlığından reddediyor, inanmamak için çeşitli bahaneler ileri sürüyorlardı: “لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا / Eğer peygamber gelecekse melek olmalıydı”²⁰, “فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا / Bir insan mı bize yol gösterecek?”²¹ tarzındaki sorularına Yüce Allah, “وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ / Resûlüm! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.”²² ayetiyle cevap vermektedir.

İnsanoğlu değişime karşı her zaman önyargılı olmuştur ve atalarından aktarılan, alışageldiği inançları, sosyal yaşantıyı benimseme yolunu tercih etmiştir. Bu tutum insanların dertlerinin katlanarak artmasına yol açan ana nedendir. Hz. Muhammed Peygamberlikten önceki hayatının nübüvvet öncesi son beş yılını çevresinde gördüğü

¹⁶ Buhârî, “Bed’ü’l-Vahiy”, 6/7.

¹⁷ Mukatil, Ebu’l-Hasen b. Süleyman, **Tefsîru Mukâtil b. Süleyman**, thk. Ahmad Ferid, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003, II, s.22.

¹⁸ Mevlana Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı: Siretü’n-Nebi**, çev. Ali Genceli, Ankara, Nur Yayınları, 1951, s. 73.

¹⁹ İbn Hişâm, **es-Siretü’n-Nebeviyye**, I, s.217; Recep Uslu, “Hums”, **DİA**, XII, s. 364-365.

²⁰ Furkan 25/7.

²¹ Teğâbün 64/6.

²² Furkan 25/20. Benzer ayetler için bk. İbrahim 14/11; İsra 17/95.

sıkıntılara, problemlere kayıtsız kalmamasından sebep belli aralıklarla Hira mağarasında geçirirdi. Tüccar olduğu için sık sık yolculuk yaptığından ve gittiği yerlerde birçok insan gördüğünden toplumdaki zulümleri, haksızlıkları, işleyen düzenin çarpıklığını daha çok fark ederdi. Ancak ne yapacağını bilemedi; “وَوَجَدَكَ ضَالًّا” / *Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*²³ ayetinin tasvir ettiği durum tam da buydu.

Vahyin inmesi artık değişim ve dönüşüm zamanının geldiği anlamındaydı. Yalnız bu süreç değişmemekte inat eden, anlayışı kıt bir çok insanın sancı çekmesine, tepki göstermesine neden oldu.

Bu çalışmada ana hedef vahyin geldiği toplumu anlamaya çalışarak tebliğin içeriği hakkında ma'lumat elde etmektir. Çünkü öğretiler toplum tanınmadan kavranamaz, maksat hasıl olamaz. Bunun için de müşriklerin tepkileri, karşı çıkış nedenleri üzerinde durmak gerekir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU, METODU VE KAYNAKLARI

1. Araştırmanın Konusu ve Metodu

Dünyanın gidişatını değiştiren Hz. Muhammed'in getirdiği dine karşı çıkan Mekke'nin liderlerinin hayatları, Kur'an'dan da istifade ederek, inceleyip onların ısrarla inkâr nedenlerini, sebep-sonuç ilişkisinden yararlanarak ele alınacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu çalışmada Hz. Muhammed'in tebliğ sürecinin ilk anları ve bu zamanlarda kendisini inkâr eden Mekke müşriklerinin tanıtılması amaçlanmıştır.

Daha önce kaleme alınan siyer ve tarih eserlerinde az ve öz bilgiyle ele alınmış olan şahısların derinlemesine araştırılması konusunda bazı zorluklar yaşanmıştır. Öncelikle bu kimselerin neseblerine ulaşılmaya çalışılmış, hayatları kaynaklardan tespit edilmiş ve buradan hareketle inkâr nedenleri tahmin edilmiştir.

Biyografik bilgilere yer verilmiş; sonra ortak bir şekilde inkâr nedenlerine yer verilmesi amacıyla tümevarım metodundan faydalanılmıştır. Müşriklerin, Ahlâf ve

²³ Duha 93/7.

Mutayyebûn şeklinde ayrıma giderek verilmesi sırasında sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır.

2. Kaynaklar

Çalışmanın konusu, Hz. Peygamberin tebliğine müşriklerin tepkileri olduğundan öncelikli olarak kaynaklarımız; Kur'an-ı Kerim, ilk dönem tefsir, hadis ve İslam tarihi kaynaklarıdır.

Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *Tefsir-i Kebîr*,²⁴ Taberî (ö.310/923)'nin *Câmiu'l-Beyân*,²⁵ ilk dönem tefsir kaynağı olarak sıklıkla müracaat ettiğimiz kaynaklardır.

İbn İshak'ın *es-Sîretu'n-Nebeviyye*,²⁶ İbn Hişâm'ın *es-Sîretu'n-Nebeviyye*,²⁷ Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *el-Meğâzi*,²⁸ İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir*,²⁹ Belazûrî'nin (ö. 279/893) *Ensâbu'l-Eşraf*,³⁰ Taberî'nin *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*,³¹ Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) *el-Faik fî garibi'l-hadis*,³² İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sahabe*,³³ İbn Hacer'in (ö. 852/1452) *el-İsâbe*,³⁴ adlı eserleri, vahyin geldiği sürecin, Mekke toplumunun anlaşılmasına ve Mekkelilerin tepkilerinin tahlil edilmesine dair önemli başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. İlk dönemde

²⁴ Ebû'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, İşaret yay. , 2017.

²⁵ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî el-Bağdâdî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Asım Faris Haristani, Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1994.

²⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbni İshak (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi)*, (thk. Muhammed Hamîdullâh), Konya, Hayra Hizmet Vakfı, 1981.

²⁷ İbn Hişâm Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebevi*, thk. Mustafa es-Sekka, İbrahim el-Ebyari, Abdülhafız Şelebi, Kahire, Mustafa el-Babil el-Halebî, 1955.

²⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakîd el-Eslemi Vakîdî, *el-Meğâzi*, thk. Masden Jones 3. Baskı, Alemlü'l-Kutub, Beyrut, 1984.

²⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir, et-Tabakâtu'l-Kubrâ* (thk. 'Alî Muhammed 'Omer), I-XI, Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2001.

³⁰ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zükkâr, Riyâd ez-Zirikli, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

³¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarih-i Taberi Tercemesi*, Konya, Can Yayınları, 1982.

³² Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Faik fî garibi'l-hadis*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed el-Bicavi, 2. bs., y.y., İsa el-Babi el-Halebi, t.y. .

³³ Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, thk. Halil Me'mun Şiha, Beyrut, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, 1997.

³⁴ İbn Hacer el-Askalani, *el-İsâbe (Sahabe-i Kiram ansiklopedisi)*, çev. Naim Erdoğan, İstanbul, İz yayıncılık, 2009.

inen ayetleri incelemek için nüzul sırasına göre Derveze'nin *Hz. Muhammed'in Hayatı*, et-Tefsîrü'l-ḥadîṣ'inden faydalanılmıştır.

Çalışmada yer alan Kur'an-Kerim mealleri için *Ku'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*³⁵ eserinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın sonunda EK'ler ilave edilmiştir. Bu bölümde İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ı, İbn Habib'in *el-Muhabber*'i, Belazuri'nin *Ensabü'l-Eşraf*ı, İbn Hacer'in *İsâbe*'si, *DİA* maddelerinden istifade edilerek Müşriklerin ve Müslümanların akrabalık ilişkileri irdelenip çıkan sonuç da şematik hale getirilmiştir. Birbiriyle çelişik bilgilere rastlanıldığında daha önce kaleme alınmış olan eserin bilgileri takdim edilmiştir.

³⁵ **Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir**, hazırlayanlar Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Ankara, 3. bs, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'E İLK VAHYİN GELİŞİ VE PEYGAMBERLİĞİ

1.1. Hz. Muhammed'e İlk Vahyin Gelişi

Vahyin indiği şehir olan Mekke'nin önceki adı Bekke idi. Bekke, üzerinde zorbalık yapanların boyunlarının kırıldığı³⁶, başlarının ezildiği³⁷ anlamına geliyor. Bu şehrin kutsallığına dokunan hükümdarı mutlaka kötü son karşılardı. Bu meyanda Amalika peşinden Cürhümîler, sonra Huzaa³⁸ peşinden de adeta kendi sonlarına doğru Kureyşliler gidiyordu. Ta ki Hz. Muhammed gelip o âkıbete doğru olan gidişatı durdurmasıyla Kureyşliler de kötü sondan kurtulmuş oldular. Zira Arabistan Yarımadasının dini merkezi olan Kabe'yi Kureyşliler tek gelir kaynakları olan ticaratlerinde kullanmaya, çıkarlarına âlet etmeye başladılar. Kendilerinden öncekilerin yaptıkları hataları aynen tekrar etmeye doğru gittiler. Amr b. Haris Mekke'nin yeni sakinleri olan Kureyşlileri uyarıyordu:

“Ey insan oğulları! Yürüyün. Bir gün gelecek ki yürüyemez bir hale geleceksiniz. Sonuç budur. Ölüm gelip çatmadan binekleri sürün; dizginlerini gevşek bırakın, yapacaklarınızı da yapın; biz de sizler gibiydik. Sonra zaman halimizi değiştirdi. Siz de bizim düştüğümüz hale düşeceksiniz”³⁹

Muhammed (a.s.)’dan yaklaşık 2600 küsur yıl önce Hz. İbrahim ile oğlu İsmail⁴⁰ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ *Ya Rabbi! Bunlara*

³⁶ Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, Esâsü'l-Belâğa, (thk: Muhammed Nebîl Tarîfî), Dâr-u Sâdır, Beyrut, 2009, s. 48 .

³⁷ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I, s.114.

³⁸ Huzaalılar Mekke ve Kabe'de üç yüz yıl hüküm sürdüler. (Eyüb Sabri Paşa, **Mir'at-ı Mekke**, Hazırlayanlar: Ömer Faruk Can- F. Zehra Can, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018. s. 299).

³⁹ İbn-i Hişâm diyor ki: Doğru olarak Amr'a atfedilen beyitler sadece bunlardır. Şiir bilgini olan bir kimse bana şunu anlattı: **Bu beyitler Araplarda söylenen ilk şiirdir. Yemen'de bir taş üzerinde yazılı olarak bulunmuştur.** (İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye** I, 116).

⁴⁰ Hz. İsmail babası Hz. İbrahim gibi Aramice, Keldanice, İbranice'yi bir de Cürhümîlerden öğrendiği Arapça'yı biliyordu. (Corci Zeydan, **et-Tarihu't-Temedduni'l-İslâmî**, Beyrut, 1973, 17-19; Sami

içlerinden bir Peygamber gönder”⁴¹ şeklinde Mekke’de Rablerine yakardılar ve sonunda atalarının duası kabul olmuş ve Hz. Muhammed peygamber olarak Mekke topraklarında görevlendirilmişti. “Bu Kur’an (ın geleceği) daha öncekilerin kitaplarında⁴² da vardı”⁴³ ayetinde de altı çizildiği gibi önceki kitaplarda Hz. Peygamber’in geleceği haberi geçiyordu. Aynı şekilde Hz. Muhammed de bu seyri, “Ben, atam İbrahim’in duası, kardeşim İsa’nın müjdesi ve annem Âmine’nin rüyasıyım.”⁴⁴ şeklinde açıklamıştır. Kur’an da Hz. Peygamber’e kendisine inanmayanlara bu meyanda açıklama yapmasını söylüyor ki aklını kullananlar gerçekleri farkedebilsinler, onun elçiliğine iknâ olsunlar: “قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ / De ki: “Allah [başka türülüsünü] dileseydi, size bu [ilahî kelâmı] okuyup duyurmazdım; O da size ulaştırmazdı onu. Gerçek şu ki, bu [vahiy bana gelmezden] önce bir ömür boyu aranızda bulundum: öyleyse, yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁴⁵

Dostları Ebû Bekir (r.a.), Mahzum kabilesinden Kays b. Saib⁴⁶, Ezd kabilesinden tabib Dımad b. Sa’lebe⁴⁷, Hz. Hatice’nin yeğeni Hakîm b. Hizâm⁴⁸ gibi güzel ahlak sahibi, yüce ruhlu insanlardı. Hayatına kim girmişse ondan her zaman hoşnut olmuşlar ve Zeyd b. Hârise örneğinde olduğu gibi onu tercih etmişlerdir.

Kılınçlı, **Mekkî Surelerde Mü’minlerin Müşrikler ve Ehl-i Kitap ile İlişkileri**, Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 10).

⁴¹ Bakara 2/129.

⁴² “Onlara kendi kardeşlerinin arasından bir peygamber göndereceğim. Bu peygamber sana benzeyecek ve Benim emirlerimi irad edecektir.” (Tesniye Kitabı, Bab. 18, Ayet 18.). (Mevlâna Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı: Siretü'n-Nebi**, s. 47).

⁴³ Şuara, 196. “Tanrı Sina’dan geldi. Saîr’den onlar kıyam etti. Paran (Hicaz)’dan ziya parladı. On bin aziz ile ileriye geldi. Sağ yanında onlara doğru parlak bir şeriat geliyordu.” (Tesniye Kitabı, s 49). (Mevlâna Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı: Siretü'n-Nebi**, s. 49).

⁴⁴ **Müsned**, 4/128 (17280).

⁴⁵ Yunus 10/16.

⁴⁶ Eski arkadaşlarından Kays b. Saib Hz. Muhammed hakkında şunları dile getiriyor: “Seyahate çıkacağı zaman O’na bir şey emanet etsem, işlerimi beni tam manâsıyla memnun edecek şekilde bitirmeden dönmezdi. Buna karşın, ben seyahate çıkarken o bana bir iş havale ederse, dönüşümde, herkesin bana kendi işlerinden haber sormasına karşılık, Hz. Muhammed bana sadece sıhhat ve afiyette olup olmadığını sorardı.” (İbn Hanbel, **Müsned**, III, 425; M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, Ankara, Yeni Şafak yayınları, 2003, I, s. 56-57.) Kays b. Saib Mekke’nin fethinde Müslüman olduğunda Hz. Muhammed ona “Merhaba kardeşim, kendisiyle hiç sorun yaşamadığım iş ortağım!” şeklinde hitab etmişti. (Ebû Zur’a el-Makdisî, Ebû Zur’a Tâhir b. Muhammed (ö. 1171), **Safvetu’t-Tasavvuf**, s. 29).

⁴⁷ İbn Hacer el-Askalani, **el-İsâbe** (Sahabe-i Kiram ansiklopedisi), trc. Naim Erdoğan, İstanbul, İz yayıncılık, 2009, III, s.16.

⁴⁸ Mevlana Muhammed Ali, **Peygamberimizin hayatı: siretü'n-nebi**, çev. Ali Genceli, Ankara, Nur Yayınları, 1951, s. 72.

Allah Elçisi (a.s.) “وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ”⁴⁹ ayetinin vurguladığı gibi insanlığa yaşanabilir bir dünyanın yollarını açıyor, problemlerini halledebilme özgüveni kazandırıyor. Güçlünün her zaman haklı olduğu, adaletin sadece zengin, asil insanlar arasında korunduğu bir dünya için Kur’an Cahiliye kavramını kullanıyor. Bu kelime bilgisizlik anlamına değil, hilmsizlik anlamına geliyor.⁵⁰ İnsanlar, bütün güzel hasletleri (kahramanlık, misafirperverlik...) sadece kabilesini ön plana çıkarıp kabilesinin adını daha duyulur hale getirmek için kullanırlardı. Hâlbuki Arap Yarımadası’nda daha önce tevhid hâkimdi, ancak 610 yılına doğru, فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ⁵¹ ayetiyle tasvir edilen durum hasıl oldu. Kalpler katılaştı, kötülükler ve yanlış inançlar bu topraklara hâkim oldu.

Arabistan topraklarına baktığımızda Kuzey Arabistan’a Sâlih (a.s.) ile Şuayb (a.s.); Güney Arabistan’a Hûd (a.s.) , Hicaz bölgesine ise İsmail (a.s.) gönderilmiştir. Ancak Hicaz’ın dışındaki diğer bölgelere daha sonra da peygamberler gelirken buraya Hz. İsmail’den sonra hiçbir peygamber gelmemiştir.⁵²

Eğer Muhammed (a.s.) zengin bir aileden, yıldızı parlak bir soydan⁵³ gelseydi, insanlar peygamberin etrafında kuvvetli bir imanla, samimi duygularla toplanmayıp bilakis menfaat, itibar, zenginlik, güç devşirmek için toplanacaktı. İslam davetine icabet edenlerin bir kısmı fakir bir kısmı zenginlerden oluşuyordu. Ayrıca on üç yılda iman eden üç yüz küsur kişinin aynı aileden olmaması, hemen hemen her aileden birçok Müslümanın olması mânîdardır.⁵⁴ Yani orada çoğunluğa uyma yoktu, bilakis

⁴⁹ A’râf 7/157.

⁵⁰ M. Fayda, “Cahiliye”, **DİA**, III, s. 17.

⁵¹ Hadîd 57/16.

⁵² Yüce Allah şöyle buyurur: “لَتَنْزِيلُ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ . لَتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ / (Bu kitap) izzeti büyük, rahmeti bol olan Allah tarafından ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir.” (Yasin 36/6).

⁵³ Kusay’dan Abdülmuttalib’e kadar toplum nezdinde itibarı olan fakat Abdülmuttalip’ten sonra çok da söz sahibi olmayan bir soydan geliyor. Abdülmuttalib maddî bakımdan Ümeyyeoğullarına ve Mahzumoğullarına göre epey zayıfla da kızlarını evlendirdiği kişilerin Mekke’nin güçlü-kuvvetli ailelerinden oluşu onun nüfuzunun halen devam ettiğini gösterir. (W. Montgomery Watt, **H. Muhammed Mekke’de**, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer yay., İstanbul, 2016, s. 58).

⁵⁴ İslam’a açıktan davet başladığında baba-oğul çatışmasına şunlar örnek verilebilir: Utbe b. Rebia-Ebû Huzeyfe, Nadr b. Haris-Firas, Süheyl b. Amr-Abdullah, Zem’a b. Esved-Yezid, Said b. Ebu’l As-Halid, Hz. Ebubekir-Abdurrahman, Abdullah-Ebu Ubeyde b. Cerrah, Ubeyde b. Haris- damadı Amr b. Ümeyye Sayılan isimlerden Utbe b. Rebi, Nadr b. Haris, Süheyl b. Amr, Hz. Ebubekir oğullarıyla,

insanlar bilinçli bir şekilde İslam'ı tercih ettiler. Dine yeni giren Mus'ab b. Umeyr, Utbe b. Rebîa'nın oğlu Ebû Huzeyfe, Abdullah b. Süheyl, Hişâm b. el-Âs, Ebû Cehil'in kardeşi Seleme b. Hişâm gibi bazı kimseler zengin ailelere mensup olup ellerindeki imkânlarını kaybediyorlardı. Buna rağmen inançlarına sahip çıkıyorlar, her ne pahasına olursa olsun mücadele ediyorlardı. Peygamber (a.s.) kırk yaşına kadar Mekke'de liderlik yapmaması, onun bu göreve talip olmayıp seçildiğinin anlaşılması açısından önemli bir husustur. Zira eğer bir yerde başkanlık yapmış olsaydı "Bu insanda zaten liderlik hevesi vardı. Bu yeni görev de onun bu isteğinin devamıdır" şeklinde yorumlara sebebiyet verirdi.

Allah, Peygamberi'ne baştan beri zorluk ve kolaylıkları iç içe yaşatmıştır. İlk önce yetim olup onu hep koruyup kollayan bir büyüğünün (dedesinin, amcasının) olması, maddî imkânsızlıklar yaşarken imkânı olan bir eşle hayatını birleştirmesi⁵⁵ örneklerini sıralayabiliriz. Peygamberliğinde de aynı durum devam etmiştir. Taif seferinde ve Uhud savaşında yaralanması, Bedir gibi gazvelerde Allah'ın yardımının gelmesi örnek olarak zikredilebilir. Onun diğer insanlara örneklik teşkil edebilmesi açısından da bu durum önemlidir.

İbn Hişâm Mekke toplumunda sorgulayan, insanların inanç adına gösterdikleri tavırları yadırgayan; halkın Hz. İbrahim'in dinini bozduğunu söyleyen dört hanif kişiden bahsetmektedir. Bunlar Hz. Hatice'nin amcaoğlu Varaka b. Nevfel,⁵⁶ Hz. Ömer'in amcası Zeyd b. Amr⁵⁷, Peygamberin halası Ümeyme'nin oğlu Ubeydullah b. Caşş,⁵⁸ Osman b. Huveyris⁵⁹'tir. Haniflere bir başka örnek de Ukaz panayırında hutbe veren Kus b. Saide'dir. Hatta onun konuşmasını Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir de genç yaşlarındayken bir keresinde bulundukları kaynaklarda geçmektedir.⁶⁰ İlerleyen

Ubeyde b. Haris de diplomat damadı Amr b. Ümeyye ile Bedir'de birbirleriyle savaşmışlardı. Ebu Ubeyde b. Cerrah babasını bu savaşta öldürmek zorunda kalmıştı.

⁵⁵ Muhammed'in (a.s.), Hatice (r.anha)'ya bizzat kendisinin talip olmaması, teklif alması da önemli bir ayrıntıdır. Çünkü Hz Muhammed eğer evlilik teklifini yapsaydı, kendisi için zenginliğe, öne çıkmaya, sivrilmeye hevesi, zaafı olan bir insan olduğu damgasını çok kolay yerd.

⁵⁶ Hristiyanlığı benimsedi, İbranice biliyordu onların kaynaklarından istifade etti.

⁵⁷ Hz. Ömerin amcası.

⁵⁸ Önce Hristiyan, daha sonra Müslüman oldu, Ümmü Habibe'yle evlenip Habeşistan'a hicret etti, hristiyan olarak burada öldü.

⁵⁹ Bizans İmparatoru'na gidince Hristiyan oldu ve oradan aldığı yetkiyle Kral olmak için Mekke'ye geldiyse de kimse benimsemedi.

⁶⁰ Bi'setinden önce yaşlı Kus b. Saide'yi Ukaz panayırında pek çok kez dinleyen Muhammed (a.s.) yıllar sonra Mekke'nin fethinde tekrardan anımsadı ve 'hatırlayan var mı bu hutbeyi' diye sordu. Ve

zamanlarda Cârûd b. Abdullah öncülüğünde Medine'ye gelen İyâd kabilesi heyetine onu sorduğu ve öldüğü haberini aldığı da yer almaktadır. Ezberinde olmayan hutbeyi hatırlamak istediğinde Ebu Bekir (r.a.) hafızasında olduğunu belirtip bu hutbe kayıt edildi ve günümüze kadar geldi.⁶¹ Haniflerden Zeyd b. Amr: “İşlerimi yaparken bir Rabbe mi, yoksa bin rabbe mi boyun eğeyim.⁶²/Lât'ı da Uzza'yı da; hepsini terk ettim./ Kuvvetli ve sabırlı olan böyle yapar./ Bundan böyle ne Uzza'ya ne de onun iki kızına inanıyorum. / Ne Amr oğullarının ne de Ğunem'in iki putuna giderim. / Hübel'i de ziyaret etmem. / Ki o, aklımın ermediği bir çağda bana İlâh'tı”⁶³ şeklinde inancını dile getirmiş ve insanları uyarmaya çalışmıştır fırsatını bulduğu ortamlarda.

Zulumlerin, haksızlıkların, riyâkarlıkların, malperestliğin, ahlak düşüklüğünün kol gezdiği bu beldede Hz. Muhammed hiç mutlu değildi, hiçbir şey onu tatmin etmiyordu. Allah, ilk önce sadık rüyalarla Muhammed (a.s.)'ın dikkatini dünyadan uzaklaştırdı, zira gördüğü rüya ertesi gün sıklıkla cereyan ederdi. Zihnini toplaması için çoğunlukla yalnız kalmak istedi. Ve otuz beş yaşından kırk yaşına kadar münzevi bir hayatı tercih etti. Daha sonra da kendisi yalnızlığı sevmeye başladı.⁶⁴ Hira Mağarası'na çıkış her Ramazan⁶⁵ ayında adet halindeydi.⁶⁶ Hz. Âişe, “*Sonra O'na yalnızlık sevdirdi. Hira mağarasında yalnız kalır ve sayılı gecelerde orada ibadet ederdi.*”⁶⁷ Hayatının son iki yılında ve özellikle de son altı ayında tuhaf şeyler meydana geliyordu. Gördüğü rüyaların gündüz ayan beyan yaşanmasından⁶⁸ bazen garip bir şekilde gördüğü ışıktan, duyduğu sestten endişeleniyor, toplum tarafından sık sık dile getirilen cinlenme olayının kendisine de uğramasından korkuyordu.

böylece kayıtlara böylece bu hutbe geçmiş oldu. (Abdülbaki Gölpınarlı, **Sosyal açıdan İslam Tarihi I Hz. Muhammed ve İslam**, y.y., Milliyet Kültür Kulübü yayınları , 1969, s. 25-26).

⁶¹ Adanalı Hayret Hoca, Sûk-ı Ukâz, Dersaâdet, Karabet Matbaası, 1304, s. 43-60; Ahmet Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, İstanbul, Bedir yay., 1966, s. 61-62.

⁶² Yusuf 39. Âyette bahsedildiği gibi “ *ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ* / ... *Birbirinden ayrı pek çok rabbin varlığına inanmak mı, yoksa bütün varlıklara egemen bir tek Allah'a inanmak mı daha iyidir?*” Zeyd b. Amr da yıllar önce aynı noktaya dikkat çekmiştir.

⁶³ İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I, s. 226; İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihâye**, II, s.237.

⁶⁴ İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I, 237.

⁶⁵ Haram aylarında Hira dağında mağaraya çekilen bazı Kureyşliler; Abdülmuttalib, Ümeyye b. Muğîre, Varaka b. Nevfel (Neşet Çağatay, **Sorularla İslam Dini ve İslam Tarihi**, s. 124).

⁶⁶ Kureyş kabilesi Recep ayında Hira dağı üzerindeki mağaraya çıkarlar uzlet ederlerdi. Bu adet Haşimoğulları ve diğer kabileleri tarafından uygulanırdı. Herkesin bir yeri olur orada komşuluk ederlerdi. (Taberi, **Tarih**, 2, s. 345).

⁶⁷ Buhârî, “**Bed'ül-Vahiy**”, 3/3.

⁶⁸ Buhârî “**Bed'ül-Vahiy**”, 3/3.

Hira mağarasına ibadet maksadıyla ilk çıkan Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalip olup Ramazan ayı boyunca burada itikaf yaptığı nakledilir.⁶⁹ Allah Resûlü her yıl bir aylığına, ancak iki kişinin sığabileceği Hira mağarasına inzivaya çekilir; gökyüzünü, evreni, yıldızları güneşi, ayı, uzaktan görünen şehri, toplumları, insanları ve kendisini düşünürdü. Yani makro âlemden mikro âleme doğru bir yolculuk yapardı ki küçüklüğünden itibaren karşılaştığı, şahit olduğu kötülüklerin, sorunların çözüme kavuşmasını artık istiyor, bütün benliğiyle arayış içerisinde çabalıyordu. Muhammed (a.s.) yanlışlıkların ve kötülüklerin farkında, ancak Zeyd b. Amr'ın *"Allah'ım! Sana hangi şekilde ibadet edileceğini bilseydim o şekilde ibadet ederdim."*⁷⁰ dediği gibi doğrunun ne olduğunu bilememenin sancısını hissediyordu. Cahiliye devrinde de mevcut durumdan hoşlanmayan, sorgulayan insanlar; etraflarındaki kötülüklerden arınmak, Allah'a yaklaşmak için her yıl bir ay dağda inzivaya çekilmeyi âdet haline getirmişlerdi. İbn İshak, Kureyş'in bu âdetini anlatmak için Ebû Tâlib'in şiirini nakleder: *"Sevr dağına, Sebir dağına yerine oturtana ve Hira dağına çıkıp inene and içerim ki"*⁷¹

Hz. Muhammed her yıl Ramazan ayında inzivaya çekilir, kendisine gelen yoksullara yemek yedirirdi. Muhammed (a.s.) bu ayı mağarada geçirip dağdan iner inmez evine gitmeden önce Kâbe'yi tavaf eder sonra evine giderdi.⁷²

Allah istediği kuluna vahyi hangi yollarla verdiğini Kur'an'da anlatır: *"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir."*⁷³ Hz. Âişe (r.anha) bizlere epey soğuk olan bir günde Resûlullah'a vahiy inerken onu gördüğünü, alnından terler aktığını bizzat müşahade ettiğini aktarıyor.⁷⁴

Vahiy, sıradan bir insanın tecrübe edebileceği bir şey değildi. Hz. Muhammed'in vahiy aldığı anına şahit olan bir sahabe şunları aktarır. *"Bir gün Peygamberimiz'e*

⁶⁹ Ka'benin inşaatına doğru Zeyd b. Amr b. Nufeyl'in Hira mağarasının bulunduğu dağda çadır kurduğu bilinmektedir. (M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, s. 73).

⁷⁰ İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s. 225

⁷¹ İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s. 235.

⁷² İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s.236.

⁷³ Şura 42/51.

⁷⁴ W. Montgomery Watt, **Hz. Muhammed Mekke'de**, s. 85.

vahiy geldiğinde o'nun dizi benim dizimin üzerindeydi. Hz. Muhammed'in dizi öylesine ağırlaştı ki dizimin ezileceği hissine kapıldım.”⁷⁵

İlk vahiy geldiğinde çok korkarak kendisini mağaradan dışarıya attı. Korkudan titreyerek şehre doğru hızla koşmaya başladı. Evine gelerek, “Beni örtün” dedi. O sıralarda Kırk yaşındaki⁷⁶ Nebi'nin aile fertleri: Eşi Hz. Hatice (55); kızları Zeyneb (10), Rukayye (9), Ümmü Külsûm (5), Fâtıma (1)⁷⁷ yaşlarındadır.

Bu kitap insanlığa yaşanan yoğun problemleri çözmek, çekilen sancıları dindirmek için bir yol sunmaktadır. “هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ...Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Muhammed'i apaçık ayetlerle gönderen O'dur...”⁷⁸ Yine “وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ / الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لِعَافِينَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ”/başta onların nezdinde bütün insanlığa şifa, dertlerine çözüm olsun⁸⁰ diye Yüce Allah Kitab'ı indirmeye başladı.

Resûlullah kâhin olmaktan korkuyordu. Zira kâhinlerin işlerini yürütürken putlarla sıkı ilişkileri vardı. Bu yüzden onun zihninde kâhin olmak ölmekten beterdi ki bunu şöyle ifade etmiştir: “Ben bir kâhin olacağım diye korkuyorum. Vallahi şu putlardan ve kâhinlerden nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmiyorum.”⁸¹

Kendisine vahiy, yani insanî gayretlerle elde edilemeyecek bir şey verilmişti. On beş yıldır onu en yakından tanıyan ve ondaki derin kavrayış gücüne, mükemmel kişiliğine şahit olan Hz. Hatice, akıl sağlığını kaybetme ve kâhin olma korkusunu taşıyan eşine karşı şöyle hitap ediyordu: “Ey amcamın oğlu!⁸² Hakkında kötü şeyler düşünme, sevin! Yemin ederim ki, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen

⁷⁵ Mevlâna Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı: Siretü'n-Nebi**, s. 79.

⁷⁶ Bazı rivayetlerde Muhammed (a.s.)'ın 43 yaşındayken peygamber olduğu 10 yıl Mekke'de, 10 yıl Medine'de kaldığından bahseder. Belâzurî, **Ensâbü'l-Esrâf**, I, s. 114.

⁷⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**'ına göre Kureyş'in Kâbe'yi onarması sırasında (m. 605) yılında doğdu. İbn Hacer, **el-İsâbe**'de Hz. Âişe'den beş yaş büyük olduğunu söylüyor.

⁷⁸ Hadîd 57/9.

⁷⁹ En'âm 6/ 155-157.

⁸⁰ Yunus 10/57; İsrâ 17/9.

⁸¹ İbn İshak, Siyer, 121; İbn Sa'd, **et-Tabakatü'l-Kübra**, I, s. 153.

⁸² Hz. Hatice'nin eşine “amcamın oğlu” diye hitap etmesinin sebeplerinden birisi de Hz. Muhammed'in annanesi Berre'nin Esedoğullarından olması olabilir. (Watt, **H. Muhammed Mekke'de**, s. 60).

*akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların yardımına koşarsın, yoksullara destek olur, onlara kimsenin yapmadığı iyilikleri yaparsın. Hak yolunda gerçekleştirenler karşısında insanlara yardım edersin.”*⁸³

Hiz. Hatice, Allah Elçisi'yle (a.s.) ile birlikte Varaka b. Nevfel'e giderek olanları anlattılar. Varaka, Hiz. Muhammed'i dinledikten sonra “*Sana gelen Namus-u Ekber'den başkası değil. Keşke seni yurdundan çıkaracaklarında hayatta olsam.*” dedi. Duydukları karşısında şaşırın Peygamber'in (a.s.) “*Kavmim beni Mekke'den çıkaracak mı?*” sorusunu Varaka, “*Evet çıkaracaklar, zira bütün peygamberler aynı şeyi yaşadı.*” diye cevapladı.⁸⁴

Varaka bi'setten iki, üç veya dört yıl sonra vefat etti.⁸⁵ Öyle ki Hiz. Bilal işkencelere maruz bırakıldığında Varaka b. Nevfel onu bizzat görmüş ve “Birdir, birdir. Sabret Bilal” sözleriyle onu teselli etmeye çalışmıştır.⁸⁶

Bi'setin ilk yıllarında öncelikle bilgi ve duygu içerikli ayetler ağırlıklı olarak inzal oldu ve daha sonra imana davet edildi. Bu sayede Mekkelilerde, uyanma ve bilinçlenme durumu hâsıl oldu. “Rabbuke” 193 kere Mekke'de, 49 kere de Medine'de; “Rahman” neredeyse tamamı, “ilah” kelimesinin ise çoğunluğu Mekke'de, “Allah” lafzı da daha çok Medine'de inen ayetlerde yer aldı.⁸⁷ Kelimelerin tekrar sayıları, indirildikleri mekân tesadüfî değil, bilakis Allah tarafından belirli bir amaç için planlanmıştır. İlk inen surelerden olan Fatiha'da “Hamd Allah'a mahsustur” ayetinden anlıyoruz ki o dönemin insanları Allah'ın dışındaki varlıklara minnet edip saygı duyuyorlardı. Rabbü'l-âlemîn hem bu dünya hem de öbür dünya için tehlike arz eden bu duruma karşı insanoğlunu uyarmak ve kurtarmak istiyor. Benzer şekilde yine ilk inen ayetler olarak bildiğimiz “*اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ / Yaratan Rabbinin adıyla oku!*”⁸⁸ ayeti de çoğu şeyi için “rab” diye tanımlayan Mekkelilere “rab” olarak niteledikleri varlıkların yaratma özelliğinin olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Böylece rab

⁸³ Buhârî, “Bed'ü'l-Vahy”, 3/3.

⁸⁴ Buhârî, “Bed'ü'l-Vahy”, 3/3; “Tefsir (Alâk)”, 1; Müslim, “Bed'ül-Vahy”, 71/322.

⁸⁵ Caetani, Annali i, s. 238, 260; Watt, **Hiz. Muhammed Mekke'de**, s. 80.

⁸⁶ İbn İshâk, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî (ö.768), **Sîretü İbni İshak (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi)**, (thk. Muhammed Hamîdullâh), Konya, Hayra Hizmet Vakfı, 1981. s. 170.

⁸⁷ İsmail Çalışkan, “Kur'an Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşası”, **Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu**, 29 Haziran-01 Temmuz 2012 Çorum, 2013, s. 257-274.

⁸⁸ Alak 96/2.

dedikleri varlıklar eğer yaratamıyorsa asla “rab” olarak vasıflandırılmaması gerektiği vurgulanıyor.

Kur’an hitabının şekillenmesinde hitap ettiği ortamın olgularından kaynaklanan tek yönlü bir etkilenme yoktur. Kur’an’ın da olgulara yönelttiği müdahalesiyle bir karşılıklı söz konusudur. Hitap ile muhatap arasındaki canlı ilişkiler vardır. Kur’an’da hidayet, dalalet, ticaret kelimelerinin sıklıkla geçmesi tesâdüfi değil, Cenâb-ı Hakk’ın bizzat bilinçli tercihidir.

Mekke’de ilk inen ayetler cennet ve cehennemden bahseden kısa surelerdir. Şayet içkinin ve zinanın yasaklanmasıyla ilgili ayetler bu dönem gelseydi “biz bunları kesinlikle terk edemeyiz” derlerdi.⁸⁹

Kur’an yakın vadede Mekke toplumunu hedef seçerken uzun vadede tüm insanlığı muhatap seçmiştir.⁹⁰

Tevrat tek seferde indirilirken Kur’an tedricen indirildi.⁹¹ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا *İmdi, hakkı inkâra şartlanmış olan kimseler: “Kur’an ona bir bütün olarak bir kerede indirilseydi ya!” diyorlar. Oysa Biz onu (sana) böyle tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde belli bir düzen içinde ağır ağır vahyediyoruz ki onunla senin kalbini pekiştirelim.”*⁹²

Hz. Muhammed’in vahiy beklentisi olmadığı açıktır. Kur’an’da onun için “مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا *Kitap nedir, iman nedir bilmezken*”⁹³ buyrulur. Bir defasında kendisine peygamber olmadan önce putlara tapıp tapmadığı ve içki içip içmediği sorulduğunda şu cevabı vermişti: “Ben kitap ve iman nedir bilmezken dahi müşriklerin yaptıklarından uzak kalınması gerektiğini biliyordum.”⁹⁴ Başka ayetlerde de onun bu durumuna vurgu yapılmıştır: “وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ *Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma.*”⁹⁵ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَا رَتَابَ الْمُبْطِلُونَ

⁸⁹ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 6/4993.

⁹⁰ En‘âm 6 /92.

⁹¹ Zeki Duman, “Kur’an’ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi”, **Kur’an Nüzûlünün Mekke Dönemi**, s. 23-55.

⁹² Furkan 25/32.

⁹³ Şurâ 42/52.

⁹⁴ Asım Köksal, **İslam tarihi Hz. Muhammed (Aleyhisselam) ve İslamiyet: (Mekke devri)**, Ankara, Öğretmenler Matbaası, 1966, III, s. 119.

⁹⁵ Kasas 28/86.

“Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.”⁹⁶

Allah, âlemlere rahmet ve hidayet rehberi olarak gönderdiği son elçisini bir hikmete binaen ümmî bir insan olarak seçmiştir. Vahyin ilk muhataplarının da felsefik ve teolojik cedelleşmeler sonucu tahrif olmuş dinlerden beslenmemiş, bilakis sade bir yaşayışa sahip, zihinleri berrak olan insanlardan olması, ilahî vahyin tüm insanlığa başka öğretilerle karıştırmadan ulaştırılabilmesini sağlamıştır.⁹⁷

Aynı içerikli ayetlerin tekrar tekrar inmesi, kendisine verilen üstün değer, önem, güven, destek, ilgi ve yardımın devam edeceğinin gösterilmesi, Hz. Peygamber’e moral vermekte ve kalbini, imanını sağlamlaştırmaktadır. “كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا / آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ Ey Muhammed! Sana bu mübârek Kitabı, ayetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik”⁹⁸ Risaletinin ilk günlerinde “Bunu kavmime nasıl söylerim?”⁹⁹ diyen Hz. Muhammed’e Müddessir, 1-2 ayetleri indi. Hz. Peygamber kendisine gelen ilk vahiy üzerine büyük bir şaşkınlık hali yaşadı. Varaka b. Nevfel’e gitmesi bunun kanıtıdır.¹⁰⁰ Şu ayetler de Allah Elçisi’nin böyle bir beklenti içinde olmadığını göstermektedir: “وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ / ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ / Sen, sana bir kitap indirileceğini de ummazdın, bu ancak Allah’ın bir rahmetidir. O halde kâfirlere destek olma, arka çıkma.”¹⁰¹ “وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ / وَلَا تَخْطُهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ / Bundan önce kitap okuyamazdın, yazman da yoktu. Öyle olmasaydı batıla sapanlar şüphelenirdi.”¹⁰²

1.2. Tebliğ Aile Efradından Başlaması

Mekke’de nübüvvetten birkaç yıl önce kıtlık baş göstermiş,¹⁰³ kalabalık olan Ebû Tâlib’in hanesi de bundan nasibini almıştı. Amcasını maddi olarak rahatlatmak isteyen Muhammed (a.s.), amcazâdesi Ali’yi (r.a.) yanına aldı¹⁰⁴ ve birlikte yaşamaya

⁹⁶ Ankebut 29/48.

⁹⁷ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, s.18-23; en-Nedvî, Ebû'l-Hasan, Rahmet Peygamberi, çev. Abdülkerim Özaydın, İz Yayınları, İst., 1992, s.24.

⁹⁸ Sad 38/ 29.

⁹⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, III, s. 24

¹⁰⁰ Buhârî, “Bed’ul-vahiy”, 3/3; “Tefsiru Sûre”, (96), 1/4953.

¹⁰¹ Kasas 25/85-86.

¹⁰² Ankebut 29/48.

¹⁰³ İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s.246, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, **Tarih-i Taberi Tercemesi**, Konya, Can Yayınları, 1982, II, s. 350.

¹⁰⁴ Ebû Talib’in diğer oğlu 17 yaşlarındaki Cafer’i de kardeşi Abbas (r.a.) yanına aldı.

başladılar.¹⁰⁵ Dolayısıyla Hz. Muhammed peygamber olduğunda evde çocuklarından başka yedi (veya on)¹⁰⁶ yaşlarında olan Ali (r.a.) de vardı. Hz. Muhammed'i ve yengesini evde namaz kılariken gören Ali (r.a.) onlara soru sorunca kendisine anlattıkları üzerine Müslüman olmayı tercih etti. Hz. Ali'den on yaş büyük olan Cafer de ilk Müslümanlardandı.

Hz. Muhammed, Zeyd b. Hârise'yle beraber Ali'yi (r.a.) alıp Kâbe'ye gider, kuşluk namazı kılarlardı. Bu namaz Kureyş'in yadırgamadığı bir namazdı. Diğer vakitlerde ise gözcülük yaparak başka yerlerde namaz kılarlardı.¹⁰⁷ Allah Elçisi'nin arkadaşları namaz kılmak istedikleri zaman dağlara çekilip oralarda kavimlerinden gizli olarak namazlarını eda ederlerdi. Bir gün Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Hz. Muhammed'in bazı arkadaşları Mekke dağlarının birinde namaz kılarlarken müşriklerden bir topluluk onları bu durumda görünce bunlara sataştılar. Bir müddet sonra kavga etmeye başladılar. O gün Sa'd b. Ebî Vakkâs eline geçirdiği bir deve çene kemiğiyle müşriklerden birinin başını vurup yarmış, böylece İslam dini sebebiyle ilk kan akmıştır.¹⁰⁸

İlk Müslümanlardan biri olan Ebû Bekir, Kureyş arasında çok sevilen ve hürmet gören biriydi.¹⁰⁹ Taberi, Hz. Peygamberin Hicr, 94. ayeti¹¹⁰ inince ilk davet etmek istediği kişinin Hz. Ebû Bekir olduğunu söyler.¹¹¹ “Ebû Bekir Müslüman olunca¹¹² bunu açıkça ilan ederek¹¹³ insanları davet etti. Ebû Bekir Kureyşlilerden kendi yanına

¹⁰⁵ Hz. Ali okuma yazmayı Hz. Muhammed'in evindeyken öğrendi. (A. Himmet Berki-Osman Keskiöğlu, **Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, 2 bs., Ankara, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1960 , s. 53.)

¹⁰⁶ Bazıları 10, bazıları 9 yaşında diyorlar ekserisi yedi yaşında olduğu görüşünde (Taberî, a.g.e., II, s. 349.)

¹⁰⁷ Ali (r.a.) namaz kıldığını ilk annesi Fatıma farketti ve endişelendi. (Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 112, 113.)

¹⁰⁸ İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I, s.262.

¹⁰⁹ Ne zaman Harem'de otursa etrafına birçok kişi toplanır, onun sohbetini dinlerdi. (Taberî, **Tarih-i Taberi Tercemesi**, II, s. 349), ince yürekli idi ve Kur'an okuduğu vakit gözyaşlarına hâkim olamazdı. (Buhârî, “Kefâle” 4/2297).

¹¹⁰ “ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ / Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.”

¹¹¹ Taberi, a.g.e., II, s. 351.

¹¹² Hz. Aişe (614-678) “Ben ebeveynimi kendimi bildim bileli onları Müslüman buldum. Hemen hemen her gün Resulullah bize ya sabah ya da akşam mutlaka uğrardı” (A. Köksal, **İslam Tarihi**, III, s. 279; Buhari, Kitabu'l-Kefâle, 4/4 (2297)

¹¹³ İslam'ı ilk önce hanesinde açıktan davet etti. (Taberî, a.g.e., II, s. 352.)

gelen ve meclisinde bulunan kimselerden güvendiklerini Allah’a ve İslam dinine davet etmeye başladı.”¹¹⁴

Hiz. Ebû Bekir’in davetiyle birçok kişi Müslüman oldu. Yirmi sekiz yaşındaki Osman b. Affân¹¹⁵, on altı yaşındaki Zübeyr b. Avvâm,¹¹⁶ otuz yaşındaki Abdurrahman b. Avf, on yedi yaşındaki Sa’d b. Ebî Vakkâs¹¹⁷ ve yirmi yaşındaki Talha b. Ubeydullah¹¹⁸ onlardandır.

Hiz. Muhammed beraber büyüdüğü arkadaşı Hiz. Ebû Bekir için şunları söyledi: *“İslam dinine girmesi için çağırdığım herkes muhakkak düşünür, taşınır, tereddüt ederdi. Ancak Ebû Bekir’i İslam dinine girmeye çağırdığımda hiç tereddüt etmeden kabul etti.”*¹¹⁹

İlk dönemde Müslüman onlardan bazıları şunlardır: Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Ebû Seleme, Erkam b. Ebi’l-Erkam, Osman b. Maz’ûn¹²⁰ ve iki kardeşi Kudame ve Abdullah,¹²¹ Ubeyde b. Hâris,¹²² Saîd b. Zeyd b. Amr, Hiz. Ömer’in kız kardeşi Fâtıma-

¹¹⁴ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, s.249.

¹¹⁵ W. Montgomery Watt, **Hiz. Muhammed Mekke’de**, s.126. Hiz. Osman’ın müslüman olduğunu öğrenen amcası Hakem b. Ebû’l-As onu direğe bağlayıp eziyet etmiştir. (İbn Sa’d, **et-Tabakatü’l-Kübra**, III, 52).

¹¹⁶ Amcası Nevfel tarafından Müslüman oldu diye haliya sarılıp duman koklatılmıştır. Daha sonra 21 yaşındayken Habeşistan’a hicret ett. (Taberânî, Ebû’l-Kâsım Suleymân b. Ahmed eş-Şâmî, (ö. 971), , el-Mu’cemü’l-Kebîr, (thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, t.y., I, s. 122; Mehmet Efendioğlu, “Zübeyr b. Avvam”, **DİA**, XLIV, s. 522-524) Dayısı Ebû Talib ve halası Hiz. Hatice’nin vefat etmesi üzerine Peygamberine destek olmak için Mekke’ye geldi. İki yıl sonra da yaklaşık 29-30 yaşlarındayken kendinden bir yaş küçük olan Esma binti Ebibekir’le evlendi. Daha sonra kendisi tek başına Medine’ye göç etti, Esma da Hiz. Muhammed’i ve babası Ebû Bekir (r.a)’i yolculadıktan sonra Medine’ye hicret etti ve iki sene sonra Abdullah b. Zübeyr’in dünyaya gelmesi Müslümanları çok sevindirdi. Zira Yahudiler Medine’de muhacirlerin mekan değişikliği sebebiyle hastalanmasını bahane ederek onların kısırlaştığı, artık çocuklarının olamayacağı şayiasını yaymışlardı. (Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, I, s. 272).

¹¹⁷ Müslüman olan Sa’d b. Ebî Vakkâs’ı daha sonra kardeşleri Âmir ve Umeyr takip etti ve Müslüman oldu. Ne yazık ki diğer kardeş Utbe b. Ebî Vakkâs Uhud Savaşı’nda Hiz. Muhammed’i öldüreceklerine yemin eden dört kişiden birisiydi. (M. Watt, **a.g.e.**, s. 123).

¹¹⁸ Talha b. Ubeydullah’ın bir amcası ile yeğeni Bedir Savaşı’nda müşrik olarak öldürülmüşlerdi. (M. Watt, **a.g.e.**, s. 122).

¹¹⁹ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, 251; İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-Gâbe**, III, s.206.

¹²⁰ Osman b. Maz’ûn, Cumahoğullarından olup hicret ettiği Habeşistan’dan döndü ve Velîd b. Muğîre’nin himayesine girdi. Daha sonra onun himayesinden çıkıp Allah’ın himayesine girdi. Bedir savaşına oğlu ve iki kardeşiyle katıldı. Savaştan sonra öldü vefat eden ilk muhacir oldu. (İbn Sa’d, **et-Tabakatü’l-Kübra**, III, s. 368)

¹²¹ Bunlar da ağabeyleri Osman b. Maz’un’la birlikte Habeşistan’a göç ettiler İbn Hişâm, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, I, s. 327.

¹²² İlk Müslümanlardan Hiz. Peygamber’in amcazadesi Ubeyde b. Hâris’in damadı Amr b. Ümeyye (d. 597) [Abdüşemsöğullarından], Bedir ve Uhud savaşına müşrikler safında katıldı. Mekkeliler Bedir yenilgiye uğramalarının ardından Müslümanların ihracını istemek üzere Habeşistan’a heyet gönderdiler. Bu haberi alan Hiz. Muhammed de henüz İslam’a girmemesine rağmen Amr b. Ümeyye’yi

ağabeyi Zeyd b. Hattab¹²³, Ebû Bekir'in kızı Esma, Habbâb b. Eret, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın kardeşi Umeyr, Ebû Huzeyfe (Mihşem) b. Utbe b. Rebîa.¹²⁴

Kureyşli müşrikler tebliğ faaliyetinde başarılı olan Hz. Ebû Bekir'e tepki gösterdiler. Başta Utbe b. Rebîa olmak üzere ona eziyet ettiler. Bir keresinde Resûlullah'ı korurken çok feci şekilde dövdüler, hatta öldü diye bıraktılar. Daha sonra evine götürüldü. Hz. Ebû Bekir baygın bir şekilde kendine gelince o sırada yanına gelen İslam'ı kabul etmiş olan Ümmü Cemil'den Resûlullah'ın selamette olduğunu öğrenince biraz rahatladı; ancak onu ivedilikle görmek istedi ve "Allah'a yemin olsun ki gidip Resûlullah'ı görmedikçe ne bir şey yer, ne de içerim" dedi.¹²⁵ Ortalık tenhalaşınca annesiyle Ümmü Cemil, Ebû Bekir'i peygamberinin yanına götürdü. Resûlullah bu durumdan müteessir oldu ve annesine hayır duada bulundu. Bu olay olduğunda Hz. Hamza yeni İslam dinine girmişti.¹²⁶ Peygamberin amcası Hamza'dan hemen sonra da Ömer Müslüman oldu.¹²⁷ Onun Müslüman olması toplumda İslam dininin alenî olarak yayılmasını sağladı.

1.3. Mekke Toplumunu Daveti

1.3.1. Hz. Peygamberin Mekke Toplumunu Daveti

Mekkeli müşriklerin Allah'ı bildiklerine ve inandıklarına dair birçok bilgi bulunmaktadır. Şair Antere (ö. 614) bir şiirinde

"Ey erâk (ağacı) üzerine konan kuş, /Seni yaratan Rabb'in hakkı için (onların nereye gittiklerini) söyle. /Herhalde sen nereye gittiklerini biliyorsun" der.

Bazı şiirlerde Rabbu'l-Beyt, Rabbu'l-Kâbe, Rabbu Mekke ifadeleri geçmektedir. Abdülmuttalib'in şiirlerinde de Allah'tan, Kâbe'nin Rabbinden

derhal Habeşistan'a gönderdi ki Müslümanların lehine kamuoyu oluştursun.(M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, s. 445-446.)

¹²³ İbn Abdülber Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi, **el-İstiab fî ma'rifeti'l-ashab**, thk. Ali Muhammed Bicavi, Ürdün, Daru'l-A'lâm, 2002, s. 241.

¹²⁴ Bedir Savaşı'nda babasının öldüğünü görünce üzüldüğünü görünce Babana üzüldün mü, sorduğunda hayır, ya rasullah, Ben babamı aklı başında, faziletli biliyordum. Bir gün doğruyu bulabilir diye düşünmüştüm. Fakat görüyorum ki kafir olarak ölmesine üzülyorum". (İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, II, s.205.)

¹²⁵ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dîmeşkî (ö.1373), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (thk.Mustafa Abdulvahid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1976, I, s. 440.

¹²⁶ İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, III, s. 46-48.

¹²⁷ Hz. Ömer Müslüman olduğunda Mekkelilerden tepki, hatta şiddet görmeye başladı. Şiddete maruz kaldığı bir gün As b. Vail onu kurtardı. Bu durum topluma hakim olan asabiyet duygusuna bir örnektir. Zira Hz. Ömer'in annanesi Sehmoğullarındandır. (İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Gâbe**, III, s. 322)

bahsedilmektedir.¹²⁸ Hatta Mekkeliler, Müslümanlara yönelik boykotlarıyla ilgili metne Allah'ın ismiyle başlamışlardı. Kâbe'yi tavaf ederken de Allah inancının altını çizen telbiye getiriyorlardı.¹²⁹ Enfâl suresi 32. ayeti¹³⁰ de müşriklerin Allah'a yakarışlarını bildirir. Mekkeliler'in Allah inançları olmakla beraber onlar Muhammed (a.s.) gibi hem öksüz hem yetim bir insanın peygamber olarak seçileceğine inanmadıklarını söylerler. Fil olayında da Abdülmuttalib Allah'a dua etmiştir.¹³¹ Bir başka örnek de Erkam Müslüman olduğunda âmâ olan babası onun için "Allah'ım, oğlum Ubeyd el-Erkam'ı bağışla. Zira o dinden çıktı."¹³² demiştir. Ankebut 29/61¹³³ . âyette olduğu gibi Kur'an'da birçok âyet¹³⁴ Mekke toplumunun Allah inançlarının olduğunu bildiriyor. Ayetlerin verdiği bilgiye göre Mekkeliler evreni yaratan ve kontrol edenin Allah olduğunu tasdik ediyorlardı. Ancak hayata dair ilkeleri Allah'ın koymadığını, -Yaradanın bu gibi basit işlerle ilgilenmesinin şanına hâlel getireceği düşüncesiyle- Allah'ı sosyal yaşantılarına dâhil etmiyorlardı. Allah'a ulaşmak için putlara, şefaathçilere ihtiyaç vardı. Müşrikler Allah'ın rablik sıfatını daraltma yoluna gitmişlerdi. Onlara göre yaratan rab değildi, rab olanın da yaratma özelliği olmasına gerek yoktu. Nitekim Allah'ın ilk gönderdiği ayetler bu yanlış algıyı düzeltmeyi hedeflemektedir.

İslam müşriklerin, ekonomik gelirlerinin ve toplumsal prestijlerinin yegâne kaynağı ve inançlarının esasları olan putları reddediyordu. Onlar, gelen ayetlerden putların bir sineği dahi yaratamayacak, kendisine seslenildiğinde bunu duyamayacak, kendisine yapılan ibadetlerden haberdar olamayacak, kendisini dahi korumaktan aciz bir taş parçası olduğunun ilan edildiğini duyuyorlardı.¹³⁵

Hübel, Resûlullah İslam davetine başladığında Kureyş'in en önemli putuydu. Hicaz bölgesine putçuluğu ilk getiren Amr b. Luhay risaletten beş asır önce Hübel

¹²⁸ İbn İshak, **Siyer**, 64.

¹²⁹ Müslim, "**Hacc**" 22; İbn İshak, **Siyer**, 100; Fahreddin Razi, **Tefsir-i Kebir**, IV, s. 162.

¹³⁰ "وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَءَ مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ / Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi."

¹³¹ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I, s. 52; Zemahşerî, **El-Keşşaf**, 1221.

¹³² İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, III, s. 48.

¹³³ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ / Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?" diye soracak olsan mutlaka, "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl(haktan) döndürülüyorlar?

¹³⁴ Mü'minun 23/84-85, Zuhuruf 43/9, Zümer 39/38.

¹³⁵ Hac 22/73; Enbiya 21/66-67.

putunu Suriye bölgesinden Mekke'ye getirip Zemzem kaynağının yanına dikti. Daha sonra Kusay tarafından Kâbe'nin içine yerleştirildi. Bu putun Kâbe'ye getiriliş amacını Hz. İbrahim'i örnek göstererek Allah adeta şöyle açıklıyor: “ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا ... *Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz....*”¹³⁶.

Müşriklerden cinlere tapanlar¹³⁷ vardı.¹³⁸ Çöllerin, vadilerin, büyük dağların cinlerin mekânları olduğuna inanılıyordu. Araplar özellikle sıcaklık bakımından rahat etmek için gece yolculuğunu daha çok tercih ederlerdi. Ancak karanlık onların çok korktukları bir ortamdı ve çareyi cinlere sığınmakta buluyorlardı. Nitekim bir vadiye girdiklerinde “Ey bu vadinin efendisi! Ben senin emrindeki kötü cinlerden¹³⁹ sana sığınırım” derlerdi. Kur'an öncelikle insanları boş şeye sığınmaktan enerjilerini mâlâyani şeylere harcamaktan kurtardı, onların zihinlerini açarak asıl ilticanın Allah'a olacağını akıllarına ve kalplerine yerleştirdi.¹⁴⁰

Mekkeli her ev sahibinin bir putu vardı. Evlerinde ona taparlardı. Birisi bir yolculuğa niyetlendiğinde, evinde yaptığı son iş, eliyle ona dokunmak olurdu, yoldan döndüğünde de, evine girer girmez, yaptığı ilk iş aynı şekilde eliyle ona dokunmak olurdu.¹⁴¹ Ayrıca geçici bir süre için tapılan putlar da vardı. Yolculuk sırasında ediniliyor ve sonrasında terk ediliyordu. Bir kişi yolculuğa çıktığında veya mola verdiğinde dört taş alır, üçünü tenceresi için ocak yapar, birisini de kötülöklere engel olması için kutsayıp tapardı.¹⁴² Yani onların ibadetlerinin en görünür olanı putlara tapmak ve onların adına kurban kesmekten ibaretti. Putlarına bu kadar ihtimam göstermelerinin ana nedeni bunların Allah'a yaklaştırdıklarına olan inançlarıdır.

¹³⁶ Ankebut 29/25.

¹³⁷ ... بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ “ / onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.” (Sebe' 34/41)

¹³⁸ Müslim, “Tefsir”, 28/7657.

¹³⁹ Yaşlı ağaçlarda ve putlarda da cinlerin bulunduğu inanıyorlardı.

¹⁴⁰ İzzet Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, çev. Mehmet Yolcu, 6. bs., İstanbul, Yarın yayınları, 2015, I, s. 386.

¹⁴¹ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I, s. 83; İbnü'l-Kelbî, **Putlar Kitabı**, s. 21.

¹⁴² Ömer Müftüoğlu, **Nüzul Döneminde Putlar” Hakkında Bilgi Sahibi Olmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı (Arzın Ağırlıkları Örneği)**, Sempozyum Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu, 1-3 Temmuz 2011 İstanbul, Sayfa 91-104.

Kur'an'ın bildirdiğine göre bazı kimseleri müşrik yapan şey, Allah'ın varlığına inanmamaları değil; Allah'ın varlığına veya sıfatlarına ortak koşmalarıdır.¹⁴³ Putperestliğin sebepleri doğa olaylarına karşı endişe, korku duymaları ya da herhangi bir şeyi aşırı sevmeleridir.

Mekke'den uzak bölgelere göç edenler oradan aldıkları bir taşı yanlarında götürürler ve onun etrafında dönerek kendilerini Kâbe karşısında olduklarını tasavvur ederek tavaf yaparlardı. Böylece ona duydukları özlemlerini de gidermiş oluyorlardı. Allah onların yaşadıkları bu durumu şöyle açıklamaktadır: “قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ . وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ / Siz kendi ellerinizle yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz? Oysa sizi de, sizin yonttuklarınızı da yaratan Allah'tır.”¹⁴⁴

Kur'an'ın ilk muhataplarının inanç bazında Hz. İbrahim'in öğretisinden oldukça uzaklaştığı görülmektedir. Yine sosyal yaşantıları da adaletten yoksun ve kendilerinin ihdas ettikleri normlardan ibaretti. Mekke eşrafı kadınların ve kölelerin bir değeri olduğunu düşünmüyorlardı. İnsanî değeri sadece hür erkeklerin temsil ettiği kanaatindeydiler. İslam, kadınları ve köleleri insanlık onurunu temsil eden birer birey olarak kabul ediyordu. Kadın-erkek, köle-hür, yoksul-zengin arasında insanî açıdan hiçbir ayırım yapmıyor ve bu insani boyutu toplumsal hayatın her alanına yansıtmanın çabasını sürdürüyordu.

Kur'an risaletin ilk yıllarında öncelikle müşrikleri çarpık inançları nedeniyle eleştirirken hayat tarzlarındaki yanlışlıkları ve kusurları üzerinde durmuş ve onları ıslah etme gayreti içerisinde olmuştur. İslam bir inanç hareketi olarak başlayıp müşriklerin öncelikle inançlarındaki yanlışlıklarını göstermiş olsaydı,¹⁴⁵ İslam'ın çağrısı kayda değer bir etkiye sahip olmaz; hayattan kopuk olurdu.

İlk inen ayetlerde sıklıkla geçen kelimelere bakıldığında bunların tesadüfi olarak geçmediği bilakis o günün insanların günlük yaşantılarında önemli bir yer tuttuğu müşahade edilmektedir. Zira Arap toplumunda şehir merkezleri büyük oranda çöl olan bölgelerle çepeçevreydi. Ulaşım için çölü iyi tanıyan kılavuzlara ihtiyaç vardı ki

¹⁴³ “وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ / (Böyle iken) "Rahmân çocuk edindi" dediler. O böyle şeylerden uzaktır, yücedir.” (Enbiya 21/26-27).

¹⁴⁴ Saffat 37/95-96.

¹⁴⁵ Kur'an ilk nüzul döneminde putlara karşı sert bir dil kullanmayıp, Allah hakkında etraflıca bilgi veriyor, doğru bir inanç temelleri üzerinde toplumu inşa etmeyi amaçlıyordu. Ayetlerin dili daha sonra putlara karşı biraz daha sertleşiyordu.

bunlara “hâdî” deniyordu. Yolculuklarda hâdîler insanı birçok tehlikelerden kurtarıp en doğru yolu bulan, hedefe götüren değer biçilemez kişilerdi. Bir başka örnek de onların zihin dünyasına hitap eden “dâll” kelimesidir. Araplar seyahat sırasında çölde tek bir ağaç gördüklerinde onun dışında başka bir ağaç da yoksa “dâlle” adını verirler ve onunla yol bulurlardı.¹⁴⁶ Yine Kur’an’da “ticaret, kazanç”¹⁴⁷ kavramlarının geçmesi de ticaretle uğraşan Arapların anladığı dilden Allah’ın konuşmasıydı. Yine risaletin ilk zamanlarında vahyolunan ayetler arasında doğrudan putları konu edinen herhangi bir ayet olmaması, oldukça manidardır. Ancak risaletin 3. yılını takip eden dönemde putlardan bahseden ayetler vahyolunmaya başlamıştır. A‘râf suresi 191-198. ayetlerde olduğu gibi “onların tutacak elleri, görececek gözleri işitecek kulakları mı var?” ifadeleriyle putlar eleştirilmeye başlamıştır.

Kur’an putlar inancının ve putperestliğin ilme dayanmayan bir inanç ve bilinçsizce yapılan davranışlar¹⁴⁸ olduğunu açıklamaya ehemmiyet verdi.¹⁴⁹ Zihinlerini daha açmak için somut örnekler vermeye devam etti. “قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ قُلْ أَيْهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَأْتِيهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَأْتِيهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ / De ki: Söylesenize! Allah’ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar göstersenize bana!”¹⁵⁰ “تَذَعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْفِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ / Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah’tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de.”¹⁵¹

Putlarının reddedilmesi ve aşağılanması nedeniyle öfkelenen müşrik liderlerin aslında bizzat kendileri putlarına karşı lakayt ve kaba kimselerdi. İçlerinde putlarını aşağılayan, hakaret eden, alaya alan kimseler vardı. Ebû Leheb en önemli putları olan Hübel’e bağışlanan değerli eşyaların çalınması olayına karışmıştı. Müşrikler arasında putlarına ayrılan yiyecekleri ya da undan yapılmış putları yiyenler,¹⁵² putlarına bağışlanmış eşyayı çalanlar eksik değildi. Arap Yarımadası’nda samimi bir şekilde

¹⁴⁶ Korkut Dindi, **Siyer Kur’an ilişkisinde Mekke**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 22.

¹⁴⁷ “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ / Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size?” (Saf 61/10); bkz. Bakara 2/16.

¹⁴⁸ “أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بَيِّظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ” / Allah’ın bilmediği bir şeyi Allah’a mı haber veriyorsunuz” (Rad 13/33).

¹⁴⁹ Ahkaf 46/28; İsra 17/67; Rad 13/36.

¹⁵⁰ Ahkâf 46/4.

¹⁵¹ Hacc 22/73.

¹⁵² Neşet Çağatay, **İslam Dönemine Dek Arap Tarihi**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1989, s. 111.

puta tapanlar yoktu, menfaatlerinin peşinden gidenler de mevcuttu. Milkan b. Kinâne boyunun Sa'd adında bir putları vardı. Bir gün bu boydan birisi besili develeriyle bereket dilemek için bu putun önüne geldi. Develer üzerine kan sürülmüş putu görünce ürktü ve etrafa dağıldı. Adam gördükleri karşısında puta bir taş atıp tepki gösterdi.¹⁵³ Bir başkası da öldürülen babasının intikamını almak için izin isteme niyetiyle gittiği putun yanında fal oku çekip istediği sonuç çıkmayınca, “*Babanın organını ısırasın! Eğer senin baban öldürülmüş olsaydı beni alıkoymazdın*” diye tepki göstermişti.¹⁵⁴

Mekke halkı mallarının bir kısmını putlara, bir kısmını da Allah’a ayırırdı. Putlarının payları verimsiz olduğu zamanlarda Allah ne de olsa zengindir düşüncesiyle Allahın payını da alırlardı.¹⁵⁵ Hübel adaklarını gerçekleştirdikleri putlarıydı. Biri işi için koyun adar, sonra da istediği olduğunda “*taş parçası bu kadar da farkına varmaz*” diyerek koyun yerine daha az değerdeki ceylanı kurban ederdi.¹⁵⁶

Hız. İbrahim’in tebliğ ettiği, ancak sonradan bozdukları Allah inançları olmakla beraber şirk koşarak günlük yaşantılarına devam ediyorlardı. Sosyal yaşantıdaki çarpıklıklar, haksızlıklar ve aksamalar yanlış Allah inancının yansımasıydı. Zihinlerdeki prangaları kırıcı nitelikteki diğer bir ayet “*هَلْ لَكُمْ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ / Size hizmet edenleri kendinize ortak kabul eder misiniz?*” ayetidir.¹⁵⁷

İslam’a girenlerin sayısı arttıkça bu dinin adı Mekke’de söz edilmeye toplantılarda konuşulur olmaya başlandı. Henüz aşikâr olarak duyuru yapılmamıştı. Ama yine de kulaklarına gelenlerden ürküyorlardı. Daha önce de buna benzer bir olay yaşayan Mekke’nin ileri gelenleri ticaretlerinin sekteye uğramasından korkarak tedbir almak istemişlerdi ve Zeyd b. Amr’ı Mekke dışında yaşamaya zorlamışlardı. İlk Müslümanlardan aynı zamanda Hız. Ömer’in amcası olan bu kişi bi’setten dört yıl önce de vatanından uzakta hayata gözlerini yummuştu.

Bi’setten 3 yıl sonra¹⁵⁸ “*وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ . وَاخْضِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ . فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ* / Yakın akrabalarını eğri yolun sonucundan korkut. Sana

¹⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I; İbn Kelbi, *Esnâm*, s. 24.

¹⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 86; İbnü’l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, s. 85.

¹⁵⁵ En’am 6/136.

¹⁵⁶ el-Hâris b. Hillize Ebû Ubeyde el-Hâris b. Hillize el-Bekrî (ö.580), ed-Dîvân (thk. Emîl Bedî’ Ya’kûb), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1991; İbn Kelbî, *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Düşüngen, s. 78.

¹⁵⁷ Rum 30/28.

¹⁵⁸ Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s. 116.

uyan müminlere yumuşak davran. Sözlerini dinlemeyip sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan sorumlu değilim”¹⁵⁹ âyeti nâzil oldu. Bu ayetler inince Resûlullah hemen ayetteki emri yerine getiremedi, korktu, yaklaşık olarak bir ay eve kapandı.¹⁶⁰ Hatta halaları merak edip evini ziyaret ettiler. Bunun üzerine Cebrail, “Ey Muhammed! Rabbinin emrettiği şeyleri yapmakta gevşeklik gösterirsen Rabbin sana azap eder”¹⁶¹ diyerek uyardı. Evine gelen halalarına durumu anlatan Hz. Peygamber (a.s.) onların “Hiç çekinmeden davetini yap sadece Abdüluzza [Ebû Leheb]’yı çağırma, çünkü o dinleyecek, kabul edebilecek tıynetle değil” sözleriyle¹⁶² rahatladı.

Nihayet yakın akrabalarından olan kırk beş kişiyi evine davet etti.¹⁶³ Onlara “Ben sadece size değil, bütün insanlara gönderilen bir elçiyim” dedi. Ebû Leheb davet edilmemesine rağmen geldi ve tepkisini “Sen başımıza büyük bir iş açıyorsun. Senin yüzünden Arap kabileleri bize yüklenecekler. Bunlar olmadan seni engellemeliyiz” sözleriyle dile getirdi.¹⁶⁴ Ailesinden Hz. Ali dışında kabul eden olmadı. Ebû Tâlib ise “Bana babam Abdülmuttalib’in dininden ayrılmak zor geliyor, davetini kabul edemem, ama emrolunduğun şeyi yapmanda sana destek oluruz, silahlarımızla seni koruruz”¹⁶⁵ dedi. Bir destek de daha önce Müslüman olan halası Safiyye’den geldi.¹⁶⁶

Daha sonra “فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ / Sana emredileni bildir. Allah’a ortak koşanlardan yüz çevir”¹⁶⁷ ayeti indi. Medine’de inen başka bir ayetin¹⁶⁸ mesajında geçtiği gibi tebliğ et, ulaştır yoksa peygamberlik görevini yapmamış olursun, deniyordu. Safâ tepesine çıkıp insanları çağırdığında Kureyşlilerin Muhammed’i (a.s.) dinlemeye gelmeleri toplum nezdinde onun sözü dinlenilecek insan olarak görüldüğünü bize işâret eder.

¹⁵⁹ Şuara 26/214-16.

¹⁶⁰ Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s. 118.

¹⁶¹ İbn İshak, Siyer, s. 145.

¹⁶² Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s. 118.

¹⁶³ Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s. 116.

¹⁶⁴ Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s. 119.

¹⁶⁵ Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s. 119; Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, s.61.

¹⁶⁶ Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, s.119.

¹⁶⁷ Hicr 15/ 94.

¹⁶⁸ “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.” (Maide 5/67).

Safâ tepesinde Allah'ın davetini duyurmaya başlayan Muhammed (a.s.) ilk anda Ebû Leheb'in tepkisine maruz kaldı. Hz. Peygamber'in “*ben çıplak uyarıcıyım*”¹⁶⁹ sözü Kureyşlileri afallattı ve şaşkınlık içerisinde olanı-biteni anlamaya çalıştılar. Acaba dedesi Kusay gibi başkanlığa mı soyundu, yoksa aklını mı kaçırdı, kâhin mi oldu, cinlendi mi? Daha önceden kulaklarına gelenler vardı, ama işi bu kadar ileriye götürüp açıkça kendilerini itaate davet edeceğini düşünmediler. Mekke'de İslam'a davet yayılmaya başladığı zaman Hz. Ebubekir, Sa'îd b. Zeyd ve Osman b. Affân gizli bir şekilde; Hz. Ömer, Hamza ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ise aşikâr olarak tebliğ yapıyorlardı.¹⁷⁰

1.3.2. Mekke Toplumunun Tepkileri

Kureyşliler, Resûlullah Safa tepesinde aşikâr olarak tebliğini yapmaya başladıktan sonra ilk zamanlar ona negatif bir karşılık vermediler. Ancak ilerleyen zamanlarda bu tavır yerini istihzaya bıraktı.¹⁷¹ Sonra tanrılar hakkında eleştiri içerikli ayetler gelmeye başlayınca tavırlarını keskinleştirmeye, muhalefet etmeye başladılar.¹⁷² Hz. Peygamber'in etrafında akıllı, dirayetli çoğu genç olan kişiler toplandıkça kendilerine gelen tehlikeyi sezdiler. Kureyşliler çareyi yeğenine sahip çıkması için Ebû Tâlib'e başvurmakta buldular. Değişen bir şey olmadığını ve onun yeğenini korumaya devam ettiğini görünce de bazı Kureyşliler tekrar Ebû Tâlib'e “*Yeğenine sahip çık! Tanrılarımıza laf atıyor, bizi ve atalarımızı akılsızlıkla suçluyor. Ya yeğenine engel ol ya da aradan çekil!*” dediler. O da yeğenine gücünün yetmediğini artık bu işi bırakması gerektiğini bildirdi. Hz. Muhammed o meşhur konuşmasını yaptı: “*Bir elime güneşi, diğer elime ayı verseler ben davamdan vazgeçmem! Ya Allah*

¹⁶⁹ O zamana kadar toplum için çok önemli olan, ölüm kalım meselesi olan bir haberi duyurmak isteyen kişi meydana gelir durumun ciddiyetinin anlaşılması için uryan olur ve haberi o şekilde duyururdu. Hatta Ebû Süfyan'ın kafillesi Müslümanlar tarafından düzenlenen tuzağı farkeder farketmez hemen bir haberci Mekke'ye göndermiş, o kişi de çıplak vaziyette millete bilgiyi aktarmıştı. (M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, II, s. 853.)

¹⁷⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakatü'l-Kübra**, I, 170.

¹⁷¹ إِنَّ الَّذِينَ أُجِرُوا بِمِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ. وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ. وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ. وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا “*الَّذِينَ آمَنُوا بِمِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ. وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ. وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ. وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا*” / *Günahkâr müşrikler müminlerle istihzâ edip, gülerlerdi. Onların önünden geçtikleri zaman birbirlerine göz kırparlardı. Müminleri gördükleri zaman bunlar sapıtmışlardır, derlerdi.*” (Mutaffifin 83/29-32)

¹⁷² Kureyşliler ilk başta Hz. Muhammed'in getirdiği dini yeni bir mezhep olarak algıladı ve alay etmekle yetindiler ta ki putları bâtil ilân edilene kadar (Filibeli Ahmed Hilmi, **İslam Tarihi**, I, s. 110).

*bu dini üstün kılar ya da bu yolda ölürüm*¹⁷³. Bu cevaptan etkilenen Ebû Tâlib yeğenine desteğini devam ettireceğini söyledi. Müşrikler Ebû Tâlib'in yeğenini bırakmayacağını ve kendilerine de düşman olacağını anlayınca Velîd b. Muğîre'nin oğlu Umare'yi Hz. Peygamber'in amcasına yeğeni karşılığında sundular. Mut'im b. Adî de Ebû Tâlib'e bu son ma'kul teklifi kabul etmesi gerektiğini söyleyince Ebû Tâlib *"Siz ne akıllı insanlarsınız (!) Benim yeğenimi öldüreceksiniz, ben de sizin oğlunuzu besleyeceğim"* diyerek reddetti.

Ebû Tâlib'den ümidini kesen Kureyş kabilesi, daha önceden hakir gördüğü halkı¹⁷⁴ *"dininiz elden gidiyor"*¹⁷⁵ sözleriyle kışkırtarak onları yanlarına alıp Resûlullah ve Müslümanlara, özellikle de Bilal-i Habeşi, Habbâb b. Eret gibi zayıf, arkası olmayan inananlara eziyet etmeye başladılar.¹⁷⁶ Hz. Osman yaşı kırka merdiven dayamış bir adam olmasına rağmen annesinin ve amcası Hakem b. Ebi'l-Âs'ın¹⁷⁷ taarruzuna uğramıştır.¹⁷⁸ Zübeyr¹⁷⁹ de yaklaşık 20 yaşındayken amcası onu bir hasıra sarmış, başağı tavana asmış ve yoğun duman koklatmıştır.¹⁸⁰ Yine Sa'd b. Ebî Vakkâs, Mus'ab b. Umeyr annelerinden, Ebû Ubeyde b. el- Cerrâh da babasından işkence görmüştür. Bir an anne-babayı üzmenin Allah katında sorumluluk getirip getirmeyeceğini düşünüp, tedirgin oldular. Lokman, 15. ayet¹⁸¹ gelince ruhen

¹⁷³ İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I, s. 266; Muhammed Nasuriddin el-Albânî, Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfeti ve'l-Mevdua , Dimaşk, el-Mektebet'ül İslâmî, h. 1399, II, s. 310.

¹⁷⁴ *فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ* / Firavun kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur." Zuhuruf 43/54.

¹⁷⁵ *إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفُسَادَ...* / Firavun: "Dikkat edin, ben Onun dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum!" (Mümin 40/26); A'râf 7/21.

¹⁷⁶ Abdullah b. Abbas (hicretten Önce 3. Yılda doğdu)'a sorulan soru üzerine: *"Tanrıya ortak koşanlar onları döğür, aç ve susuz bırakırlardı; o kadar ki kendilerine yapılan işkencenin şiddetinden oturamaz duruma gelirlerdi. Müşrikler, isteklerine uygun bir şekilde dinlerinden dönünceye kadar onların yakalarını bırakmazlardı.... Hatta o sırada yanlarından bir bok böceği geçiyorduydu Müslüman olmuş olan kimseye: Tanrı yerine şu bok böceğinin senin Tanrın olduğunu söyler misin? diye sorduklarında o, kendisine yapılan şiddetli işkenceden kurtulmak için evet öyle, derdi"* cevap verdi. (İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I, s. 320).

¹⁷⁷ Hakem Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olsa da bir takım yanlış davranışlarından dolayı Hz. Muhammed tarafından Taif'e sürüldü. Ancak Hz. Osman'ın halifelîği sırasında geri dönebildi. (İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Ğâbe fî marifeti's-Sahabe**, II, s. 37-38).

¹⁷⁸ A.Himmet Berki, **Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, s. 63.

¹⁷⁹ Zübeyr b. Avvâm'ın dayısının oğlu Hz. Muhammed'dir, teyzesinin torunu da Hz. Osman'dır.

¹⁸⁰ Taberânî, I, s. 122.

¹⁸¹ *"Bununla beraber eğer her ikisi de bilmediğin bir şeyi, bana ortak koşman hususunda seni zorlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin ve bana yönelenlerin yolunu tut. Sonra dönüşünüz ancak banadır. O zaman ben de size yaptıklarınızı haber vereceğim."*

rahatladılar. Gördükleri eziyetler karşısında imanları daha da arttı. Ebû Cehil mevki sahibi birisinin Müslüman olduğunu duyunca onu vazgeçirmek için hemen onun yanına gider ve sahip olduklarını hatırlatıp onları kaybetmekle korkuturdu.¹⁸²

Mekkeli müşrikler yaklaşık olarak iki bin iki yüz yıl önce Firavun'un Hz. Musa'ya karşı kullandığı dilin aynısını kullanarak¹⁸³ "Muhammed'in tek amacı, size hâkim olmak" şayiasını halk arasında yaymaya çalıştılar. Allah Resûlü "قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَأَكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ / De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"¹⁸⁴ diyerek onların iddialarının doğru olmadığını söyledi. Kaldı ki kendi sözlerini Allah'a yalan yere isnad etseydi, Allah buna izin verir miydi?¹⁸⁵

Hac mevsiminin yaklaşması Kureyşli aristokratları kara kara düşünmeye sevk etti. Zira onların putlarını koruyamadıklarından dolayı hem ticarî endişe duymaya, hem de Hz. Peygamber'in fikirlerinin neşv ü nema bulmasından korkmaya başladılar. Çözüm yolu bulmak adına fikirlerini önemsedikleri Velîd b. Muğîre'yle istişare yaptılar. O da "Muhammed hakkında her birimiz aynı şeyi söyleyerek ağız birliği yapmış olalım, anlaşmazlığa düşmeyelim" dedi. Sunulan kâhin,¹⁸⁶ deli, şair ve büyücü önerileri çok da mantıklı bulmayan Velîd b. Muğîre toplantının sonunda "O, oğlu babasından, eşi eşten, kardeşi kardeşten, insanı ailesinden ayıran büyücüdür" demeyi daha uygun gördü. Böylece hep bir ağızdan Arap yarımadasından gelenlerle bu minvalde konuştular. Kureyşlilerin Müslümanları değersiz gösterme gayretleri inananları daha daha fazla birbirlerine ve Hz. Muhammed'e kenetlenmelerini sağladı.

Planladıkları gibi Mekke'ye gelenlere Muhammed'i (a.s.) sihirbaz olarak tanıttılar. Hac mevsimi sona erdikten sonra bütün Araplar Resûlullah'ın getirmiş olduğu dini duymuş, öğrenmiş olarak yerlerine, yurtlarına döndüler. Böylece bu dava Arap Yarımadası'na yayılmış ve duyulmuş oldu.

¹⁸² İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**. III, s. 86.

¹⁸³ "Dediler ki: 'Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hakimiyet (devlet) ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz.'" (Yunus 10/78).

¹⁸⁴ Yunus 10/16.

¹⁸⁵ "أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ" / Yoksa "Yalan uydurup Allah'a iftira etti" mi diyorlar. Eğer Allah dilerse senin kalbini mühürler..." (Şura 42/24).

¹⁸⁶ Kâhin değildi, zira kâhin doğru da söyler yalan da söylerdi; Muhammed'in ise hiç bir yalanına şahit olmadılar.

Ebû Tâlib tüm Arap halkının kendi kavmi ile birlikte üzerine yüklenmelerinden korktu. Durumun kötüye gitmesini engellemek için meşhur kasidesini söyledi: “... *Hakkımızda kötü söz söyleyen ve haksız olarak bize kötülük eden herkesten insanların Tanrısına sığınırım. Sevr dağına, Sebir dağına yerinde durdurana ve inzivaya çekilmek üzere Hira dağına çıkıp inene sığınırım. Mekke ovasında bulunan eve ve hiçbir şey gözünden kaçmayan Tanrıya sığınırım... Bir kavim namusunu koruyan dili arı, işine sahip bir yiğidi nasıl olur da düşmana bırakır... O, öksüzleri besler, dulları korur. Hâşim boyunun fakirleri ona sığınır; Onun yanında merhamet ve iyilik görürler. Ey Mut‘im! Yardıma muhtaç olduğun günlerde ve büyük meselelerle karşılaştığında yardımımı senden esirgemedim. Sana denk olan azgın ve sert düşmanlarına karşı seninle birlik oldum. Ey Mut‘im! Halk sana kötü bir iş teklif ettiler. Ben yenilsem sen kurtulacak değilsin... Hakkımızı inkâr etmeleri, yardım etmemeleri ve sıkışık zamanlarda bizi yalnız bırakmalarından dolayı Abdümenâfoğullarını tebrik ederim (!) ... O, yumuşak huylu, çok akıllı, adil yaptığını bilen bir kimse olup hiç bir zaman kendisinden gafil olmayan bir tanrıya uymuştur. ... Düşmanlarımız iyi bilirler ki bizce oğlumuz yalancı değildir... Biz asil, gözü pek kimseleriz. Asil babalarımız bizi iyilik yapmak için yetiştirmiştir...*”¹⁸⁷

Ebû Tâlib yeğenini korumak için Hâşim ve Muttalib boylarını topladı ve onları kendisinin yaptığı gibi Allah Elçisi’ni korumaya çağırdı. Ebû Leheb dışında çağrısına kulak verilmesine sevinen Ebû Tâlib onları övüp eski şan ve şereflerini, Hz. Muhammed’in aralarındaki değerini anarak 94 beyitlik¹⁸⁸ şiir söyledi. “*Kureyş kabilesi halkı günün birinde övünmek için toplanırsa Abdümenâf kolu şeref bakımından bu kabilenin en üstünü, soyca da en asili sayılır. Abdümenâf kolunun ileri gelenleri sayılırsa bunların çoğunun ve bu kolun eski şanının Hâşim boyunda olduğu görülür. Kureyş kabilesi bir gün öğünecek olursa Muhammed şeref bakımından onlar arasında en seçkin ve en asil görülür. Kureyş kabilesinin iyisi de aşağılığı da bize karşı birleştiler, fakat bir şey yapamadılar, akılları başlarından gitti. Biz ta eskiden beri aramızda bir zulüm işlenmesine meydan vermezdik. Bir kimse kibirle başkaldırırsa hemen başını bastırırız. Her kötü günde kabilenin şerefini korur, onun harim-i*

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 272-280.

¹⁸⁸ M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, III, s. 212.

ismetine saldırmak isteyen, başına vura vura geri çevirirdik. Kurumuş çöpler bizim cömertliğimizle yeşerir, kökleri bizim yakınlarımızda yetişip büyür”.¹⁸⁹

Muhammed’in (a.s.) peygamberlik iddia ettiği haberi yayılmaya başlayınca Medine’de de yapılan toplantılarda bu bahis geçmeye başladı. Medineliler bu meseleyle daha bir özel ilgileniyorlardı. Nitekim Yahudilerden yeni bir peygamber geleceği bilgisini çok duymuşlardı. Medineli Kays b. Eslet 35 beyitlik kasidesinde Kâbe’nin kutsallığını, kendilerinin şerefli, akıllı olduğunu hatırlatarak savaşçı ayrılmamalarını tavsiye ediyor. Allah’ın her zaman onları koruduğunu, Fil olayını düşünmelerini istiyor: “Ey Kureyşliler! Siz yok olursanız biz de yok oluruz. Üstelik insanların yaşamasına sebep olan hac mevsimleri de ortadan kalkmış olur. Size söylediğim bu sözler yalancı olmayan bir adamın sözleridir.”¹⁹⁰

Hiz. Muhammed nübüvvetin 4. yılında Mekke dışına taşarak kendisine muhataplar bulduğunda Mekkeliler’in eziyetleri de artmaya başlamıştı. Hac 22/71-74. ayetler¹⁹¹ onların durumlarını çok tafsilatlı bir şekilde aktarmakta ve onlara cevap vermektedir.

Mekkeliler her fırsatta Hiz. Muhammed’in toplum nezdinde itibarını azaltmaya çalışıyorlardı. Hiz. Peygamber’in halasının oğlu, Ümmü Seleme’nin de üvey kardeşi olan Mahzûmoğulları’ndan Abdullah b. Ümeyye “Eğer sen Rabbin katında değerli isen altından evin, içinde nehirler akan bahçen olsun; gökyüzüne çık, bizim dokunacağımız, okuyacağımız bir kitap getir...” gibi isteklerde bulunarak kendince Hiz. Peygamber’i güçsüz göstermeye çalışıyordu. Bu hezeyanların ardından çok geçmeden ayetle¹⁹² cevap geldi.

¹⁸⁹ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, 269.

¹⁹⁰ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, 283-286.

¹⁹¹ “وَإِذَا تَنَزَّلَتْ عَلَيْنَا آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ بِسُطُونٍ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْنَا قُلْ أَفَأَنْتُمْ بَشَرٌ مِّنْ دَلِكُمْ” النَّارُ وَعَذَابُ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَبْسُ الْمَصِيرُ . يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَن يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْفِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ . مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ . Kendilerine âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman o kafirlerin yüz ifadelerinden inkarlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine âyetlerimizi okuyanlara hışımla saldıracaklar. De ki: "Şimdi size bu durumdan daha beterini haber vereyim mi: Ateş... Allah onu kafirlere vaad etti. Ne kötü varış yeridir orası! Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah'tan başka tapıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de. Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. "

¹⁹² İsra (17), 90-93 (Belâzürî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 126, 127).

Son zamanlarda artık Muhammed (a.s.) Kureyşliler'in meclislerine katılmıyordu. Bugüne kadar farklı inanç mensuplarıyla bir arada yaşayan Araplar¹⁹³ bu kez işin farklı olduğunu anladılar. Hem ilahlarına laf söyleniyor, hem de kendileri eleştiriliyordu. Onlara yaptıkları zulümden dolayı âhiret hayatını, hesaba çekileceklerini hatırlatıyordu. Sorumluluk duyguları gelişmemiş toplum olan Araplara “takva” kelimesi geçen ayetlerle de canları istedikleri zaman iyilik yapmalarının doğru olmadığı ve bunun hesabının da görüleceği bildiriliyordu.¹⁹⁴

İlk başta şaşkınlık, sonra kızgınlık yaşayan Mekke eşrafı ayetlerin birbiri ardınca gelmesiyle zihinlerinde bir şeyleri anlamaya başladılar. Bu sefer de çıkarlarını koruma içgüdüsü gözlerine perde indirdi. Özellikle son zamanlarda yıldızı parlayan Mahzûmoğulları'ndan olan Ebû Cehil, giderek düşüşe geçen Kusayoğulları'nın tekrar eski imtiyazlarına sahip olmasından tedirgin oluyordu. “Kusayoğulları hacıların ağırlanması, Nedve'nin liderliği gibi özellikleri yanı sıra peygamberlik payesi de olursa Kureyş'in diğer üyelerine ne kalacak?” diyerek kaygılarını ifade ediyordu.¹⁹⁵

Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e tepki göstermelerinin diğer bir nedeni de “eğer sana uyarsak yerimizden (imkânlarımızdan) sürülürüz.”¹⁹⁶ şeklindeki kanaatleriydi. Yani adeta “Sen bize şimdiye kadar hiç yalan söylemedin. Ancak önemli bir sorun var, senin peşinden gidersek bütün Arap Yarımadası bize tepki gösterir, elimizden imkânlar gider” diyorlardı.¹⁹⁷

Eleştirileri etkili olmayınca Allah Elçisi'nin zayıf tarafını yakalayabilecekleri düşüncesiyle ona bir teklifte bulundular. Habbâb b. Eret,¹⁹⁸ “*Bizler birkaç fakir fukara*

¹⁹³ Amr b. Luhay'ın Mekke dışındaki insanların putlarını Kâbe'ye getirmesi, Kafırun suresinde geçen teklifler de onların inanç konusunda gevşek olduklarını gösteriyor.

¹⁹⁴ Genelde Ebu Süfyan, her hafta bir iki deveyi kurban olarak kesip etlerini dağıtırdı. Bir keresinde yetim bir çocuk ondan yiyecek istedi. Ancak Ebu Süfyan cömertliğini çocuktan esirgedi. Bu olay üzerine Mâûn suresi indi. (El-Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân**, XX, 143; Bedrettin Çetiner, **Esbâb-ı Nüzûl**, Çağrı yay. İstanbul 2002, II, 972).

¹⁹⁵ İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s. 316.

¹⁹⁶ Kasas 28/57.

¹⁹⁷ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, IV, s. 401.

¹⁹⁸ Vâkidî'nin eserinde geçen rivâyete göre Habbâb b. Eret'in dilinde pelteklik vardı ve bundan dolayı peltek anlamında “Eret” ismi kendisine verildi. Habbab b. Eret'in efendisi olan Saib b. Abduluzza annesi Ümmü Enmar'a onu hediye etti, annesi de azat etti. Bir zaman sonra Habbab Müslüman olunca aynı kadın tutumunu değiştirdi ve onun vücudunu demirle dağlayarak Habbab'a eziyet etti. (Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 175, 178) Hayatının ilerleyen zamanlarında hastalandı ve kendisine Mısır'da dokunmuş kefen getirilince uygulandı. Hz. Hamzanın kefeninin bedenine yetmediğini aktardı orda bulunanlara. Yine şunları dile getirdi: “*Hiç bir şeyim yokken Resulullah ile beraber oldum. Şimdi ise köşemde kırk bin dirhemim var. Endişeleniyorum. Zira iyiliklerimin karşılığını dünya hayatımda peşin olarak mı aldım acaba?*” Habbâb, Kûfe'de 73 yaşındayken öldü h. 37 senesinde. (Belâzurî, a.g.e. s.

insan olarak sabah akşam Hz. Peygamber'in yanında bulunurduk. Bize sürekli cehennemî hatırlatır, ölümden ve dirilişten bahsedip bizi uyarırdı. Bir gün Akra b. Hâbis ve Uyeyne b. Hısn gelip “Bizler kavmimizin eşrafındanız, şu fakirlerin bizimle birlikte görülmesinden hoşlanmayız. Onları uzaklaştırırsan senin yanında otururuz.” dediler. Bunun üzerine En‘âm suresi 52. ayet¹⁹⁹ indi.” Bir diğer rivayete göre Abdümenâfoğullarından bazı müşrikler Ebû Tâlib’e yeğeninin fakirleri ve köleleri yanından uzaklaştırması halinde onu kabul edeceklerini bildirdiler. Ebû Tâlib onların talebini Hz. Muhammed’e iletti. Hz. Ömer bile onların isteklerini yerine getirip sonuca bir bakmayı teklif etti. Bunun üzerine En‘âm, 52. ayet geldi.²⁰⁰ Kureyş büyükleri, Hz. Muhammed’e geldikleri zaman, fakir müminlerin yanlarında bulunmalarını istemiyorlardı. Hz. Muhammed onların kalplerini Müslümanlığa ısındırmak için zaman zaman tekliflerini dikkate almayı düşünmüş olabilir.²⁰¹ Vaktiyle Hz. Muhammed’den talep edilen şey Hz. Nuh’tan da beklenmişti.²⁰² Başka bir ayette şöyle buyurulmaktadır: “Şayet sana ilim geldikten sonra onların hevalarına uysaydın, Allah senin ne dostun ne de koruyucun olurdu. Senden önce gönderdiğimiz elçilerin de eşleri ve çoluk çocukları vardı.”²⁰³

Müşriklerin bir başka iddialarını da “ إِنْ مَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ / bunu yabancılardan öğreniyor, sonra da bize satmaya çalışıyor”²⁰⁴ cümleleriyle dile getiriyorlardı. Yüce Allah onların bu iddialarını boşa çıkarıyor. Eğer Muhammed (a.s.) Kitab’ı uydurup sonra da Allah’a atfetseydi onu etkisiz hale getirecek varlık Allah olurdu.²⁰⁵

178, 179). Emeğinin karşılığını Âs b. Vâil’den alamayan Habbâb hakkında Meryem 19/77-80. Ayetler indi.

¹⁹⁹ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ “ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ / Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.”

²⁰⁰ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, s. 393.

²⁰¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü’rî el-Vâhidî (ö. 1076), (thk. İsam b. Abdilmuhsin el-Humeydân), **Esbâbü’n-Nüzûl**, y.y., Dâru’l-İslâh, 1992, s. 217, 218.

²⁰² Bk. Şuara 26/ 114- 115.

²⁰³ Rad 13/37-38.

²⁰⁴ Nahl 16/103.

²⁰⁵ “ ...Ne de az düşünüyorsunuz? Eğer o, bazı laflar uydurup bize iftira etseydi O’ndan gücünü alırdık, sonra O’nun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı. Kur’an müttakiler için bir öğüttür.” (Hakka 69/38-48.)

İslam davetinin ilerleyen evrelerinde yayılışı engelleyemeyen müşrikler farklı taktikler denemeye de başlamış ve pazarlık görüntüsü altında Allah Resûlü'nü tuzağa düşürmeye çalışmışlardır. *“Seni sana vahyimizden ayırıp bize karşı başka bir şeyi uydurman için uğraşırlar. O zaman seni dost edinirlermiş(!). Sana sebat vermemiş olsaydık, andolsun ki, az da olsa onlara meyledecektin. O takdirde sana hayatın da ölümün de katmerli azabını tattırırdık. Bize karşı bir yardımcı da bulamazdın! Neredeyse seni memleketinden çıkaracaklardı. O takdirde senin ardından onlar pek az kalabilirlerdi. Bu senden önce gönderdiğimiz peygamberlere de uyguladığımız yasadır...”*²⁰⁶

Resûlullah “Benimle birlikte “Lâ ilâhe illallah” deyin. Allah’a yemin olsun ki, Kisra’nın ve Kayser’in hazineleri sizin olacak”, “Ey Kureyşliler, bana uyun ki kıyamete kadar bütün insanlar sizin ardınızdan gelsin.”²⁰⁷ Sözleriyle Kureyşlilerin dikkatini tevhid dinine çekmeye çalışıyordu. Müşrikler ise Allah Elçisi’yle ve Müslümanlarla istihza ediyorlardı: *“Bunlar yeryüzünün krallarıymış. Kisra’nın mülküne konacaklarmış”, “Ey Muhammed! Bugün de gökten bir kimse seninle konuştu mu?”*,²⁰⁸ “Abdûlmuttalib’in oğullarının gökten haber alan oğlu!” İstihzaların, alayların, hakaretlerin ardı arkası kesilmeyip bilakis yoğunlaşması üzerine Allah Hz. Muhammed’i âyetle teskin etti. *“إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِينَ . الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ . وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ . شُؤْطَرِيزْ بِيْزْ , اَللّٰهْ اِيْلَهْ بَرَابَرْ بَاشْكَ اِيْلَآهْ اِدِيْنِ اَلَايْجِلَارَا كَارْشِيْ سَنَا يَتَرِيْزْ . اِيْلَرْدَهْ بِيْلَعَكَلَرْ . اَنْدَوْلَسُنْ , اَنْلَارِنْ سَوْلَيْدِكَلَرِيْ شَيْلَرْدَهْ دَوْلَايْ غَوْلْغُسُوْنُ اِدَارَالْدِيْغِيْ بِيْلِيْوَرُزْ .”*²⁰⁹ Müşriklerin yaklaşımları hep iğneleme, alay etme şeklinde olunca En’am 6/68. ayeti²¹⁰ indi. Allah’ın emri mucibince ayetleri kafirlere anlatmama kararı alan Hz. Muhammed sohbetine rast gelen ve dinlemeye çalışan Mekkeli müşriklere engel oldu. Onlar oradayken sohbete kesti, uzaklaştıklarında devam etti. Gösterilen tavır karşısında şaşkınlıklarını gizleyemeyen müşrikler “Ne oldu Muhammed? Daha önce bize anlattıklarını şimdi cimrilik edip anlatmıyor musun?” demeye başladılar. Rasulullah *“Hayır bugünden sonra size bir şey*

²⁰⁶ İsra 17/73-78.

²⁰⁷ Taberi, **Taberî Tarihi**, II, s. 231.

²⁰⁸ Belazûri, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 132, İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-tarih**, II, s. 72.

²⁰⁹ Hicr 15/95-97.

²¹⁰ “Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şayet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma.”

*anlatmayacağım. Zira Rabbim bana yasakladı” dedi. Buna şaşırان müşrikler kulaklarına gelen yarım yamalak bilgilerle kıyamet hakkında birbirleriyle konuşmaya çalıştılar. İşte bu sırada Nebe’ suresi indi.*²¹¹

Mekke eşrafı Müslümanlarla alay etmelerinin de bir fayda getirmediğini, her alay ettiklerinde inen ayetlerle onların daha da kuvvetlendiklerini, hatta kendilerinin küçük duruma düşürüldüklerini gördüler²¹² ve tepkilerini şiddet boyutuna taşımaya başladılar. Mekkelilerin Hz. Muhammed’e tepkilerinin şiddeti anlaşılması açısından özellikle As b. Vail’in torunu Abdullah b. Amr’ın²¹³ çocukken şahit olup anlattığı şu olay dikkat çekicidir. “Bir gün Kureyş kabilesinin önde gelenleri Hicr’de toplanmışlardı. Muhammed (a.s.) hakkında konuşmaya başladılar. Aralarında “Biz bu adam kadar kimseye bu kadar sabretmedik, bizi beyinsizlikle suçladı. Atalarımıza, ilahlarımıza sövdü; dinimizi aşağıladı, aramıza fitne yaydı, birliğimizi bozdu.” dediler. O sırada Hz. Peygamber Hacerü’l-Esved’e geldi ve öptü, sonra Kâbe’yi tavaf etmek üzere onların yanlarından geçti. Kureyşliler ona laf attılar. Resûlullah’ın çok üzüldüğünü gördüm. Üçüncü defa yanlarından geçerken “Kureyşliler! Beni duyuyor musunuz? Canım elinde olan Allah’a and olsun ki başınıza felaket gelecektir.” dedi. Başlarına kuş konmuş gibi hiçbiri kımıldamadı ve cevap veremedi. Arkadaşlarını kışkırtanların bile güzel karşılık verdiklerini, onun gönlünü aldıklarını gördüm. Ardından kendi aralarında “Muhammed yokken nasıl konuşuyorsunuz, yüz yüze geldiğinizde onu serbest bırakıyorsunuz” dediler. O sırada Hz. Muhammed yine çıkageldi. Bu sefer etrafını sardılar ve derdest etmeye başladılar. Bunu fark eden Hz. Ebû Bekir yardıma koştu. “*Bir adam ilahım Allah’tır dediği için onu nasıl öldürürsünüz*” dedi. Kureyşliler Allah Elçisi’ni bırakıp Ebû Bekir’in (r.a.) üzerine yürüdüler. Bu olay Kureyş kabilesinin Hz. Muhammed’e yaptıklarını gördüğüm en fena olayıydı.” Aynı olayı Hz. Ebû Bekir’in kızı Ümmü Külsûm torunlarına şöyle

²¹¹ Mukatil b. Süleyman, **et-Tefsiru Mukatil b. Süleyman**, IV, s. 338.

²¹² “Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. Mü'minler yanlarından geçtiğinde birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı. Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülüşe gülüşe dönüyorlardı. Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı. Halbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi. İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülerler. Koltuklar üzerinde (etrafı) seyrederler. Nasıl, kâfirler yapmakta olduklarının karşılığını buldular mı!?” (Mutaffin (83)/29-36)

²¹³ İbn Esir’e göre şahit olduğu işkenceleri anlatan kişi Amr b. As’tır. (İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-tarih**, II, s.79-80). İbn Kesir’e göre de Amr b. As’tır. (İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, III, s. 68-69.)

anlatmış: “Bu olayın yaşandığı gün, Kureyşliler Ebû Bekir’e saldırmışlardı. Eve döndüğünde alnından yaralanmış bulunuyordu.”²¹⁴

Hız. Muhammed’e saygısızlık edenlerden biri de Übey b. Halef’ti. O kemikleri ufalayarak “Eğer dediklerin doğru ise deden Kusay b. Kilâb’ı mezardan çağır da öldükten sonra başından geçenleri bize anlatsın” demişti. Bunun üzerine inen ayetler²¹⁵ ona açık bir şekilde cevap vermektedir. Önyargılarına kapılan insanlar Übey b. Halef örneğinden uyarılmakta, onlara vakit varken bir kez daha düşünceleri gerektiği söylenmektedir.

Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef ve Ebû Cehil, “Ey Muhammed! Biliyorsun Mekke’nin imkânları kısıtlı. Rabbına yalvar da bu dağları kaldırsın yerine ırmaklar oluştursun!” dediler. Hız. Muhammed’in “Size getirdiğim vahyi kabul ederseniz o dünyada da ahirette de sizin azığınız olur” diyerek cevap verdi.²¹⁶

Müşrikler en sonunda “Senden istediğimiz hiçbir şeyi yerine getiremiyorsun, anlaşılıyor ki sana bunları Yemâme’deki Rahman adındaki adam öğretiyor” dediler.²¹⁷ Onların bu söylemine karşın Kur’an “*Onlardan önce birçok ümmet gelip geçti onlar Rahman’ı inkâr ediyorlardı*” şeklinde cevap veriyor.²¹⁸

Kureyş’in yaşlıları olan Esved b. Muttalib, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil ve Velîd b. Muğîre Hız. Muhammed’in karşısına çıkıp “Gel seninle bir anlaşma yapalım. Bir süre biz senin taptığına tapalım, diğer bir süre de sen bizim taptığımıza tap. Hangimizin ilahı hayırlıysa onun nasibini almış oluruz” diye konuştular. Yüce Allah onlara Kâfirûn suresiyle cevap verdi: “*De ki: "Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.*”²¹⁹

Mekkeli müşrikleri akıl dışı tekliflerini Hız. Muhammed’e sunmaya şöyle devam ettiler: “Eğer bu senin katındansa gökten taş yağdır.” Yüce Allah bu iddialarına şöyle cevap vermektedir: “ / Sen

²¹⁴ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, 290.

²¹⁵ Yasin, 36/79; Rum, 30/27.

²¹⁶ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi**, III, s. 227.

²¹⁷ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, s.297.

²¹⁸ Rad 13/30.

²¹⁹ Kâfirûn 109/1-6.

aralarındayken onları azaba uğratacak değilim”²²⁰ Ayetin belirttiği onların arzuladıkları belâ hemen gelmeyecekti ancak en yakın zamanda tahakkuk edecekti. Nitekim Müslümanlar ile müşrikler arasında cereyan eden ilk savaş (Bedir Savaşı) onlar için hayal kırıklığı oldu, beklemedikleri bir anda büyük bir bedel ödediler.

Kur'an muhatap aldığı kitleyi inzar etmekte, zihinlerini açacak izahlar getirmekte ve Hz. Peygamber'e de sabırlı olmasını salık vermektedir. Zira bu Kitap geçmiş peygamberleri, ümmetleri temsil göstererek, yazın Şam, kışın Yemen taraflarına²²¹ doğru yaptıkları ticari yolculuklarında, karşılaştıkları tarihî kalıntılardan ders çıkarmalarını, o kavimlerin başlarına gelenlerin aynısını kendileri de yaşayabileceğini vurguluyordu. Akıllarını kullanıp uyanışlarına vesile olsun diye sürekli örnekler vererek gündemde tutuyordu. Mekkeli tüccarlar Kuzey Ürdün ve Filistin yoluyla Mısır'a uğrarlardı ki, bu yolculuklarda Hicazlılar Eriha'nın çukur bölgesindeki Lut'un iki beldesi olan Sodom ve Gomore'yi Allah'ın yerle yeksan ettiğini ve bunun izlerini müşâhade ediyorlardı. “ *وَأَنْتُمْ لَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَاللَّيْلِ أَفَلًا* / *Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz, sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?*”²²²

Mekke'de çok az sayıda Yahudi ve Hristiyan bulunmaktaydı, özellikle tüccarlar gittikleri yerlerde bu dinlere müntesip insanları tanıma fırsatını buluyorlardı. Ne yazık ki dindarların aralarında hep tartışma ve kaos vardı. Bir dinginlik, sükûnet görünmüyordu. Çünkü bu semâvî dinler birçok mezheplere bölünmüş²²³ ve birbirlerini suçlamaktan, birbirleriyle mücâdele etmekten başka bir iş yapmadıkları anlaşıyordu. İşte bu manzarayı müşâhade olan Mekkeli tüccarlar gördüklerini tenakuz, anlamsız buluyorlar ve kendi aralarında “eğer bize bir kitap gelse idi biz onların düştüğü duruma

²²⁰ Enfâl 8/ 32-33; Saffat 37/176-177; Mearic 70/1-2; A'râf 7/185.

²²¹ Tevrat'ta ve İncil'de Ad ve Semud kavimlerinden bahsedilmemesine rağmen, Mekkeli Müşriklerinin sık sık yaptıkları ticarî yolculuklarda karşılarına çıkan tarihî kalıntılar Kur'an'da pekçok kez vurgulanmaktadır. Bu durumda Hz. Muhammed'in müşriklerin iddia ettikleri gibi, kâdim öğretilerden istifade ederek karşılarına çıkmadığı, bilakis onlarda olmayan ancak itiraz edemeyecekleri bilgileri vermesi ile onun gerçek bir peygamber olduğunun anlaşılması gerekirdi. (Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş Derveze, **et-Tefsirü'l-hadis, nüzul sırasına göre Kur'an tefsiri**, çev. Ahmet Çelen, Şaban Karataş, Mehmet Çelen, İstanbul, Ekin Yayınları, 1997, I, s. 151.) Yemen'e yaptıkları kış yolculuklarında Hadramevt (Âd yurdu) beldelerinden geçtikleri gibi; Şam ve Mısır beldelerine giderken de Meda'yin-i Salih (Semûd yurdu)'e uğrarlardı. Mümin 40/82.

²²² Saffat 57/133-138; Yusuf 12/105, 106.

²²³ “(İnsanlar ise, din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir”. Mü'mun 23/53, Rum 30/32.

düşmezdik” diyorlardı. Nübüvvet öncesi bu sözleri dillendirenler şimdi de Hz. Peygamberin karşısına dikilip tepki gösterince onların çelişkilerini, tutarsızlıklarını göstermek ve akıllarını başlarına almalarını sağlamak adına Enam 6/157, Fatır 35/42²²⁴. ayetler indi. Çelişkilerini fark eden Mekkeli eşraf “evet biz önceden böyle sözler sarf etmiştik, ancak biz bu Kur’an’ı beğenmedik başka getir” diyerek kendilerince cevap veriyor müğalata yapıyorlardı. Allah da Yunus 10/15²²⁵. ayetle onların hezeyanlarını gösterdi. Hz. Peygamber’e söylenen “sen uydurdun” sözlerine evrenin sahibi Allah eğer böyle bir şey olsa kendisinin asla müsaade etmeyeceğini belirtiyor.²²⁶

Olayların, tartışmaların hemen arkasından inen âyetler, müşriklerin iddiasına cevaplar verdiği gibi, Allah Elçisi’ni de desteklemektedir: “*De ki: Allah dileseydi, ben onu size okumazdım, size bildirmemiş olurum. Daha önce aranızda yıllarca yaşadım, hiç düşünmüyor musunuz?*”²²⁷

Müşriklerin iddiaları ayetler indikçe bir bir çürümeye başlayınca, başka çareler aramaya koyulmuşlardı. Nitekim Mekkeliler Medine’de bulunan Yahudi bilginlerine adam gönderip Hz. Peygamber’in durumu hakkında onlardan bilgi edinmek istemişlerdi. Onlar da böyle bir peygamberin geleceği bilgisinin Tevrat’ta mevcut olduğunu söylemişlerdi. Muhammed (a.s.)’ın gerçek peygamber olduğunu anlamak için ona Zülkarneyn- Ashab-ı Kehf hakkında soru sormaları konusunda akıl vermişlerdi. Ancak hem bu sorunun cevâbı hem de Hz. Muhammed’in peygamber olduğunun kanıtı Kehf suresinin inzal olmasıyla beraber gelmiş oldu.²²⁸

Gelen her ayet Peygamber’in (a.s.) sağlam temeller üzerinde yürüdüğünü kanıtlamakta, müşriklerin itiraz ettikleri ve edebilecekleri bütün hususları açıklamaktadır. Böylece hem Resûl’ün kalbini kuvvetlendirmekte hem de karşı tarafı sarsıp düşünmeye sevk etmektedir. “De ki: قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أُنْزِرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا يَكُنْ”

²²⁴ “ Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı.”

²²⁵ “ Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, ‘Ya (bize) bundan başka bir Kur’an getir veya onu değiştir’ dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.”

²²⁶ Hakka 69/44-47.

²²⁷ Yunus 10/15-16.

²²⁸ İbn Kesir, **el-Bidâye ve’n-Nihaye**, III, s. 78-79.

/ Ben peygamberlerin ilki değilim²²⁹ bilakis zincirin son halkasıyım,²³⁰ sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum, nasılsam öyle görünüyorum. Eğer Allah dileseydi ben size bu ayetleri okuyamazdım. İsrailoğlu bilginlerinin benim geleceğinden haberleri vardı. Hakeza önceki Kitaplarda da benim geleceğim geçiyor.’ Bu kadar tafsilatlı açıklamaya rağmen inatlarından halen inkârda ısrar ediyorlarsa üzülmeye elçim, daha önceki peygamberleri de yalanlamışlardı.²³¹ ” Halen inkâr edenleri köpeklerle eşleştiriyor; onların havlamalarını dinlemeden-anlamadan, karşı koymalarını köpeklerin havlamalarına benzetiyor.²³² Putlara tapma ve onları şefaatçi kabul etmenin akıl karı olmadığını vurguluyor ve mazeretlerini ortadan kaldırıyor. İşletilen akıl her zaman insanın ferasetini artırıp gerçekleri görmesinde önemli rol oynuyor. Nitekim Kur’an da muhataplarına sesleniyorken aynı eksen de yaklaşıyor. “ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِيمَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ. / Kendi hayatınızdan örnek veriyorum: Kölelerin size ortak olmasını, size denk olmasını kabul edebilir misiniz ki ben de kabul edeyim, şirk koşmanıza razı olayım.”²³³

Mekke liderlerinin yeni Müslüman olanları korkutma, tedirgin etme çabaları “ Kim bütün benliğiyle Allah’a teslim olur, iyilik ve güzelliği de huy edinirse o gerçekten en sağlam kulpa yapışmış demektir.”²³⁴ ayetiyle bertaraf edilmiştir.

Kâfirler, “ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ / Eskilerin masalları”²³⁵ “ أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُهُ / Bu Kur’an’ı kendisi uydurdu”²³⁶, “ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا / Allah’a karşı yalan uyduruyor”²³⁷ şeklinde eleştirilerde bulunmuşlardır. Onların polemikçi yaklaşımları, “Peygamberleri kendilerine apaçık delillerle gelince, kendilerinde bulunan tüm boş bilgi ve

²²⁹ Ahkaf 46/9.

²³⁰ “Ben ve benden önceki peygamberlerin durumu, kendisine bir ev yapan fakat tamamlanmasında tek bir kerpici eksik kalan ev gibidir. İnsanlar birbirlerine bakarak şöyle derler: Eğer bu yapıda açık kalmış şu eksik kerpiç olmasaydı bu ev ne kadar güzel bir binâ olacaktı. İşte orada görülen eksik kerpiç, benim.” Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/10 (11083)

²³¹ Seni yalanlıyorlarsa senden öncekileri de yalanlamışlardı. Fatır 35/4, 25.

²³² Bakara 2/ 170-171.

²³³ Rum 30/28.

²³⁴ Lokman 31/21-22.

²³⁵ Kalem 68/15.

²³⁶ Tur 52/33.

²³⁷ Şura 42/ 24.

becerilerine güvenip küstahça böbürlendiler de, böylece alay ettikleri şey başlarına geliverdi."²³⁸ ayetiyle eleştirilmektedir.

Menfaatperest, çıkarıcı, bencil, zorba ve zalim kişilikleri deşifre edilip duruyordu. Kureyşliler kendilerini ahmesi (asilzade) olarak niteliyorlardı. Diğer topluluklar hac vazifesini ifa ederken Arafat'ta vakfeye duruyorlardı. Ayrıcalıklı olmak adına onlar da Müzdelife'de vakfe durmayı tercih ediyorlardı. Kureyş kabilesine mensup olanlar Hac aylarını istedikleri gibi değiştirebiliyorlardı.

Resûlullah daha geniş kitlelere İslam'ı anlatıp kitleleri Müslüman olmaya çağırmaya başlayınca, inanç ve hayat tarzlarının büyük tehlike altında olduğunu gören müşrik liderler dindaşlarını, inanç ve hayat tarzlarının dayanağı, şirklerinin sembolü olan putlara daha sıkı bağlanmaya çağırdılar.²³⁹

Davetin her gün daha güçlenerek ilerlediği bir aşamada Resûlullah'a gelerek anlaşma teklifinde bulunmuşlar ve nöbetleşe Allah'a ve putlara tapınmayı teklif etmişlerdi. Dönüşümlü olarak bir yıl Allah'a, bir yıl da putlara tapmaya ve bu nedenle bir yıllığına puta tapmaktan vazgeçmeye razıydılar.

Halk putlara samimi bir şekilde inanıyor ve tapıyordu. Ancak müşrik liderlerin durumu böyle değildi. Onlar putları ile ayrıcalıklı, imtiyazlı konumlarını devam ettirme imkânı elde ediyorlardı. Resûlullah'ın ve beraberindekilerin kurulu düzeni ve putları reddetmeleri ise Mekke eşrafının en önemli menfaat araçlarını kaybetmelerine yol açıyordu. Eğer İslam daveti halk açısından kabul görececek olursa, eşraflılıklarının sona ereceğinin farkındaydılar. Halkı ilahlarıyla ve putlarıyla alay edildiği bahanesiyle ayaklandırmak ise en kolay yoldu.²⁴⁰

Boykot yıllarında inen En'âm 6/81. ayetinde²⁴¹ Mekke liderlerinin daha önce hakir gördükleri halkı da yanlarına alıp kamuoyu oluşturma çabalarının beyhûde olduğu dile getirilmektedir.

²³⁸ Mü'min 40/83.

²³⁹ Sad 38/6.

²⁴⁰ Sad 38/ 6; Nuh 71/23.

²⁴¹ "Siz Allah'ın hakkında, hiçbir hüküm göndermediği şeyleri O'na ortak koştuktan korkmazken ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden niçin korkayım? Şimdi biliyorsanız söyleyin bakalım, iki gruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır, Allah'ı bir olarak kabul edenler mi, yoksa putlara ilahlık yakıştıranlar mı?"

Müşriklerin her biri kendilerince Hz. Muhammed'i etkisini azaltmak, toplum içinde rencide etmek için “ يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ / Ey kendisine zikir indirilen”²⁴² diye ona sesleniyorlardı. Yine bu liderler Hz. Muhammed'e uyanların sayılarının daha da çok olmaması için topluma şöyle bir çağrıda bulunuyorlardı: “Ayetlerimiz kendilerine apaçık bir şekilde okunduğu zaman, inkâr edenler, inananlara, ‘İki topluluktan hangisinin bulunduğu yer daha hayırlı meclis ve mahfili daha güzeldir?’ dediler.”²⁴³ “Eğer bu iyi bir şey olsaydı bizi bırakıp da onlara gelmezdi!”²⁴⁴. Cereyan eden bu atmosferden Allah Resûlü'nün daha fazla rahatsız olmaması için “aslında onlar seni yalanlamıyor, senin doğru bir insan olduğunu biliyorlar; sadece onların inatla inkâr ettikleri şey benim ayetlerim” şeklinde onu teselli ediyordu.²⁴⁵

Ebû Cehil Müddessir suresinin ayetlerini duyduğu zaman, insanların dikkatini başka tarafa çekmeye, gündemi değiştirmeye çalıştı. Çevresindeki insanlara şöyle seslendi: “Muhammed, cehennem bekçilerinin on dokuz tane olduğunu söylüyor. Bunda korkacak ne var. Hepiniz pehlivan adamlarsınız. Sizin onunuz onlardan birisinin hakkından gelemeyecek mi?” Cumah kabilesinden Ebû'l-Eşedd b. Üseyd ayette bahsedilen melekleri alay konusu edinerek, etrafına toplanmış diğer müşriklere “Bu on dokuz bekçi sizi hiçbir şekilde korkutmasın. On yedisini ben hallederim, geri kalan ikisini de siz halledin.” dedi.²⁴⁶

Devs kabilesinden olan Tufeyl sözü dinlenen bir kişiydi. Bir gün Mekke'ye geldiğinde Resûlullah'la ilgili uyarılarla karşılaştı ve ihtiyatı elinden bırakmamak adına onunla görüşmemeye karar verdi. Ancak Kâbe'de onu görünce verdiği kararın çok da akıl kârı olmadığını düşünerek Hz. Muhammed'le konuşmak için onun yanına gitti. Onunla görüşmesinden sonra (Hz. Ebubekir'den hemen sonra²⁴⁷) Müslüman oldu. Kavminin içinde sözü dinlenen birisi olduğunu ve onlara da bu mesajı ulaştırmak istediğini söyleyerek Resûlullah'tan dua isteyerek memleketine geri döndü. Medine'ye hicret edildiğinde o da kavmiyle birlikte bu şehre gitti.²⁴⁸

²⁴² Hicr 15/6.

²⁴³ Meryem 19/73.

²⁴⁴ Ahkaf 46/11.

²⁴⁵ En'âm 6/33.

²⁴⁶ Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuhi't-Te'vil*, s. 1156, 1157.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, s. 87.

²⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, s.179.

Mekke ileri gelenleri, İslam davetini durdurmak için çareler düşünürlerken Resûlullah'ın şahsıyla ilgili, insanları kendisinden uzak tutacak ahlaki bir zaafı, üstelik bunu yapmaya hazır bir ruh haline sahip olmalarına rağmen hiçbir şekilde gündeme getiremediler. İslam'ın ilk yıllarında Mekkelilerin önde gelenleri hakkında inen birçok ayette onların kişiliği ve karakteri bir bir ortaya dökülmüş; insanlara karşı zorba, saldırgan, kibirli, bencil, kaba, günahkâr, hayra engel olan, yetime/fakire yardımcı olmayan, mal düşkünü, cimri, boş işlerle uğraşmayı seven, nankör kimseler oldukları gözler önüne serilerek; tüm toplumun gözünde rezil-rüsvay olmaları sağlanmıştı.²⁴⁹ Halbuki Resûlullah, İslam'a giren arkadaşları Hz. Ebû Bekir ve bir kaç kişi müstesna diğerlerinin ahlaki yönden kötü hasletleri vardı. Ama onların bu durumlarını dillerine dolayamadılar. Çünkü gayr-i ahlaki durumları olan bu kişilerin İslam'la şerefledikten sonra köklü, kapsamlı bir değişime sahip olduklarını görmüşler ve her geçen gün görmeye de devam ediyorlardı. Bundan dolayı müşriklerin ileri gelenleri Resûlullah'ı ve İslam'ı suçlamaya ve aşağılamaya çalışırken bu, müminlerle ilgili bir eksiklik veya kusur olarak onların fakir ve köle olduklarını ileri sürmekten başka iddialarına dayanak olacak bir şey bulamadılar.

Habeşistan'da Cafer b. Ebî Tâlib'in Necaşi'ye anlattıkları İslam'ın insanlara, topluma kazandırdıklarını gösteren önemli bir argümandır. Hz. Ümmü Seleme'nin anlattığına göre Cafer b. Ebî Talib Necaşi'ye şöyle demiştir: *“Ey Melik, biz cahiliye ehli bir kavim idik. Putlara ibâdet eder, ölü hayvan etini yer, fuhuşlar yapar, hısım/akraba hakkını gözetmez, komşularımızı unuttur ve bizden kuvvetlinin zayıfı ezdiği bir kavim idik. İşte biz bu durumda iken Allah bize, bizden bir resul gönderdi. Biz onun nesebini, doğruluğunu, emânete riâyeti ettiğini ve iffetini biliyoruz. Bizi Allah'ı çağırdı ki onu birleyelim ve ona ibâdet edelim ve bizim, babalarımızın Allah'tan başka ibadet etmiş olduğumuz taşları, utları atalım terk edelim. O bize doğru söz söylememizi, emâneti edâ etmemizi, akrabaları ziyaret edip onlara ihsanda bulunmamızı, iyi komşuluk yapmamızı ve haramlardan ve kan dökmekten men olunmamızı emretti. Bizi fâhiş şeylerden ve yalan sözden ve yetim malını yemekten ve iffetli evli kadınlara iftirada bulunmaktan bizi nehy etti. Ve bize yalnızca Allah'a*

²⁴⁹ Bilgi için Müddessir, Kalem, Tebbet, Leyl, Hümeze, Fecr, Gaşiye, Mü'min, Abese, Maun, Alak, Kevser surelerine bakılabilir.

*ibâdet etmemizi ona hiçbir şey eş koşmamamızı emretti. Bize namaz, zekât ve orucu emretti”.*²⁵⁰

Hiz. Muhammed, huzuruna çıktığı zaman korkan ve korkusundan titreyen bir bedeviye “Korkma! Ben, güneşte kurutulmuş tuzlu et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum”²⁵¹ diyerek rahatlatan, yeri geldiğinde şaka yapan,²⁵² şefkatli, hassas,²⁵³ samimi, zarif ve nezaket sahibi bir insandı. O, çocuklar arasında adaletli olunmasını emretmekle birlikte kız çocuklarına değer verirdi.²⁵⁴ Oğlu İbrahim ve kızı ölünce ağlamış ve “Sende mi?” sorusuna “Göz yaşarır, kalp üzülür” diyerek cevap vermiştir. Torunlarından birisi sırtına binince “Bineğini buldun” diyerek şakalaşan, sabah namazının birinci rekâtını uzun tutup ikinci rekâtta çocuk sesi duyunca kısa kesecek kadar ince düşünen bir kişiydi.

Hiz. Peygamber’in insanların hayatına ne kadar etki yaptığını anlamak için bazı tipik olayların tahlil edilmesi gerekir. Mekke’de As b. Vail (ö. 622), Abdullah b. Cud’an (ö. 600) gibi daha pek çok kişi en büyük gelirini insan ticaretinden elde ediyordu. Bu şehrin sakinleri insanları kandıran, özgürlüklerine tecavüz edip onları köleleştirmeyi adet haline getirirken; onların nesillerinden hak hukuka azami derecede itina gösteren medenî bir cemiyet ortaya çıkması hiç de tesadüfî bir şey değildir. Yine başka bir örnek de, Hiz. Muhammed Medine’de Nadîr oğullarından elde edilen ganimetler için Ensara teklifte bulunduğu zaman gerçekleşiyor: “*Ya ganimetleri muhacirlere dağıtalım buna karşılık sizler muhacirlerden desteklerinizi kesin ya da ganimetleri hepinize eşit şekilde dağıtalım siz de destek vermeye devam edin.*” Bu teklife karşılık Ensarların liderlerinin peygamberlerine olan cevapları kayda değerdir: “*Bilakis Siz bu ganimetleri sadece muhacir kardeşlerimize paylaştırın biz de yine onlara eskiden olduğu gibi maddî desteğimizi eskisi gibi aynen devam ettirelim.*”

²⁵⁰ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, 336; İbn Kesir, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, III, s. 70)

²⁵¹ İbn Sa’d, **et-Tabakât**, I, s.7.

²⁵² Resulullah Enes b. Malik’e bazen “Ne haber iki kulaklı” diye seslenirmiş (Tirmizî, “Menâkıb”, 45 [hadis no: 3854]).

²⁵³ Fâtıma ile Ali’nin yanına üzüntülü gidip, sevinçli dönünce, bunun sebebini soranlara “Çok sevdiğim iki kişiyi birbirleriyle barıştırdım da” buyurmuştur. (Afzalurrahman, **Sîret Ansiklopedisi**, IV, 236.)

²⁵⁴ Kızı Zeyneb’ten olan kız torunu Ümâme’yi sıklıkla omzunda taşıyarak beraberinde mescide getirirdi.

diyorlar. Gerçekten de ganimet bu şekilde dağıtılıyor, daha sonra da Ensarlar söz verdikleri gibi muhacirlere desteklerine sürdürüyorlar.²⁵⁵

Müşrikler Hz. Muhammed'in giderek artan tesirini azaltmak için yöntem geliştirmeye çalışıyorlardı. Onlardan birisi de Nadr b. Hâris Hz. Peygamber'in konuştuğu yere gelir o gittikten sonra da "Hangimiz daha güzel konuşuyor? Ben mi Muhammed mi?" diyerek söze başlardı. İran'dan öğrendiği hikâyeleri onlara anlatırdı.²⁵⁶

Kur'an elçisini, risalet sürecinin ilk anından itibaren kalbiyle, kafasıyla ve yaşantısıyla eğitip, olgunlaştırdı ve tüm dünya için kâmil bir insan, güzel bir örnek olacak seviyeye ulaştırdı.²⁵⁷

Ebû Cehil, Ebû Süfyân ve Ahnes b. Şerîk peygamber geceleyin evinde namaz kılarken Kur'an dinlemek için gitmişlerdi. Fakat herkes birbirinden habersizce aynı eylemi yapmıştı. Sonra geri dönmeye çalıştıklarında karşılaşmışlar ve bir daha dinlemeyelim deseler de üç gün peş peşe gitmekten kendilerini alamamışlardı. Daha sonra da birbirlerine kanaatlerini sormuşlar. Ebu Cehil: "Ondan ne işittim ki? Abdümenaf boyu ile şeref hususunda anlaşmazlığa düştük. Onlar halka yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar yaya kalmış kimselere binek verdiler, biz de verdik. Onlar halka bağışta bulundular biz de bulunduk. Sonunda aynı dereceye ulaşıp birbiriyle kulak kulağa giden iki yarış atı durumuna geldiğimizde onlar, işte bizden gökten kendisine vahiy gelen bir Peygamber çıktı, dediler. Biz buna ne zaman ulaşacağız? Tanrıya and olsun ki biz bu Peygambere asla inanmayız ve tasdik etmeyiz" dedi.²⁵⁸

"Vallahi Muhammed doğru söylüyor, fakat Kusayyoğulları Hacıların bakanı, ağırılanması, Nedvenin liderliği gibi meziyetlerin üstüne bir de peygamberlik meziyetine sahip olurlarsa Kureys'in geri kalanına ne kalacak peki?"

²⁵⁵ Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşeri, **el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyûni'l-ekavil fi vücuhî't-te'vil**, (thk. Halil Me'mûn Şiha), Beyrut-Lübnan, Daru'l-Marife, 2002, s. 1095.

²⁵⁶ Enfâl, 8/31; İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, 358.

²⁵⁷ Ahzab 33/ 21.

²⁵⁸ İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s. 316 ; Vâkıdî, **Kitâbü'l-Meğazî** , I, s.30; İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, s. 161.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞRİK LİDERLER VE ONLARIN İSLAM'A KARŞI TEPKİLERİ

Mekke Hz. Peygamber'in beşinci kuşaktan dedesi Kusay b. Kilab'a kadar köy görünümündeydi. Buranın sakinleri göçebe halinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Zira Kabe'ye duydukları saygı gereği burada hiçbir bina inşa etmemişlerdi; gündüz Kâbe'nin etrafında toplanır, gece vakitlerinde ise Harem dışına çıkarlardı. Kusay²⁵⁹ annesinin ikinci evliliği nedeniyle çocukluğunun ve gençliğinin ilk yıllarını Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olan Şam'da geçirmişti. Daha sonra anavatanı olan Mekke'ye döndüğünde burayı şehir görünümüne kavuşturmak istedi. Ancak amacına ulaşmak kendisi için hiç de kolay olmadı. Kusay Kureyşliler'den o zamanlar ormanlık bir alan olan Harem'e ağaçları keserek yerleşmelerini istedi.²⁶⁰ Bu şekilde Harem ehli olan Kureyş Arabistan Yarımadası'nda büyük saygı gördü. Mekke dışında yaşayan Kureyşliler'in de oraya gelmelerini sağlayan Kusay, Kâbe yakınlarından başlayarak şehrin topraklarını on parçaya ayırıp bu kabilenin on kolunu da oraya yerleştirdi. Kabe'nin kuzeyine kendi evi olan Darü'n-Nedve'yi inşa etti.²⁶¹ Böylece Mekke o zamana kadar kutsal bir mekan iken Dârü'n-Nedve sayesinde büyük bir şehir haline gelmiş oldu.²⁶² Kusay, Kâbe hizmetlerinin sorunsuz ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için bazı görevler ihdas etti. O, nedve (Dârünnedve'de yapılan toplantılara başkanlık etme), kıyâde (başkumandanlık), hicâbe (sidâne, Kâbe'nin örtüsü ve anahtarlarının muhafazası), livâ (sancaktarlık), sikâye (hacılara su dağıtma) ve rifâde (yoksul hacıları doyurma) görevlerini oğlu Abdüddâr'a vermişti ve diğer oğulları da bu şekildeki taksime ses çıkarmamıştı. Ancak ilerleyen zamanlarda Abdumenaf'ın oğulları dedelerinin yaptığı taksime itiraz etmeye başladılar. Çünkü Haşim'in yönlendirmesi sayesinde civar devletlerle ticârî anlaşmalar yaptılar ve böylece Mekke, tüccarların sık sık ziyaret ettiği kozmopolit bir merkez halini aldı.

²⁵⁹ Asıl adı Zeyd vatanından uzakta olan olan anlamında 'Kusay' adını alıyor. (İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s.1); Dr. Rıdvan Seyyid, **İslamda Cemaatler Kavramı**, s. 12.

²⁶⁰ İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s. 125 ; Belâzûri, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 58; Neşet Çağatay, **İslam Dönemine Dek Arap Tarihi**, s. 90.

²⁶¹ Bu evde Kureyşliler toplanıp önemli konuları istişare yapıyor, sancaktarları tayin ediyor, evlenmek için nikahlarını kıyıyorlardı. İbn Hişâm, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, I, s. 125.

²⁶² Şemsettin Günaltay, **İslâm Öncesi Arap Tarihi**, s. 243.

Nitekim bu şehir dînî merkez olmasının yanı sıra jeopolitik açıdan elverişli bir yerdi²⁶³, bir de buna Haşim ve kardeşlerinin civar ülkelerle yaptığı îlaf anlaşması eklenince²⁶⁴ Yarımada ticârî merkez haline geldi.²⁶⁵ Ticaret için en önemli şey emniyetin tesisiydi ve bu da Haram aylar²⁶⁶ uygulamasıyla temin edilebiliyordu. Mekke dışarıdan gelen tüccarların sık sık ziyâret ettiği (hatta Bizans tacirlerinin Mekke panayırılarına sık sık geldiği)²⁶⁷ kozmopolit bir merkez halini aldı ve özellikle Afrika'dan getirilen esirlerin oluşturduğu pazar en önemli gelir kaynağı oldu.²⁶⁸

Abdumenaf oğulları son dönemde gösterdikleri başarılarına istinâden Abduddar oğullarına verilen vazifeleri yürütme hakkının kendilerinde olması gerekliliği üzerinde durdular ve kamuoyu oluşturdular. Onlara Esed oğulları, Zühre oğulları, Teym oğulları ve Fihri oğulları destek verdi ve bir kaba konulmuş güzel kokulu bir sıvıya ellerini batırarak Kâbe duvarına sürdüler. Bu grup kendilerini Mutayyebun olarak isimlendirdi. Diğer tarafta Abduddar oğullarını da Mahzum oğulları, Sehm oğulları, Cumah oğulları ve Adî oğulları destekledi ve kestikleri bir hayvanın kanını bir kaba koyarak ellerini batırıp yalamak suretiyle birbirlerine yemin ettiler. Bunlar da kendilerini Ahlaf olarak adlandırdılar. Her bir boy savaşmak için karşı tarafın boyuyla eşleştirildi. Buna göre birbiriyle çarpışacak kabileler Abdümenâf oğulları - Sehm oğulları, Abdüddâr oğulları - Esed oğulları, Zühre oğulları – Cumah oğulları, Teym oğulları-Mahzûm oğulları ve Hâris b. Fihri oğulları - Adî oğulları şeklinde belirlenmişti. Âmir b. Lüey oğulları ile Muhârib b. Fihri oğulları da bu çekişmede tarafsız kaldı. Ancak barıştan yana olanlar üstün geldi ve hicâbe, livâ, nedve Abdüddâroğulları'nın; sikâye, rifâde ve kıyâde Abdümenâfoğulları'nın uhdesinde

²⁶³ Nübüvvetten önce Arabistan Yarımadasının Komşuları Bizans İmparatorluğu : Anadolu, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika; Pers İmparatorluğu: İran ve Çevresi.

²⁶⁴ Kureyş daha önceden de tüccar bir toplum olmasına rağmen ticarî faaliyetler şehrin sınırlarını aşamıyordu. Mekke'de sık sık yaşanan kuraklıklar onları çare aramaya itti ve Haşim Suriye'de Bizans İmparatoruyla görüşmeler yaptı ve anlaştı. Diğer kardeşleri Muttalib Yemen'le, Nevfel Irak'la, Abduşems Habeşistan'la bağ kurdu. Böylece kurulan ticârî ağ sayesinde Mekke'nin yıldızı parladı.

²⁶⁵ Yaklaşık 2500 deveden oluşan kervan Mekke'den Suriye'ye 30 gün, Yemen'e 30 gün, Ukaz'a 3 gün de varıyordu. 57 derece sıcaklıkta 17 gün hiç su içmeden yürüeyebilen deve günde 200 kilo yükü 300 km yol kat edebiliyor. (İsmâil Hâmi Dânişmend, **İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi**, y.y., Bâb-ı Âli yay., 1960. s. 309; M. Rodinson, **H. Muhammed**, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Sosyal yay., 1994, s.15).

²⁶⁶ Haram aylar Hz. İbrahim zamanında teşri' kılındı.

²⁶⁷ İ. H. Danişmend, **İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi**, s. 311.

²⁶⁸ Maxime Rodinson, **H. Muhammed**, s. 31.

kalmak üzere taraflar arasında anlaşma sağlandı. Böylece Kureyş kabilesi son anda kanlı bir iç savaşın eşiğinden dönmüş oldu. Bu durum, müttefikler arasında fazla bir sürtüşmeye yol açmadan İslâmiyet'in zuhuruna kadar devam etti. Daha sonra kıyâde Abdüşems'e, sikâye ve rifâde hizmeti ise zenginliği ve cömertliğinden dolayı Hâşim b. Abdümenâf'a, ondan da oğlu ve Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'e geçmiştir.²⁶⁹ Bu çatışma, ileri tarihlerde Hz. Peygamber'e gösterilen tepkilerin temel kaynağı olarak görülebilir. Müşriklerin hayatları incelendiğinde tespit edilen, onların büyük bir kısmının Ahlaf grubundan diğer kısmının Mutayyebun grubundan olduğudur. Nitekim Ahlaf grubunun tepkilerinin Mutayyebun grubuna göre daha şiddetli olduğu görülmektedir.

Rasulullah'a düşmanlık yapanları²⁷⁰ İbni Habib, Muhabber'de şöyle sıralamaktadır²⁷¹:

Abdişemsoğulları'ndan Hanzala b. Ebî Süfyan, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia; Mahzumoğulları'ndan Ebu Cehil, el-As b. Velid, Kays b. Velid, Kays b. el-Fakihe, Züheyr b. Ebî Ümeyye, Esved b. Abdü'l-esved, Sâib b. Sayfiy ; Abdüddaroğulları'ndan Nadr b. Haris; Esedoğulları'ndan Ebu'l-Bahteri b. Hişâm, Zem'a b. Esved; Sehmoğulları'ndan Nübeyh b. Haccac, Münebbih b. Haccac; Cumahoğulları'ndan Ümeyye b. Halef ve Evs b. Mi'yer.

1.1. Ahlâf'tan Olan Müşrik Liderler

Mekke'deki önemli bir grup öncülüğünü Abdüddâroğullarının yaptığı Ahlâf grubudur. Bu grup, Abdüddâroğullarıyla Abdümenâfoğulları arasında Kusay'dan kalan Mekke'deki görevlerin paylaşılmasıyla ilgili ihtilaf üzerine şekillenmiştir.

1.1.1. Velîd b. Muğîre

Kureyş'in en büyük lideri Harb b. Ümeyye idi. Onun ölümünden sonra Ebû Süfyan'ın yıldızı çok da parlak olmadığından başkanlığı Velîd b. Muğîre'ye kaptırdı. Kâbe'yi onarmak için onun eski kalıntılarını yıkma cesaretini gösterip ilk darbeyi

²⁶⁹ İbn Habib, el-Muhabber, s. 131-132

²⁷⁰ Haklarında Hicr 15/90. ayet inenler.

²⁷¹ İbn Habib, **Muhabber**, s. 128.

vurdu. Mekkeliler Velîd b. Muğîre'yi takip ederek ona bir şey olmadığını görünce yıkımın devamını getirdiler.²⁷² Kendisi tek başına Kâbe'yi örterdi. Malları ve oğullarının çokluğuyla övünürdü. İbn Abbas Velid b. Muğîre'nin kendisi için "Ben el-vahîd oğlu el-vahîdim / eşsiz benzersizim" dediğini rivâyet ediyor.²⁷³

Ebû Uhayha Kur'an'ın güç sahibi birisine inmesinin daha makul olacağını "Ya Velîd b. Muğîre, ya da Taif eşrafından Urve b. Mes'ûd'a"²⁷⁴ inmeliydi" diyerek iddia ediyordu. Onun bu söylemlerine cevâben Allah, Zuhurf 43/31,32. ayetini²⁷⁵ indirdi.

Oğlu Velîd b. Velîd ise Bedir'de esir edildiğinde Müslüman oldu. Ancak bunu "korktu da bundan dolayı inancını değiştirdi" demesinler diye açıklamadı. Hâlid²⁷⁶ - Hâşim b. Velîd onun fidyesini ödeyip hep birlikte Mekke'ye döndüler. Ancak Velîd b. Velîd çok vakit geçmeden yeni inancını kardeşlerine açıkladığında büyük tepki çekti ve uzun süre Mekke'de mahsur kaldı. Hz. Muhammed bu duruma kayıtsız kalmayıp her sabah namazında bizzat onun ismini zikrederek dua etti. Umretü'l-Kaza'yı fırsat bilip beş yıl sonra Medine'ye geri döndü. Ne var ki yolculuk sırasında ayakları taşlıklara çarpan Velîd b. Velîd bitkin bir halde Resûlullah'ın yanına geldi ve şehadet şerbetini içti.²⁷⁷ Diğer bir oğlu Ebû Kays b. Velîd b. el-Muğîre de Bedir savaşında öldü.²⁷⁸

Velîd b. Muğîre hicretten üç ay sonra, 92 yaşlarındayken öldü.²⁷⁹

²⁷² İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I, s.195.

²⁷³ İmam Kurtubi, **el-Cami' li-ahkami'l-Kur'an**, trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Buruc yayınları, 2003, c. IIX, s. 176.

²⁷⁴ Urve b. Mes'ud'un annesi Ümeyye oğullarından (İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Ğâbe fî marifeti's-Sahabe**, III, s. 247, ibn Hacer, **İsâbe**, III, s. 418), eşi ise Ebu Süfyan'ın kız kardeşidir. (İbn Sa'd, **et-Tabakatü'l-Kübra**, VI, s. 46); (A. Köksal, **İslam Tarihi**, VIII, s. 458'de Ebû Süfyan'nın kızı olduğu bilgisi yer alıyor.)

²⁷⁵ "Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!" diye de eklediler. Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."

²⁷⁶ Hâlid b. Velid'in teyzesi Hz. Peygamberin eşi Meymunedir. Cafer b. Ebî Talib'in eşi Esma, Hz. Hamzanın eşi Selma, Hz. Abbas'ın eşi Ümmü'l-Fazl da teyzelerinin arasındadır. (İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, II, s. 98). Mekke fethinden biraz önce Amr b. As'la birlikte Müslüman oluyor. (İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I, s. 829).

²⁷⁷ Zemahşeri, **el-Fâik fî Garibi'l-Hadis**, III, s. 227, İbn Hacer el-Askalani, **el-İsâbe** (Sahabe-i Kiram ansiklopedisi), çev.. Naim Erdoğan, İstanbul, İz yayıncılık, 2009, IV, s. 669-671.

²⁷⁸ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 299.

²⁷⁹ A. Himmet Berki-Osman Keskioglu, **Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, s. 66.

1.1.2. Âs b. Vâil (Ebû Amr)

H. Peygamber'e tepki gösteren Mekkeli müşriklerden biri Sehmoğullarından olan Âs b. Vâil'dir. Meryem, 77-80. ayetleri onun hakkında indi.²⁸⁰ Kuyumcu olan Habbâb b. Eret, Âs b. Vâil'e bir süs eşyası yaptı, ücretini istemesi üzerine "şimdi yanımda yok" diyerek vermek istemedi.²⁸¹ Habbâb b. Eret diretince Âs b. Vâil şaşırdı ve "Sende bir hal var" diyerek tepki gösterdi. Onun "evet artık seninle aynı dine mensup değilim" demesi üzerine Âs b. Vâil "Eğer varsa cennette veririm. Muhtemelen orada da benim malım mülküm çok olacak, o zaman veririm. Allah'a yemin ederim ki sen ve arkadaşların oraya girmeye benden daha çok layık olamayacaksınız" diye kendince mantık kurunca "لَا وَتَيْنَ مَالًا وَلَا / Bana elbette mal ve evlat verilecek!"²⁸² ayeti indi.²⁸³

Resûlullah, oğlu Abdullah'ı kaybedince taziye de bulunması gereken başta Âs b. Vâil olmak üzere Mekkeli müşrikler H. Peygamber'e hakaret etmeye, alay etmeye başladılar. Bunun üzerine Kevser Suresi indi.²⁸⁴ "asıl soyu kesik onlardır." Âs b. Vâil, Hişâm adlı oğlunu kaybetti. Zira Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan oldu. Diğer oğlu Amr b. Âs h. 8. yılda²⁸⁵ torunu Abdullah b. Amr b. Âs'la birlikte Medine'ye hicret ettiler. Amr b. Âs uzun yıllar İslam ordusunda komutanlık yaptı İslam tarihinde birçok başarılar imza attı. Abdullah b. Amr b. Âs da iyi bir Müslüman ve zühd hayatını yaşayan, ibadetine çok düşkün olan bilgin bir insandı. Kısacası Âs b. Vâil çizgisini devam ettiremedi ve Kevser suresinde bahsedilen hezimete uğramış oldu.

²⁸⁰ "Âyetlerimizi inkâr eden ve "Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir" diyen adamı gördün mü! O, gaybı mı biliyor, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı? Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve cezasını uzattıkça uzatacağız. Onun sözünü ettiği şeyler sonunda bize kalacak, kendisi de tek başına bize gelecek." (İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 357; Buhârî, "**Buyû**", 29/2091); Kurtûbî bu ayetlerin Velîd b. Muğîre hakkında indiğini söyleyenlerin de olduğunu, ancak el-Hasen'e dayanarak birinci ismin daha sahih olduğunu dile getiriyor. (Muhammed b. Ahmed Kurtûbî, **el-Cami' li-Ahkâmî'l-Kur'an**, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Buruc Yayınları, 2000, XI, s. 261).

²⁸¹ Cahiliye döneminde köleler hak talep edemezlerdi.

²⁸² Meryem 19/77.

²⁸³ Kurtubî, **el-Camiu li-Ahkâmî'l-Kur'an**, XI, s. 261-263.

²⁸⁴ Bikâ'î: "Bir kimse, surenin isminden muradın ne olduğunu bilirse o surenin maksudunu bulmuş olur. Kim de surenin maksudunu iyi anlarsa o surenin ayetleri kıssaları ve bütün ifadeleri arasındaki münasebeti kolaylıkla gösterebilir." Mehmet Faik Yılmaz, *Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ank. 2009, s. 158.

²⁸⁵ Kendisine "çok akıllı olmasına rağmen neden geç (55 yaşlarındayken) Müslüman oldu" sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Biz, bize üstünlüğü olan bir kavimle beraberdik. Onların düşünceleriyle birlikte hareket ettik, onlar inkar ettiler biz de inkar ettik. Yalnız o nesil gidip bizler ortada kalınca ve kendimizi de Muhammed (a.s.) ve arkadaşlarıyla kıyaslayınca İslam'a muhabbet duymaya başladım." (İbn Hacer, **İsâbe**, III, s. 514-518).

Ondan sadır olan bir sonraki nesil hayatları boyunca Hz. Muhammed'in çizgisini takip edip İslam'ın güzîde şahsiyetleri haline geldiler. Yani asıl soyu kesik olan Âs. Vâil ve onun gibiler çıktı.²⁸⁶ Hülâsa onların çocukları ya Müslüman oldular ya da Müslümanlar tarafından öldürüldüler.²⁸⁷ Yüce Allah, "Biz alay edenlere karşı sana yeteriz"²⁸⁸ buyurur.

Âs. Vâil, Allah Elçisi'nin Medine'ye hicretinden birkaç ay sonra seksen beş yaşında²⁸⁹ Taif'deki malına-mülküne doğru giderken yolda eşeğinden düşüp yaralandı ve sonra öldü.²⁹⁰

1.1.3. Nadr b. Hâris (Ebû Fâid)

Bu kişi²⁹¹ müşriklerin en kurnazlarından. Sözlü edebiyata epey hâkimdi. Yahudi ve Hıristiyanlarla çok zaman geçirirdi. Onlardan bir peygamber geleceği haberini alan Nadr b. Hâris "Eğer bize bir uyarıcı/nezîr gelirse herkesten daha doğru yolda oluruz"²⁹² sözlerini sarfetmişti.²⁹³ Ancak Hz. Peygamber'e bilinçli bir şekilde ilk karşı koyan kişi olmaktan öte de gidememişti. Bu durumu özetleyen ve kendisini işaret eden ayet hemen inzal oldu: "*Kendilerini uyaracak bir peygamber geldiği takdirde milletler içinde, hidâyette en doğru yolda olacaklarına dair var güçleriyle yemin ettiler*"²⁹⁴ Acem Hükümdarlarından, Rüstem ve İsfendiyâr'ın sözlerinin epey bir kısmı hafızasındaydı. Hîre'ye gidip orada ud ve kopuz çalmayı öğrenmiş; Mekkelilere de bunları öğretmişti. Yine oradan Acem hikâye kitapları alıp getirdi ve Mekkelilere okudu: "İşte bunlar da Muhammed'in Ad ve Semud kavmine²⁹⁵ dair

²⁸⁶ Yine aynı akıbeti Ukbe b. Ebî Muayt (Hz. Osman'ın üvey babası) da yaşadı. Eşi ve çocuklarının çoğu Müslüman oldu.

²⁸⁷ Ümeyye b. Halef ve oğlu Ali Bedir Savaşı'nda öldürüldü, diğer oğlu Safvan yıllar sonra Müslüman oldu. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 300.

²⁸⁸ Hicr 15/ 95.

²⁸⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.74.

²⁹⁰ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 139.

²⁹¹ Hamidullah, Abdüddâroğullarından olan Nadr b. Haris için İbn Ebî Usaybi'a'ya dayanarak Hz. Muhammed'in teyzesinin oğlu olduğunu belirtiyor. (M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s. 802). (Ebû'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım İbn Ebû Usaybia, *Uyunü'l-enba' fi tabakati'l-etibba*, ed. August Müller, Fuat Sezgin, Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995, I, s. 113)

²⁹² En'âm 6/157; Fâtır 6/42.

²⁹³ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 139; İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.74-75.

²⁹⁴ Fâtır 35/42.

²⁹⁵ Kur'an sık sık Ad ve Semud halkına atıfta bulunur. Çünkü onların yaşadıkları bölgeler yazın Yemen taraflarına, kışın da Şam tarafına yolculuk yapmaları hasebiyle Mekkelilerin hiç yabancı olmadıkları

anlattıkları hikâyelerin bir benzeridir” Yüce Allah şöyle buyurur: “Öyle insanlar vardır ki halkı Allah yolundan saptırmak için asılsız sözler ve hikâyelerle meşgul olurlar.”²⁹⁶

Nadr b. Hâris Muhammed’in (a.s.) Utbe b. Rebîa/Şeybe b. Rebîa’nın hizmetçisi Addas ile Esved b. Muttalib’in hizmetçisi Cebr ve başka kişilerden yardım aldığını iddia etti. Ona Nahl 16/103; Furkan 25/4-5. ayetleriyle cevap verilmiştir.

Nadr b. Hâris, “Allahım! Eğer bu Kur’an Senin indinden hakk ise, üzerimize semâdan taş yağdır veya bize elîm bir azab ver”²⁹⁷ demişti. Cenâb-ı Hak da Resûlullah’a “sen onların içinde yaşarken istedikleri azabı göndermem”²⁹⁸ buyurmuştu. Gerçekten de bir vakit sonra Hz. Muhammed hicret etti ve belayı arzulayan başta Nadr b. Hâris, Ebû Cehil olmak üzere hepsi etkisiz hale geldi.²⁹⁹

Bedir Savaşı’nda esir edilen³⁰⁰ ve Mikdad b. Amr’ın³⁰¹ payına düşen Nadr b. Hâris Hz. Muhammed’in talep etmesi üzerine³⁰² bizzat Mikdad b. Amr/Ali b. Ebî Tâlib tarafından öldürüldü.³⁰³ Esir olarak getirildiğinde kendisine yakın gördüğü Mus‘ab b. Umeyr’den şefaet etmesini istedi, “diğer esirlerle aynı muameleyi görmediği dilediğini” söyledi. Mus‘ab “benim hiç bir hayrım dokunmaz” deyince “tersi durum olsaydı ben sana yardımcı olurum” diyerek şaşkınlığını belirtti.

1.1.4. Übey-Ümeyye b. Halef

Cumahoğullarından olan Ümeyye b. Halef’in oğlu Safvân nübüvvetin geldiği sıralarda Hübel putunun yanında ok çekme görevini yerine getiriyordu. Her

yerlerdir. Onlardan kalan tarihi eserleri bizzat gören Mekkeliler bu konuyla alakalı inzal olan ayetlerden etkilenme oranları yüksek olduğundan Nadr b. Haris meseleyi mecrasından çıkarmaya çalışıyordu.

²⁹⁶ Lokman 31/6.

²⁹⁷ Taberî bu sözlerin Nadr b. Hâris olduğunu söylüyor. (Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, **Taberî tefsiri**, IV, s. 210-211); **Vâkıdî, Kitâbü’l-Meğazî**, I, s. 133; Beyzâvî, **Envarü’t-tenzil ve esrarü’t-te’vil**, s. 398.

²⁹⁸ Enfal 8/33.

²⁹⁹ Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîr-i Kebîr**, II, s. 100-101.

³⁰⁰ Esir olarak getirildiğinde kendi kabilesinden olan Mus‘ab b. Umeyr’den eman diledi, ancak olumlu karşılık alamamasına karşın Nadr b. Hâris “Sen benim durumumda olsaydın ben seni savunurdum” diyerek şaşkınlığını belirtmiştir. (Belâzürî, **Ensâbü’l-Eşref** I, s. 143.)

³⁰¹ Mikdâd b. Amr ilk Müslümanlardan ve 2. Habeşistan hicretine katılanlardandır. Mekke’deyken Hz. Peygamber’e müşriklerin Medine’ye bir sefer düzenleyeceği haberini gönderen Mikdâd Mekke’de müşriklerle birlikte yola çıktı. Bunun üzerine Hz. Muhammed Ubeyde b. Hâris komutasındaki bir seriyeyi onlara karşı gönderdi. İki kuvvet karşılaştığında Mikdâd Müslümanların safına geçti.

³⁰² Mikdâd, Esved b. Abdüveğûs tarafından evlatlık edilmişti. (Belâzürî, **Ensâbü’l-Eşraf**, I, s. 143.)

³⁰³ Belâzürî, **Ensâbü’l-Eşraf**, I, s. 143.

danışandan yüz dirhem ile birkaç deve almaktaydı.³⁰⁴ On bin kişilik nüfusa sahip Mekke’de insanların hemen hemen her işlerini kur’a çekerek yürüttüğü görülüyor. Dolayısıyla büyük bir gelir kaynağını elinde tutan Cumahoğullarından Ümeyye-Übey b. Halef’in Resûlullah’a eziyet edenlerin ve alay edenlerin en önde giden iki kardeş³⁰⁵ olmasının ana nedeni bilinmiş oluyor.

Übey çürümekte olan bir kemiği Muhammed (a.s.) karşısında ezip ufalayarak bunların yeniden dirileceğine inanmanın “akılsızlık” olacağını söyleyerek Hz. Peygamber’i aşağılamaya çalıştı. Bunun üzerine Yasin, 78. ayet geldi.

Übey bir gün yemek hazırladı içinde Hz. Muhammed’in de bulunduğu bir grup insanı davet etti. Hz. Peygamber “Kelime-i Tevhid’e şahitlik yapmadığı sürece yemek davetine icabet etmeyeceğini” söyleyince Übey “tamam” şeklinde bir karşılık verdi. Bundan haberdar olan arkadaşı Ukbe b. Ebî Mu‘ayt “Ne söylediğini kulakların duydu mu? Ona tabi mi oldun?” sözleriyle tepki gösterdi. Übey “lafın gelişi; öylesine söyledim” sözleriyle karşılık verince “*O gün zalimler parmaklarını ısırır, keşke falanı dost edinmeseydim*”³⁰⁶ ayeti indi. Bazı rivayetlerde Ümeyye b. Halef olduğu söylenir.³⁰⁷

Bi’setin 6. yılında Hıristiyan olan Bizans Mecusi olan İranlılar tarafından yenilgiye uğratıldı. Müslümanları geri almak için Habeşistan’a giden heyet elleri boş dönünce Mekkelilerin duydukları kin daha da artmaya ve tavırları sertleşmeye başladı. Tam bu sırada dünyada yaşanan bu savaşta İranlılar tarafını tuttular ve psikolojik olarak kendilerini rahatlatmak istediler. Müslümanlara “İranlıların Hıristiyanları yendiği gibi biz de sizi yeneceğiz, yok edeceğiz” demeye başladılar. Dünyada yaşanan olayların üzerine Rum, 2-4 ayetleri nüzul oldu. Hz. Ebû Bekir bundan hareketle Ubey b. Halef’le 9-10 yıl sonra durum tersine dönecek diye 100 devesine iddiaya girdi. Hz. Ebû Bekir iddiayı kazandı. O sırada ölmüş olan Ubey’in oğlundan develeri alıp ihtiyaç sahiplerine dağıttı.³⁰⁸

³⁰⁴ Mahmud Esad Seydişehir, **Tarih-i Din-i İslam**, bas. haz. Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul, Marifet yay., 1983, s. 120.

³⁰⁵ Belâzurî **Ensâbu’l-Eşrâf**, I, s. 137.

³⁰⁶ Furkan 25/27-28.

³⁰⁷ Belâzurî, **Ensâbu’l-Eşrâf**, I, s. 138.

³⁰⁸ Mehmet Zihni, **el-Hakâik mimmâ fi’l-câmii’s-sağîr ve’l-Meşârik min hadîs-i hayri’l-halâik**, İstanbul, 1310, I, s. 77.

Übey'i Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber öldürdü. Akabinde "attığında sen atmadın Allah attı..."³⁰⁹ ayeti nüzûl oldu.³¹⁰ Ümeyye b. Halef ise Bedir Savaşında Bilal öldürdü.³¹¹

1.1.5. Amr b. Hişâm (Ebû Cehil)

Amr b. Hişâm'ın künyesi Ebû'l-Hakem'dir. Bu künyeyi ona yakıştırmayan Hz. Muhammed "Kim Ebû Cehil'e Ebû'l-Hakem derse Allah'tan mağfiret dilemesi gereken günah işlemiş olur" buyurdu.³¹² Başka bir hadiste ise "Her ümmetin bir fıravunu vardır. Bu ümmetin fıravunu Ebû Cehil'dir" buyurur.³¹³

Ebû Cehil bir gün kendince "Muhammed'i bir daha namaz kılarken gördüğümde onun boynunu çiğneyeceğim" şeklinde vaadde bulundu. Allah Resûlü'nün namaz kıldığı haberi kendisine iletilince koşarak oraya geldi. "Ben sana yasaklamadım mı namaz kılmayı?" sözleriyle hezeyanlarını sürdürünce Muhammed (a.s.) onu itti. "ben Bathanın en şerefliyiysen Sen beni itip tehdit mi ediyorsun?" dedi. Bu söz üzerine Abbas "Yalan konuşuyorsun" dedi. Bu sırada şu ayetler indi: "*Namaz kılarken kulu namazdan men edenî gördün mü? Söyler misin, ya o kul, hidayet yolunda ise! Biz Zebanileri çağıracağız o da taraftarlarını çağırсын*" (Alak 96/9-18).³¹⁴

Ebû Cehil'in baba bir kardeşi Seleme b. Hişâm, üvey annesi Dubaa, anne bir aynı zamanda amcazadesi olan Ayyâş b. Ebî Rebîa³¹⁵, kızı (Âs b. Vâil'in gelini) Hind, damadı (Hind'in kocası) aynı zamanda yeğeni (kız kardeşinin oğlu) olan Hişâm b. Âs, amcası Ebû Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme İslam'ın ilk dönemlerinde Müslüman olmuşlardı. Hatta kardeşleri Seleme ve Ayyâş bununla kalmayıp Habeşistan'a imanlarını korumak için göç etmişlerdi. Ebû Cehil Habeşistan'a hicret eden Müslümanları geri almak için anne bir kardeşi olan Abdullah b. Ebî Rebîa'yı Amr b. Âs'la oraya göndermişti. Bir zaman sonra Ayyâş b. Ebî Rebîa Medine'ye gitmek için

³⁰⁹ Enfâl 8/17.

³¹⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğazî*, I, s. 250.

³¹¹ Bir rivâyete göre Ümeyye'yi Hubeyb b. İsâf, onunla birlikte Bilal veya Ebû Rifâ'a b. Râfî el-Ensârî'nin tek başına öldürdüğü söylenmektedir. (Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, s. 138).

³¹² Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 125.

³¹³ Belâzüürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 225.

³¹⁴ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 126.

³¹⁵ Anneleri Esmâ binti Muharribe Mekke'nin fethinden sonra Müslüman oldu. Hz. Muhammed'in vefatından iki sene sonra vefat etti.

yola çıktığında onu ikna edip geri getirmek için anne-baba bir kardeşi Hâris b. Hişâm'la oraya gitmiş ve hedefine ulaşmıştı. Bu tablodan şu anlaşılıyor ki asabiyet duygusunun yoğun olduğu bir toplumda yaşayan, Ebû Cehil kendi ailesinden birçok kişiyi kaybetmesi nedeniyle İslam'a düşman oldu. Bir başka neden de Mahzûmoğullarından olmasıdır. Çünkü Kureyş'in en önde gelen topluluğu ve oranın imkânlarını son dönemlerde en fazla elinde tutan topluluktur. İslam'ın gelmesiyle onları bunun ellerinden kayıp gideceği korkusu sardı ve engellemek için en başta kendi içlerinden Müslüman olanlara işkence etmeye başladılar. Hâlbuki Teymoğullarından, Zühreoğullarından ve Adîoğullarından da Müslüman olanlar vardı; ancak onlar kendi içlerinden din değiştirenlere eziyet etmiyorlardı.

Muğîre b. Şu'be'nin dediğine göre Ebû Cehil şöyle demiştir: “Ben Muhammed'in söylediklerinin doğru olduğunu biliyorum, fakat Kusay kabilesi şöyle diyor: “Hicâbet bizde!” Peki diyoruz, sonra “İiva bizde!” Peki diyoruz, sonra “Meclis bizde!” Peki diyoruz, Sonra “sikâye bizde!” ona da peki diyoruz, sonra yemek ziyâfeti viriyorlar. Biz de veriyoruz. Böylece onlarla atbaşı gidiyoruz. Sonra onlar bizde “Nebi var” dediler. İşte biz bunu asla kabul etmiyoruz.”³¹⁶

Rivayet olunduğuna göre “inne şecerate'z-zakḫûm”³¹⁷ ayeti inince Ebû Cehil şöyle dedi: “Bu ağaç bölgemizde yetişmiyor. Sizden kim bu ağacı biliyor?” Afrikalı bir adam şöyle cevap verdi: “Zakkum Afrika dilinde, tereyağını hurma ile yemektir.” Bunun üzerine Ebû Cehil, “Ey cariye; bize tereyağı ile hurma getir de zıkkımlanalım.” Sonra da cariyenin getirdiklerini yemeye başladılar. Bir yandan da şunları söylediler: “Muhammed bizi bu ağaçla mı korkutuyor ahirette?” Bu olayın üzerine Saffat 37/64 ve İsra 17/60. ayeti nazil oldu.³¹⁸

Bir gün Ebû Cehil'in Abdullah b. Mes'ûd'a “seni mutlaka öldüreceğim” demesi³¹⁹ üzerine o da “Kim Allah'ın kendisini yalancı çıkarmayacağından emin olabilir! Vallahi ben rüyamda sana ebu cehil karpuzu fırlattım ve onu senin iki omuz

³¹⁶ Zemahşeri, **el-Fâik**, I/301, II/17.

³¹⁷ Duhan 44/43.

³¹⁸ Zemahşeri, a.g.e, II, s. 117.

³¹⁹ Ebû Cehil'in İbn Mes'ud'a çok öfkelenmesinin ana sebebi onun korkusuzca sokaklarda ilk Kur'an (Rahman Suresini) okuyan kişi olmasını söyleyebiliriz.

arana vurduğunu gördüm; eğer rüyam doğru çıkarsa seni koyun boğazlar gibi boğazlayacağım!” diyerek karşılık verdi.³²⁰

Ebû Cehil Bedir savaşıdan hemen önce şöyle dua etti: “Allah’ım! O, akrabalık bağlarımızı kesti. Bize bilmediğimiz şeyleri getirdi. Yarın onu helak et!” Bunun üzerine Enfâl (8), 33. ayet indi.³²¹ Yine Enfal (8), 42. ayette³²² bahsedildiği gibi Ebu Cehil Hz. Peygamberin ordusunun kendi ordusuyla beklemediği bir anda kum yığını gibi karşılaştığını görünce korkudan dili tutulmuş.³²³ Bu savaşta Afra’nın iki oğlu tarafından yaralanan Ebû Cehil’i (70 yaşında) Abdullah b. Mes’ûd öldürdü.³²⁴ Abdullah b. Mes’ûd Ebû Cehil’i diz kapağındaki çocukluktan kalma izinden tanıdı. Ayağıyla gırtlığına bastı.³²⁵ Ebû Cehil Bedir Savaşı sırasında kendisini öldürmeye hazırlanan Abdullah b. Mesud’a şöyle serzenişte bulundu: “*Sen efendisini öldüren ilk köle değilsin. Doğrusu bugün nefsimin hiç hoşuna gitmeyen tek şey, senin beni öldürmendir. Keşke Ahlâf’tan veya Mutayyebûn’dan birisi beni öldürmeyi üstlenmiş olsaydı!*”³²⁶

1.1.6. Gays b. Fakih

Mahzûmoğullarından olan Gays b. Fakih Hz. Muhammed’e eziyet etme konusunda Ebû Cehil’e çok yardım ederdi. Bedir Savaşı’nda Hamza tarafından öldürüldü.

³²⁰ Zemahşeri, a.g.e, I, s. 52.

³²¹ Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, c. 1, s. 129; Yine bir başka duâsı da “Allah’ım! Bizimle Muhammed arasındaki hükmünü ver. Allah’ım! Hangi tarafı daha çok seviyorsan, hangi taraftan daha hoşnut isen ona yardım et” (Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîr-i Kebîr**, II, s. 93), **Vâkıdî, Kitâbü’l-Meğazî**, I, s. 70.

³²² “Hani siz vadinin (Medine’ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağıyındaydı. (Onlar sayıca sizden öylesine fazla idi ki), şâyet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız (durumu fark edince) sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz (Savaşa yanaşmazdınız). Fakat Allah, olacak bir işi (mü’minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

³²³ Zemahşeri, **el-Fâik**, I/448.

³²⁴ Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, I, s. 130.

³²⁵ İbn Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I, 635.

³²⁶ Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, I, s. 299; İbnü’l-Esir, **el-Kamil fi’t-tarih**, II, s.125.

1.1.7. Ebû Ümeyye Süheyl b. Muğîre

Mahzûmoğullarından olan Ebû Ümeyye Süheyl b. Muğîre Hz. Muhammed'in kayınpederi (Hz. Ümmü Seleme'nin babası), kabilenin ileri gelenlerindendi. Nitekim Ümmü Seleme Medine'ye göç ettiğinde oradaki Müslümanlar onun Ebu Ümeyye'nin kız olduğuna inanasıları gelmedi. Onlar hac için Mekke'ye giderken Ümmü Seleme'den mektup yazmasını istediler. Ümmü Seleme de ailesine istedikleri gibi mektup yazıp gönderdi. Mekke'den dönen Medineli hacılar gerçeği öğrenince şaşkınlıklarını gizleyemediler. Uhud Savaşı'nda kâfir olarak öldü.³²⁷

1.1.8. Nübeyh b. Haccâc-Münebbih b. Haccâc

Sehm kabilesindendirler. Hz. Muhammed'le "Allah başka birini bulamadı mı da seni peygamber olarak gönderdi? Halbuki senden daha zengin ve daha yaşlı kimseler var." diyerek alay ediyorlardı.³²⁸ Mekke'ye gelen bir hacının kızını alıkoyan el-Nübeyh Hılful-Fudûl sayesinde geri verdi.³²⁹ Hz. Peygamber'e en çok eziyet edenlerden birisidir. Ayak izleri konusunda uzman bir kişiydi. Bedir Savaşı'nda bilgi toplamak için müşriklerin karargâhının çevresinde dolaşan Ammâr b. Yâsir ve Abdullah b. Mes'ûd'u ayak izlerinden tanıyan şahıstır.³³⁰ Münnebbih b. Haccâc, oğulları el-Âs b. Münnebbih,³³¹ Hâris b. Münnebbih ve kardeşi Nübeyh b. Haccâc Bedir savaşında öldüler.³³²

³²⁷ Abdurrahman Ay, **Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 17.

³²⁸ İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-tarih**, II, s.75.

³²⁹ Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslamiyet (Mekke Devri), Ankara, Öğretmenler Matbaası, 1966, s. 90; M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, s. 53.

³³⁰ Vâkıdî, **Kitâbü'l-Meğazî** I, s. 54-55.

³³¹ Başka bir rivayette Âs b. Münnebbih b. Haccac'ın Utbe'nin kölesi Addas (Müslüman olmasına rağmen efendilerinin zorlaması üzerine ağlayarak katıldığı Bedir Savaşı'nda öldü [Vâkıdî, **Kitâbü'l-Meğazî**, I, s. 33]'ın vasıtasıyla Bedir savaşından hemen önce Müslüman olduğu geçiyor. (Vâkıdî, **Kitâbü'l-Meğazî**, I, s. 35).

³³² Belâzurî, **Ensâbü'l-Esrâf**, I, s. 144.

1.1.9. Ebû Kays b. el-Fâkih b. el-Muğîre

Mahzûmoğullarından olan Ebû Kays, Velîd b. Muğîre'nin yeğenidir. Hz. Muhammed'i alaya alanlardan ve ona eziyet edenlerden biriydi. Amcaoğlu Ebû Cehil'e bu konuda yardım ediyordu. Bedir savaşında öldürüldü.³³³

1.1.10. Hâris b. Kays es-Sehmî (İbn Gaytala)

Sehm kabilesinden olan Hâris b. Kays Hılfu'l-Fudûl ittifakına yol açan haksızlardan³³⁴ biriydi. Bi'setten önce Mekke ve Kâbe'yle ilgili hükûme ve emvâl-i muhaccere görevini icra ediyordu. Hz. Muhammed'e sözleriyle eziyet eden Hâris b. Kays Muhammed'in (a.s.) boş vaatlerde bulunduğunu, insanları aldattığını iddia ediyordu. Tapınmak için bir taş alır, daha sonra ondan daha güzelini bulduğunda değiştirirdi.³³⁵ Furkan 25/ 43. ve “*Sen hevasını ilah edineni gördün mü?*”³³⁶ ayetleri bu kişi hakkında indi.³³⁷

Hâris b. Kays, Hz. Muhammed'e şiddetle muhalefet edip düşmanlık yapanlardandı. Ancak altı oğlu Müslüman olup Habeşistan'a hicret etti.³³⁸

1.1.11. Züheyr b. Ebî Ümeyye-Abdullah b. Ebî Ümeyye

Hiz. Muhammed'in halasının oğulları olan Züheyr ve Abdullah hem Ebû Cehil'in ve Hâlid b. Velîd'in amcaoğulları hem de Ümmü Seleme'nin baba bir kardeşidir. Babaları Ebû Ümeyye Hâlid b. Velîd'in kardeşidir. Toplum nezdinde oldukça saygın bir kişiliği vardır. Kâbe'nin hakemliği konusunda öneri sunan ve kabul edilen kişidir. Hiz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme Medine'de yaşarken oradakilere Ebû Ümeyye'nin kızı olduğunu söylediğinde pek inanmadılar, hatta test etmek istediler. Hacca gittiklerinde babasına bir mektup yazıp onların vasıtıyla ulaştırmasını ondan talep ettiler. Gerçekten de mektubu babasına ulaştırdıklarında oldukça şaşırdılar.

³³³ Belâzurî, *Ensâbü'l-Esrâf*, I, s. 138; İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.74.

³³⁴ Sehm kabilesinden haksızlık yapanların başında Nübeyh b. Haccac, Âs b. Vail de vardı. Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Sehm”, *DİA*, XXXVI, s. 323-324.

³³⁵ Belâzurî, *Ensâbü'l-Esrâf*, I, s. 124.

³³⁶ Câsiye 45/ 23.

³³⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.72.

³³⁸ Watt, *Hiz. Muhammed Mekke'de*, s. 127.

Medine'ye döndüklerinde kendisine “Gerçekten de sen onun kızımıydın” diye hayretlerini belirttiler.

Züheyr b. Ebî Ümeyye dayısının oğlu Hz. Muhammed'i inciten, onun davası konusunda kötü propaganda yapan bir kimseyken daha sonra Müslümanlara uygulanan boykota üç sene sonra karşı çıktı ve etkili de oldu.³³⁹ İnkâr halindeyken öldü. Ancak vefatı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bedir savaşı dönüşü öldüğü, Uhud savaşında bir de Mekke'nin fethinden sonra Yemen'e gittiğinde hayatını kaybettiği hakkında bilgiler de mevcuttur.³⁴⁰

Abdullah b. Ebî Ümeyye de Hz. Peygamber'i âfâkî istekleriyle oldukça incitenlerden biriydi. Hatta Allah onun isteklerine ayetlerle cevap verdi.³⁴¹ Mekke'nin fethinden önce dayıoğlu aynı zamanda Hz. Muhammed'in amcaoğlu Ebû Süfyân b. Hâris'le³⁴² Müslüman olmak için Medine'ye geldi. Kız kardeşi Hz. Ümmü Seleme'nin araya girmesiyle Hz. Peygamber'le barıştı. Kısa bir süre sonra Tâif kuşatmasında şehid oldu. Yine diğer bir kardeşleri olan aynı zaman Ümmü Seleme'nin de kardeşi olan Mes'ûd b. Ebî Ümeyye b. el- Muğîre de Bedir savaşında öldü.

1.2. Mutayyebûn'dan Olan Müşrik Liderler

Hz. Peygamber'in kabilesi ve kabilesiyle müttefik olan kabilelerden de kendisine karşı çıkanlar oldu. Bunların içinde amcası Ebû Leheb de vardı.

1.2.1. Ebû Leheb

Vaktiyle Ebû Tâlib ile Ebû Leheb arasında tartışma çıktı ve kavgaya dönüştü. Yaşanan olaya karşı Muhammed (a.s.) Ebû Tâlib amcasının tarafını tuttu ve Ebû Leheb'e tepki gösterdi. Sonraki zamanlarda Ebû Leheb'in bu olaydan kaynaklı yeğeni Hz. Muhammed'e karşı tavrı hep önyargılı olduğu söylenir.³⁴³ Ebû Leheb'in Haşim

³³⁹ Hişâm b. Amr ona gelip dayısı ve dayıoğulları sıkıntı içindeyken nasıl rahatça yaşadığını sorması üzerine asabiyet duyguları harekete geçti.

³⁴⁰ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 145; Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s. 75.

³⁴¹ İsrâ 17/90-93.

³⁴² Şair Ebu Süfyan b. Hâris nübüvvetten önce Muhammed (a.s.)'ın samimi arkadaşıydı. Ancak İslam'a 20 yıl karşı koydu. Hatta şiiriyle de hicvetti. Mekke'nin fethinden hemen önce Müslüman oldu. Şiirini bu yönde kullandı. 641 yılında Medine'de öldü.

³⁴³ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 130.

oğullarının kararlarını kulak ardı edip tarihi düşmanı Ümeyyeliler safında yer almasının bir başka nedeni de kayınçosu Ebu Süfyan'la ticarî münasebetinin önemli bir payı var.³⁴⁴ Resûlullah'ın komşusu olan amca Ebû Leheb onu rahatsız etmek için yeğeninin evinin kapısına pislik atıyordu. Bir gün buna şahit olan Hz. Hamza ona tepki gösterip pislikleri başından aşağı attı. Bundan sonra kendisi bizzat çöp koymadı, ama diğer insanları ayarttı³⁴⁵ ve aynı olay devam etti. Ebû Leheb'in kızı Dürre kocasına ve babasına rağmen Müslüman oldu.

Ebû Leheb'in yer yer asabiyet duygusuyla yeğeni³⁴⁶ Hz. Muhammed'e sahip çıktığı görülüyor. Hz. Peygamber amcası ve eşini arka arkaya kaybedince bir müddet evinden dışarı çıkmadı. Çok az dışarı çıktığının haberini alan Ebû Leheb yeğeni Muhammed'e (a.s.) gelerek "Amcan Ebû Tâlib hayatta iken ne yapıyor idiysen yine aynısını yap! Sana kimseyi dokundurtmam" dedi. Bir kez de Ebû Leheb Gaytala'nın oğlunun yeğenine hakaret ettiğine şahit oldu. Bunun üzerine Gaytala'nın oğlunu azarladı.³⁴⁷ Yine Müslüman olan yeğeni Tuleyb b. Umeyr'le Ebû Cehil arasındaki kavgada kız kardeşinin oğlu tarafını tuttu, onu savundu.

Bir defasında amca Ebû Leheb yeğeni Hz. Muhammed'e "ben, Müslüman olursam, bana ne var?" diye sormuştu. Peygamberimiz de "Müslümanlara ne varsa, sana da o var!" deyince, "beni başkasıyla eşit tutan öyle din, olmaz olsun!" demişti.³⁴⁸ Asabiyet duygusunun³⁴⁹ yönlendirmesiyle bir taraftan yeğenine yakınlaşmak

³⁴⁴ Kapar, M. Ali, "Ebû Leheb", **DİA**, X, 178.

³⁴⁵ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 131.

³⁴⁶ Taberî'nin rivayetine göre: Mescid-i Harem'e giren Muhammed (a.s.)'i gören Ebû Cehil: "Ey Abdi menaf oğulları! İşte sizin bir peygamberiniz!" diye nida edince Utbe b. Rebîa tepki gösterdi "Bizden bir Peygamber gelmesini veya bir hükümdar çıkmasını neden imkânsız buluyor ve inkâr ediyorsun?" diyerek. (M. Asım Köksal, **İslam Tarihi**, III, s. 295).

³⁴⁷ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi**, III, s. 304.

³⁴⁸ M. Asım Köksal, **İslam Tarihi**, III, s. 203.

³⁴⁹ Toplumda asabiyetin çok önemli bir yeri var. Nitekim Boykotun kaldırılmasında ilk emeği geçen, yaşanan bu zulümden rahatsız olan Hişâm b. Amr b. Rebîa'nın babaannesi daha önce Haşim b. Abdimenaf'la evliydi ki bu da boykotun ilgâ edilmesini ilk düşünen ve harekete geçen kişi olmasına sebep teşkil edebilir. (Said Havva, **el esas fi's-sünne: Hadislerle Hz. Peygamberin Hayatı**, çev. A. Ali Ural..., İstanbul, Hikmet Yayınları, 1989, c. 2, s. 484) Yine aynı şefkatli yaklaşımı boykotun bitiminden üç sene sonra Mekkeli müşrikler tarafından yapılan bir toplantıya katıldığında da gösteriyor. "Benim görüşüme gör Muhammed'i bir devenin sırtına yükleyelim ve topraklarımızdan çıkaralım; istediği yere gitsin. Bizim dışımızdakiler varsın o'nun etrafında toplansın." Yusuf suresinde geçen Hz. Yusuf'un büyük ağabeyinin yaklaşımı gibi müşfik, nitekim diğerleri öldürmek istiyorlardı ki en azından onun canını kurtarmış oldu. (Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîr-i Kebîr**, terc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret yay., İstanbul, 2017, II, s.98).

istiyordu. Ancak Müslüman olduğu takdirde kendisini diğer insanlarla eşit tutan bir anlayışı kabul etmesi mümkün değildi. Bedir Savaşı'ndan hemen sonra öldü.

1.2.2. Utbe b. Rebîa (Ebû'l-Velîd)-Şeybe b. Rebîa (Ebû Hâşim)

Utbe b. Rebîa yetim olduğundan Ebû Süfyân'ın babası Harb b. Ümeyye'nin velayetinde büyüdü. Şair olan Utbe diğerlerinin aksine Hılfu'l-Fudûl'a katılanlardan biriydi.³⁵⁰ Oğlu Ebû Huzeyfe ve gelini Süheyl b. Amr'ın kızı Sehle ilk iman edenlerden olup Habeşistan'a göç ederken diğer oğlu Velîd ise kendisiyle birlikte Bedir savaşında ölünceye kadar iman etmedi. Utbe b. Rebîa'nın kızıdan torunu Kureybe de Hz. Ömer'le evliydi ve Mümtehine suresi 10. ayet inince Hz. Ömer eşini boşadı.³⁵¹

Nur (24), 40. ayetin inmesine neden olan Utbe, Cahiliye döneminde dinleri, ibadetleri araştıran,³⁵² böyle bir hassasiyeti olan biri olmasına rağmen İslam'a inanmadı. Mekke'de çoğunlukla servetle lider olunurken Utbe b. Rebîa'nın hatırı sayılır serveti yokken lider olması da oldukça manidardır.³⁵³

Utbe b. Rebîa Hz. Muhammed'e belki istendik sonuç almak için son kez öneri götürdü: “Şan, şeref, mal mı istiyorsun? Onları şayet istiyorsan biz bu arzularını karşılayalım.” Bu tekliflerle gelen Utbe'ye Resûlullah Fussilet suresinin ilk ayetlerini okudu. Allah'ın sözlerinden etkilenen Utbe kavmine dönüp onu rahat bırakmaları gerektiğini, zira onun asla davasından vazgeçmeyeceğini anlattı.

Utbe b. Rebîa bizzat kendisi Hz. Muhammed'e fiziksel şiddet uygulamamasına rağmen Hz. Ebû Bekir'e uygulamıştır.

Utbe, Bedir'de iki ordu karşılaşınca savaştan vazgeçmeleri gerektiğini söyleyerek ortaya çıktı: “Ey milletim! Ben görüyorum ki Müslümanlar ölümü göze almışlar. Onları kendi haline bırakalım. Beni korkaklıkla itham etmeyin. Biliyorsunuz ki ben korkak değilim.” Ebû Cehil'in “Senin bu söylediklerini başkası söyleseydi

³⁵⁰ Onun şefkatli yönünü yansıtmak açısından şu örnek önem taşıyor. Birçok baba Müslüman olan oğluna eziyet ederken Utbe b. Rebîa Habeşistan'dan dönen oğlunu himâyesine alarak Mekke'ye girmesini sağlıyor. (İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-tarih**, II, s.79).

³⁵¹ Buhârî, “**Talak**” 19/5287.

³⁵² Razi, ayette Utbe b. Rebîa b. Ümeyye'den bahsettiğini söylüyor. (Muhammed er-Râzî Fahre'd-dîn b. Allâme Ziyâü'd-dîn Ömer, **Mefatihü'l-gayb = Tefsirü'l-kebir**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1990, XXIV, s. 8) Mukâtil b. Süleyman ise Şeybe b. Rebîa b. Abdişems, Kurtubi de Mukâtil b. Süleyman'a gönderme yaparak Utbe b. Rebîa b. Ümeyye b. Abdişems olduğunu söylüyor.

³⁵³ Vâkıdî, **Kitâbü'l-Meğazî**, I, s. 60-61.

burnundan getirirdim. Sen basbayağı korkuya kapılmışsın” diyerek tepki göstermesi üzerine Utbe b. Rebîa “Haklı olduğumu göreceksiniz” sözleriyle cevap verdi.³⁵⁴ Utbe b. Rebîa (70 yaşındayken), oğlu Velîd b. Utbe³⁵⁵ (50 yaşındayken)³⁵⁶ ve kardeşi Şeybe b. Rebîa Bedir Savaşı’nda öldürüldüler. Bu hazin son onların hala oğlu Ümeyye b. Ebi’s Salt’ı oldukça müteessir etti ve Bedir Savaşı’nda öldürülenler için meşhur kasidesiyle ağıt yaktı.³⁵⁷

Utbe’den üç yaş büyük olan Şeybe b. Rebîa³⁵⁸ Müslümanlara eziyet eder, onlara zarar vermek için yapılan toplantılara katılırdı. Ancak kendisi bilfiil bu eylemleri icra etmezdi. 73 yaşında Bedir Savaşı’nda öldü.³⁵⁹

1.2.3. Mut‘im b. Adî-Tu‘ayme b. Adî

Mut‘im b. Adî, Hz. Muhammed’e ve ona inananlara en az tepki gösteren ve eziyet eden kişidir. Hz. Peygamber Taif dönüşünde³⁶⁰ onun himayesiyle Mekke’ye girmişti. Hicret için yolculuğa çıkarken Abdurrahman b. Avf³⁶¹ içinde altın paraların bulunduğu keseyi Mut‘im b. Adî’ye emânet etmişti.³⁶² Bedir Savaşı’ndan kısa bir zaman önce doksan yaşında ölmüştür. Kardeşi Tu‘ayme b. Adî ise Bedir Savaşı’nda elde edilen esirlerden ve aşırı derecede kendisine eziyet ettiğinden dolayı Hz. Peygamber’in Hz. Hamza’ya öldürttüğü kişidir.³⁶³ Yine Bedir Savaşı’na oğlu Cübeyr müşriklerin safında katılmış; daha sonra esirler konusunu görüşmek üzere Medine’ye geldiğinde Resûlullah kendisine şunları söylemiştir: “Eğer baban Mut‘im sağ olsaydı

³⁵⁴ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, **el-Faîk fî garibi'l-hadis**, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed el-Bicavi, İsa el-Babi el-Halebi Yayınları, Kahire, 1971, II, s. 345.

³⁵⁵ Velîd b. Utbe, peygamberin amcası Abbas ile sıkı dostlardı. (Saîd Havvâ, **el- Esas fi’s- sünne: Siretün nebeviyye**, çev. Abdurrahim Ali Ural... [ve öte.]. İstanbul, Aksa Yayın Pazarlama, 1991, c.2, s. 114.

³⁵⁶ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 152.

³⁵⁷ İbn Hacer, **İsâbe**, I, s.188.

³⁵⁸ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 152.

³⁵⁹ Vakîdî, **Kitâbü'l-Megazî**, I, s.69

³⁶⁰ Hz. Muhammed Taif’de yaklaşık on gün kaldı. (Mevlâna Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı: Siretü'n-Nebi**, s. 116).

³⁶¹ Küçük yaştan itibaren ticaretle meğul olan Abdurrahman b. Avf Medine’ye hicret ettiğinde sıfırdan başladı ve kısa sürede eski zenginliğine kavuştu. Öyle ki Tebük seferi için 500 at ve yükleriyle beraber 500 deve hibe etmişti. (İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Gâbe fî marifeti's-Sahabe**, IV, s.143).

³⁶² Zemahşerî, **el-Fâik**, I, 187.

³⁶³ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 154.

ve benden bu esirleri isteseydi onun için hepsini bağışlardım”³⁶⁴ Cübeyr b. Mut‘im amcasının öcünü almak için Vahşi’ye Hz. Hamza’yı öldürdüğü takdirde hürriyetine kavuşturacağına söz verdi ve Uhud Savaşı’nın yapılmasına toplumu teşvik edip yüreklendirdi. Hudeybiye musalahasında Müslüman oldu.

Yine Mut‘im b. Adî’nin amcaoğlu olan Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdümenâf³⁶⁵ hakkında “*Şayet seninle beraber doğru yola tâbi olursak yurdumuzdan koparılıp atılırız*”³⁶⁶ ayeti indi. Boykotun delinmesinde onun da rolü bulunmaktadır.³⁶⁷ Bedir Savaşında öldürülmüştür.

Nevfeloğullarından olan Mut‘im b. Adî’nin oğlu Cübeyr ensab bilginiydi. Bu konuda hocası Hz. Ebû Bekir’di. Ayrıca Hz. Âişe’nin eski nişanlısıdır. Babası da soy bilginidir. Hudeybiye musalahasından sonra ılımlaşarak İslama girdi.³⁶⁸

1.2.4. Ukbe b. Ebî Mu‘ayt

Mekke’nin zenginlerinden, Ümeyyeoğullarının ileri gelenlerinden biri olan Ukbe³⁶⁹ Hz. Muhammed’in komşusuydu ve ona ilk günden itibaren düşmanlık yapanların ve eziyet edenlerin en önde gelenlerindendi. Bir gün Hz. Peygamber’in kapısının önüne içinde pislik olan bir sepet koydu ve bunu gören Tuleyb b. Umeyr (Hz. Muhammed’in halasının oğlu) o sepeti Ukbe’nin kafasına vurup boynuna astı. Tuleyb’in annesi Ervâ’nın yanına gidip şikâyetçi olmaya çalıştı. Ervâ bint Abdilmuttalib “başka ne yapacaktı?” diyerek karşılık verdi.³⁷⁰

Nadr b. Hâris’le birlikte Yesrib’e gönderilen Ukbe Yahudilerden akıl alıp Hz. Muhammed’in karşısına Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkındaki sorularıyla geldi. Akabinde Kehf suresinin ilgili ayetleri indi.

Bedir Savaşı’na gevşeklik gösteren Hakîm b. Hizâm, Ebû Cehil’le birlikte Ümeyye b. Halef’i ikna edip yüreklendirmeye çalıştı. Bedir Savaşı’nda esir edilip idam

³⁶⁴ Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, I, s. 153.

³⁶⁵ Ebu Leheb’in kızı Dürre ile evliydi. (İbn Habib, **el Muhabber**, s. 450)

³⁶⁶ Kasas 28/57.

³⁶⁷ Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, I, s. 154.

³⁶⁸ İbn Hişâm, **Siretü’n-Nebî**, I, 13.

³⁶⁹ Abdullah b. Mes’ud çocukluğunda onun yanında çobanlık yaptı (İsmail Yiğit, “Ukbe b. Ebû Muayt”, **DİA**, c. 42, s. 63-64.)

³⁷⁰ İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-tarih**, II, s.76.

edildi. Böylece İslam Tarihi'nde ilk idam edilen kişi oldu.³⁷¹ Ukbe, Hz. Osman'ın annesinin eşi yani üvey babasıdır. Küçük çocukları vardı. Öldürüleceğini anlayınca “çocuklarıma kim bakacak?” diye sızlandı.

Ukbe'nin hanımı Ervâ ile birlikte çoğu evlatları İslam'ı kabul etti.³⁷² Hatta Mekke döneminde Müslüman olan kızı Ümmü Külsûm şehir dışındaki bahçelerine gitme bahanesiyle Hudeybiye müsalahasından sonra Medine'ye kaçmıştır.

Ubey b. Halef dostu Ukbe b. Ebî Mu'ayt hakkında Furkan 25/ 27-29. ayetler³⁷³ indi.³⁷⁴

Ukbe b. Ebî Mu'ayt Kâbe'nin Hicr mevkiinde namaz kılan Hz. Muhammed'i ridâsıyla boğmaya çalışmış; Hz. Ebû Bekir “*Faziletli bir adamı, “Rabb'im Allah!” dediği için öldürecek misiniz?*”³⁷⁵ ayetini okuyarak onu kurtarmıştı.³⁷⁶ Ukbe yine bir defasında bir koyunun plasentasını Peygamber (a.s.)'ın başına attı ve kızı Fâtıma kurtardı.

1.2.5. Ebû Zem'a Esved(el-Esved b. Muttalib)

Esedoğullarından olan Esved b. Muttalib'in³⁷⁷ “Kisra ve Kayser'in hazinelerine hâkim olan geldi size”³⁷⁸ deyip ıslık çalarak Hz. Muhammed'le alay etmesi üzerine Hz. Muhammed, “Allah'ım! onun anlayışını körleştir, çocuğunu elinden al!”³⁷⁹ diye beddua etti. Gerçekten de Resûlullah'ın bu isteği kabul oldu; Esved b. Muttalib üç çocuğunu kaybettiği gibi yaşadığı üzüntüden dolayı görme yeteneğini de yitirdi.³⁸⁰ Kureyşliler onu evlatlarına ağlamasından dolayı kınayıp eleştirdi. O da çözüm yolunu

³⁷¹ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 147-148.

³⁷² İsmail Yiğit, “Ukbe b. Ebû Muayt”, *DİA*, XLII, s. 63-64.

³⁷³ “يَوْمَ يَعْزُزُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ سَبِيلًا. يَا وَيْلَتَا لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا. لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي. وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا.” *O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!", "Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!", "Andolsun, Kur'an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımcısız bırakıverir."*

³⁷⁴ Zemahşerî, *El-Keşşaf*, s. 744.

³⁷⁵ Mü'min 40/28.

³⁷⁶ Buhârî, “Tefsir” (40), 1/4815; İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, çev. Beşir Eryarsoy, II, s. 80.

³⁷⁷ Zâdu'r-Rakib (Binici yolcu azığı) adıyla anılırdı cömert olduğu için. (Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 150.)

³⁷⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, c. II, s.76.

³⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, s. 409; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Dr. Yusuf Abdurrahman el-Merasi), 5. Baskı, Daru'l-Ma'rife, 1992, II, s. 580.

³⁸⁰ İbn Hişâm, a.g.e., s. 545

gizli gizli mezara gidip ağlamakta buldu. Bu sayede hem onların kınamalarından kurtulmuş olacak, hem de onlara kötü örnek olmamış olacaktı.³⁸¹ Bedir Savaşı'nda oğulları Zem'a,³⁸² Akıl, torunu Hâris (Hâris'in torunu değil oğlu olduğu da söylenir) öldü.³⁸³ Esved b. Muttalib, "ben onun kavminden, şehrinden kovulması için beddua ettim, kabul oldu. O da benim kör olmam ve çocuklarımı kaybetmem için beddua etti kabul oldu" şeklinde itirafta bulundu. Vahyin geldiği günlerde Kureyş'in şura başkanlığını yürüten bir diğer torunu Yezid b. Zem'a b. Esved³⁸⁴ ilk iman edenlerden ve Habeşistan'a yolculuk edenlerdendi.³⁸⁵ Dedesi Ebû Ümeyye (Ebû Cehil'n amcası), annesi ise Hz. Ümmü Seleme'nin kız kardeşiydi.³⁸⁶

Diğer bir oğlu olan şair Hebbâr b. Esved Hz. Zeyneb Mekke'den Medine'ye hicret ederken onun karşısına çıktı ve binekten düştü. O sırada hamile olan Hz. Zeyneb çocuğunu düşürdü ve kendisi de yaralandı. Medine'ye gitse de o yaralanmanın tesirini hep hissetti. Bir türlü iyileşmeyen yaranın neticesinde altı sene sonra 30 yaşındayken hakkın rahmetine kavuştu. Mekke'nin fethinde Hz. Muhammed Hebbâr b. Esved hakkında ölüm fermanı çıkardı. Ancak bir türlü bulunamayan Hebbâr daha sonraki zamanlarda Hz. Peygamber'in yanına gelerek İslam'a girdiğini açıkladı.

Yüz yaşlarında hasta birisi iken hala insanları savaşa teşvik edip onları cesaretlendirmeye çalışan Esved, Uhud Savaşı için hazırlıklarla uğraşırken Mekke'de vefat etti.³⁸⁷

³⁸¹ Vâkıdî, **Meğazî**, I, s. 122-124.

³⁸² Zem'a'nın oğlu Yezid b. Zem'a Müslüman olup Habeşistan'a hicret edenlerden. (İbn Hişâm, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, I, s. 324.)

³⁸³ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 149.

³⁸⁴ Kureyş Yezid b. Zem'a'ya danışmadan bir işe başlamazdı. (İbn Abdülber, **el-İstiab fî ma'rifeti'l-ashab**, s. 759 ; M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, II, s. 847, Mahmud Esad Seydişehir, **İslam Tarihi = Tarih-i Din-i İslam: İslamiyet Öncesi Araplar Mekke Devri - Medine Devri**, s. 119.)

³⁸⁵ İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Ğâbe fî marifeti's-Sahabe**, IV, s. 339

³⁸⁶ İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-Ğâbe fî marifeti's-Sahabe**, IV, s. 339.

³⁸⁷ Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I, s. 149. Bedir'de Hz. Peygamberin Zem'a öldürülmesin demesine rağmen Sabit b. Ceza öldürmüştü. (Vakıdî, **el Meğâzi**, I, s. 81.)

1.2.6. Esved b. Abduyeğûs

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın³⁸⁸ amcaoğlu Esved b. Abduyeğûs Hz. Muhammed'in de dayıoğludur.³⁸⁹ Ancak Sa'd b. Ebî Vakkâs'a "dayım"³⁹⁰ diye hitap eden Resûlullah'ın öz dayısı değildir. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın dedesi Âmine'nin amcası olduğundan Peygamber (a.s.)'in dayıoğullarındandır.³⁹¹

İstihza edenlerin başında gelen Esved b. Abduyeğûs, "Bugün de gökyüzüyle konuştun mu?" diyerek Hz. Peygamber'i iğnelemeye çalışıyordu.³⁹² Esved b. Abduyeğûs'un işkencesine maruz kalan Ummu Ubeys/Ummu Uneys'i Hz. Ebubekir kurtardı.³⁹³ Hicretten sonra öldü.³⁹⁴ Onun Hâlide adlı kızı Medine'de Müslüman olunca Hz. Muhammed "Ölüden diriye çıkaran Allah, her türlü noksanlıklardan beridir" dedi.³⁹⁵ Muhammed b. Ömer, Hâlide'nin Müslüman oluşunu "Allah, diriye ölüden çıkarır" ayetinin tefsiri kapsamında değerlendirir. İbn Habîb'e göre de ilk Müslümanlardandır.³⁹⁶

1.2.7. Saîd b. el-Âs (Ebû Uhayha)

Abdüşemsoğullarından olan Ebû Uhayha Mekke'de şeref sahibi birisiydi. İlk başlarda Hz. Muhammed'e karşı çıkmadı. Bilakis insanlara "onu rahat bırakın; şayet onun dedikleri doğru ise biz de bu şerefe nail oluruz, yalan söylüyorsa da Kureyş onun hakkından gelir" şeklinde sözler sarf ediyordu. Ebû Uhayha'nın Muhammed'e (a.s.) karşı ılımlı yaklaşımından son derece rahatsız olan Nadr b. Hâris hemen kalkıp yanına gitti ve onu Peygamber'e muhalefet etmeye ikna etti.³⁹⁷ Ebû Uhayha'nın söylemini değiştirmesinin müşrikleri daha da yüreklendirdiği, cesaretlendirdiği söylenebilir.

³⁸⁸ Sa'd b. Ebî Vakkâs b. Vehb b. Abdümenâf b. Zühre.

³⁸⁹ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 134.

³⁹⁰ "Sa'd benim dayımdır. Kimin böyle bir dayısı varsa göstereyim bakalım" İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî el-Askalânî (ö. 1448), *Et-Temyîz fî Telhîsi Tahrîci Ehâdisi Şerhi'l-Vecîz*, (thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ), I-VII, 2007, IV, s.207.

³⁹¹ İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebî Vakkâs", *DİA*, XXXV, s. 372.

³⁹² İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.72.

³⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.71.

³⁹⁴ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, c I, s. 132.

³⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, X, s. 236.

³⁹⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 409.

³⁹⁷ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 141.

Çocuklarından Hâlid b. Saîd³⁹⁸ bi'setin ilk yıllarında gördüğü bir rüyadan etkilenerек Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslam'a girdi.³⁹⁹ Daha sonra ortalıktan kayboldu. İslam düşmanı babası Ebû Uhayha vaziyetten şüphelenerek diğer oğullarına kardeşini aramalarını, onun izini sürmelerini söyledi. Oğlunun Müslüman olduğu haberini alan Ebû Uhayha çok şiddetli tepki verdi, onu işkencelere maruz bıraktı. Sonra da yanından kovdu, onunla iletişimini kesti. Oğlu Hâlid b. Saîd Habeşistan'a hicret edeceği sırada hastalandı, "eğer şifaya kavuşursam kaldığım yerden putlarımız için çaba göstereceğim" sözünü söyleyen babası için kötü dua etti. Bu meyanda cereyan eden yine bir başka hadise de şu idi: Ebu Uhayha ölüm döşeğindeyken Ebu Leheb onu ziyaret etti. 'Niçin ağlıyorsun Ey Ebu Uhayha? Öleceğin için mı ağlıyorsun? Fakat ondan kurtuluş yoktur' diyerek ona soru sorar "Benim asıl korkum, artık benden sonra Uzza'ya tapan kimse kalmayacak."⁴⁰⁰ Ebu Leheb: "Vallahi senden sebep ona tapılmadı ki senin ölümünden sonra da ona tapılmaktan vaz geçilsin", Memnuniyetini şöyle dile getirdi: "Şimdi anladım ki, benden sonra birisi bulunacak".⁴⁰¹

Hâlid Habeşistan'a eşi Huzaalı Ümeyne bint Halef b. Es'ad ile hicret ettikten iki yıl sonra⁴⁰² kardeşi Amr b. Saîd ve onun eşi Fâtıma bint Safvân b. Ümeyye b. Muharres de göç etti.⁴⁰³ Hâlid b. Saîd Hayber'in fethine kadar yani tam 14 sene Habeşistan'da kaldı. Hâlid'in Habeşistan'dayken doğan oğluna, kendisine bunca eziyet eden babasının adını vermesi de dikkat çekicidir.⁴⁰⁴ Yine aynı ilginç durum Tâif seferinde yaşandı. Ebû Uhayha'nın mezarının yakınından geçen Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'a "Allah'ın lâneti bu kabirdekinin üstüne olsun" demesi üzerine Ebû Uhayha'nın iki Müslüman oğlu Amr ile Ebân "Senin baban Ebû Kuhâfe'nin üstüne olsun. Çünkü o cimri birisiydi" sözlerini söylemesi de aynı şekilde manidârdır. Ebû Uhayha h. 2. senesinde Taif'te sayfiyesindeyken doksan yaşlarında vefat etti.⁴⁰⁵ Hasta

³⁹⁸ Annesi Sakif kabilesine müntesib.

³⁹⁹ Hatta Hâlid'in kızı yıllar sonra babası hakkında konuşurken onun beşinci Müslüman olduğundan bahsediyor. (İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, s. 87; İbn Abdülber, *el-İstiab fî ma'rifeti'l-ashab*, s. 195).

⁴⁰⁰ "Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?" (Necm 53/19) âyetinin inmesi Ebu Uhayha'yı telaşlandırdı.

⁴⁰¹ Ebû'l-Münzir İbnü's-Saib Hişâm b. Muhammed b. Saib Kelbi, *el-Esnam*; thk. Üstaz Ahmed Zeki Paşa, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969, s. 15-16.

⁴⁰² Watt, *H. Muhammed Mekke'de*, s. 145.

⁴⁰³ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, s. 323.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, s. 88.

⁴⁰⁵ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 142.

yatağında “Bu hastalıktan kurtulursam öyle işler yapacağım ki Ebû Kebşe’nin oğlunun ilahına burada kul bulunmaz” şekilde nefret kusuyordu.⁴⁰⁶

Ömer b. el-Hattâb, Saîd b. el-Âs’a, “Bana karşı muhalif olmanın sebebi nedir? Sanki babanı benim öldürdüğümü zannediyorsun? Babanı ben öldürmedim. Onu, Ali b. Ebî Tâlib öldürdü. Şayet öldürseydim de bir müşriki öldürmekten dolayı senden özür dilemezdim. Ben, dayım el-Âs b. Hişâm b. el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm’u kendi ellerimle öldürdüm.” dedi. Saîd b. el-Âs, “Ey Müminlerin Emiri! Şayet sen öldürmüş olsaydın bile haklıydın. Çünkü o batıl bir yolda idi.” demiştir. Bunu duyan Ömer sevindi.⁴⁰⁷

1.2.8. Ebû'l-Bahterî el-Âs b. Hâşim

Ebû'l-Bahterî Resûlullah’ı yalanlamasına rağmen ona en az eziyet edenlerdendi. Boykotun kaldırılmasında önemli rolü olmuştur. Hatta boykotun yaşandığı yıllarda bir gün Hakîm b. Hizâm gizlice Müslümanlara yiyecek götürmeye çalışıyordu ki bunu fehmeden Ebû Cehil ona çıkıştı. Ebû'l-Bahterî de bu olaya muttali olunca Hakîm b. Hizâm tarafını tutarak Ebû Cehil’le kavga etti. Ancak yanlarından Hz. Hamza’nın geçtiğini farkedince kavga ettiklerini belli etmemek için oradan hemen ayrıldılar.⁴⁰⁸ Bedir Savaşı’na katıldı, ancak Hz. Peygamber onun sağ bırakılması konusunda önemli uyarısı olmasına rağmen kendi tercihi neticesinde öldü. Zira “teslim ol” çağrısı üzerine “arkadaşım Cünâde b. Müleyhe’yi de sağ bırakırsanız teslim olurum yoksa savaşırım” deyince öldürüldü. Onun hakkında Zümer 3. ayet indi.⁴⁰⁹

1.2.9. Ahnes b. Şerîk

Sakîf kabilesinden olup Zühreoğullarının müttefikidir. İslam’ın ilk yıllarında şiddetli tepki gösterenlerdendi. Zaman zaman Hz. Muhammed’in evinin yanına yanaşıp Kur’an dinlemekten kendini alamazdı. Bedir Savaşı’na katılmayıp ittifak halinde olduğu Zühreoğullarının da bu savaşa katılmasına da engel oldu. İsmini de

⁴⁰⁶İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, s. 87-88.

⁴⁰⁷İbn Sa’d, *eṭ-Ṭabakât*, VII, 23.

⁴⁰⁸İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, s. 109.

⁴⁰⁹Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 147.

buradan aldı. Mekke'nin fethinde Müslüman oldu. Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiği yıllarda ölmüştür.

1.2.10. Hakem b. Ebi'l-Âs

Hz. Osman'ın amcası olan Hakem b. Ebi'l-Âs Hz. Peygamberin kapı komşusuydu. Ahlaki zaafı olan birisiydi. Hz. Peygamber (a.s.) yürürken arkasından ağız büküyor, onu taklit etmeye çalışıp istihza ediyordu. Her ne kadar Mekke'nin fethinde Müslüman olsa⁴¹⁰ da düşük karakterli bir insandı. Nitekim fırsat buldukça Hz. Muhammed'in evinin kapısını dinliyor,⁴¹¹ Peygamberin verdiği bazı özel bilgileri alenî olarak söylüyordu. Tutarsız davranışlarından dolayı Rasulullah onu Taif'e sürgüne gönderdi Hz. Osman'ın halifeliği zamanına kadar orda kaldı.

1.2.11. Ebû Süfyân

Ümeyyeoğullarından olan Ebû Süfyân Hz. Peygamberin amcası Abbas'ın çocukluk arkadaşıdır. Hz. Muhammed'e karşı çıkanlardan olan Ebû Süfyân diğerleri kadar eziyet edenlerden değildi. Muhammed (a.s.) sokakta hakaret-işkence gördüğünde Ebû Süfyân'ın evine sığınır, korunurdu. Buna mukabil on küsur yıl sonra Mekke'nin fethinde Hz. Muhammed'in "silahını bırakıp Ebû Süfyân'ın evine sığınanlara dokunulmayacağını" söylemesi⁴¹² onun ne kadar vefalı bir insan olduğunu işaret eder.

Kızı Ümmü Habibe ve damadı Ubeydullah b. Cahş ilk Müslüman olanlardan ve Habeşistan'a göç edenlerdendi. Mekke'nin fethinde Müslüman oldu.

1.2.12. Rükâne b. Abdüyezîd

Muttaliboğullarından güçlü bir pehlivan olan Rükâne b. Abdüyezîd Hz. Muhammed daveti aşikâr olarak yapmaya başladığında o sırada Mekke'de olmayan Rükâne döndüğünde durumu öğrendi. Mekke dağlarında karşılaştığında durumu sordu

⁴¹⁰ İbn Abdülber *el-İstiab fî ma'rifeti'l-ashab*, s. 155.

⁴¹¹ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 151.

⁴¹² İbnü'l-Cevzi, *el-Müctebâ mine'l-müctenâ* el yazması, Kahire; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 266.

ve aldığı cevap üzerine “seninle gürleşelim eğer beni yenebilirsen o zaman inanırım” dedi. Yaptıkları gürleşte Hz. Peygamber onu üç defa yenince hemen oradan uzaklaştı ve “Muhammed sihirbazdır. Dilediğiniz kişiyle onu büyüleyin” dedi. Rükâne Mekke’nin fethinde Müslüman oldu.⁴¹³

1.3. Tarafsız Kabilerden Olan Müşrik Liderler

Kusay’ın çocuklarının arasındaki anlaşmazlıktan doğan gruplaşmanın sonunda oluşan Ahlâf ve Mutayyebûn ittifakının dışında bu duruma tarafsız kalan iki kabile vardır: Benî Âmir b. Lüey, Beni Muhârib b. Fihri.

1.3.1. Süheyl b. Amr

Genç yaşında Kureys’in ileri gelenlerinden olmayı başaran Süheyl kendi ifadesiyle Mekke’de karada ve denizde gemisi en çok olan kişidir. Âmir b. Lüey kabilesinden olan Süheyl iyi bir hatiptir; öyle ki Hz. Muhammed vefat ettiğinde Mekke valisi Attab korkusundan saklandı.⁴¹⁴ Bu sırada onun Mekke halkının karşısına çıkıp yaptığı konuşma⁴¹⁵ tarihinde yerini almıştır. Üç kardeşi ve bir oğlu Müslüman olmuş ve Habeşistan’a hicret etmiştir. Kardeşlerinden biri de Hz. Sevde’nin ilk eşidir. Kendisi de Mekke’nin fethinde Müslüman olmuştur. Hz. Ömer’in halife olduğu zaman ehl-i Bedirden Ammar b. Yasir, Süheyb, Bilal, Süheyl b. Amr ve Ebu Süfyan b. Harb, Haris b. Hişâm randevu talep ettiler. Ehl-i Bedirden olanlara ilk önce izin çıkınca Ebu Süfyan infial gösterdi. Bunun üzerine Süheyl b. Amr ‘Ey Millet! Ömer’in huzuruna girmekte geri bırakıldığınız için infîale kapıldığınızı görüyorum. Siz darılacaksınız kendinize darılın. Çünkü onlar da İslam’a davet edildiler, siz de edildiniz. Onlar hemen koştular, siz ise çok sonra İslam’a girdiniz.’⁴¹⁶

⁴¹³ İbn Sa‘d, **et-Tabakât**, VI, 44; Belâzurî, **Ensâbü’l-Eşrâf**, I, s. 155.

⁴¹⁴ İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-Gâbe**, II, s. 396-397.

⁴¹⁵ “Allah’a yemin olsun ben biliyorum ki, bu din güneşin her gün doğup battığı gibi kıyâmete kadar her gün devam edecektir. Sizin içinizdeki kıskançlıklar, çekememezlikler sizi aldatmasın. (Ebü Süfyan’ı kast ederek) ...” (İbn Abdülber, **el-İstiab fî ma’rifeti’l-ashab**, s.315).

⁴¹⁶ İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-Gâbe**, II, s. 396-397; Mehmet Zihni, **El-Hakaik** II, s. 191, 192.

1.3.2. İbnü'l-Esdâ el-Hüzeli

Hiz. Peygamber'e eziyet edenlerden biri olan İbnü'l-Esdâ, "Ehl-i Kitap sana bu masalları öğretiyor" "O öğretilmiş bir mecnundur" diyordu."⁴¹⁷ Eziyetlerine maruz kalan Peygamber (a.s.) ona beddua etti ve kâfir olarak öldü.⁴¹⁸

1.3.3. Mâlik b. et-Tılâtû

Resûlullah'la alay edenlerdendi.⁴¹⁹

1.3.4. Hübeyre b. Ebî Vehb

Eziyet edenlerden olan Hübeyre b. Ebî Vehb, Hendek savaşında öldü ya da Fetih günü Yemen⁴²⁰/Necran'a⁴²¹ kaçmışlardır.

2.3.5. Tufayl b. Abdullah

Ezd'li olan Tufayl Hiz. Ayşe'nin anne bir kardeşidir. Onun kölesi olan ilk Müslümanlardan olup işkencelere maruz kalan Âmir b. Fuheyre'yi Hiz. Ebubekir satın alarak özgürlüğüne kavuşturmuştur.⁴²²

Değerlendirme

Mekke eşrafı Hiz. Muhammed'e karşı gelmelerinin ilk nedeni atalarının öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olmaları denilebilir. Yine bir başka neden de haksız gidişatın gelip geçici kazançlarına aldanarak karşı çıkmalarıdır.

Müminler kendilerini direk olarak muhatap alan ayetlerle nasıl şekil almaları gerektiklerini anlamakla birlikte müşriklerin ve kâfirlerin menfi özelliklerini konu alan ayetlerden yola çıkarak da dikkat etmeleri ve kaçınmaları gereken hal ve hareketleri kavramış oluyorlardı.⁴²³

⁴¹⁷ Duhan 44/14.

⁴¹⁸ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 150.

⁴¹⁹ Bu alay edenlerin hepsinin ölümü aşağı yukarı aynı zamana tekabül eder. (Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 154).

⁴²⁰ Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, s. 156.

⁴²¹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih* II, s. 250.

⁴²² İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, II, s.70.

⁴²³ Bk. Nahl 16/90-92; İsra 17/53; En'âm 6/151-153.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in tebliğ'e başlamasından sonra Mekkelilerin farklı tepkileriyle karşılaşılıyor. Mekkelilerin az bir kısmı iman ederken İslam'ın özellikle gençler arasında büyük bir teveccüh görmesinden korkan Kureyş'in ileri gelenleri Allah Elçisi'ne çeşitli düzeylerde tepki gösterdiler. Bir kısmı tepkilerinde aşırıya giderek Müslümanlara işkenceler yaptılar. Bir kısmı ise tepkilerini daha düşük bir dozda gösterdiler.

Allah Elçisi'ne tepki gösteren müşriklerin içinde Ahlâf grubuna mensup kabilelerin tepkileri dikkat çekmektedir. Bu müşriklerin Hız. Peygamber'e şiddetle karşı çıkmalarında Hâşimoğullarını kendilerine rakip olarak görmeleri gibi etkenlerden de söz etmek gerekir.

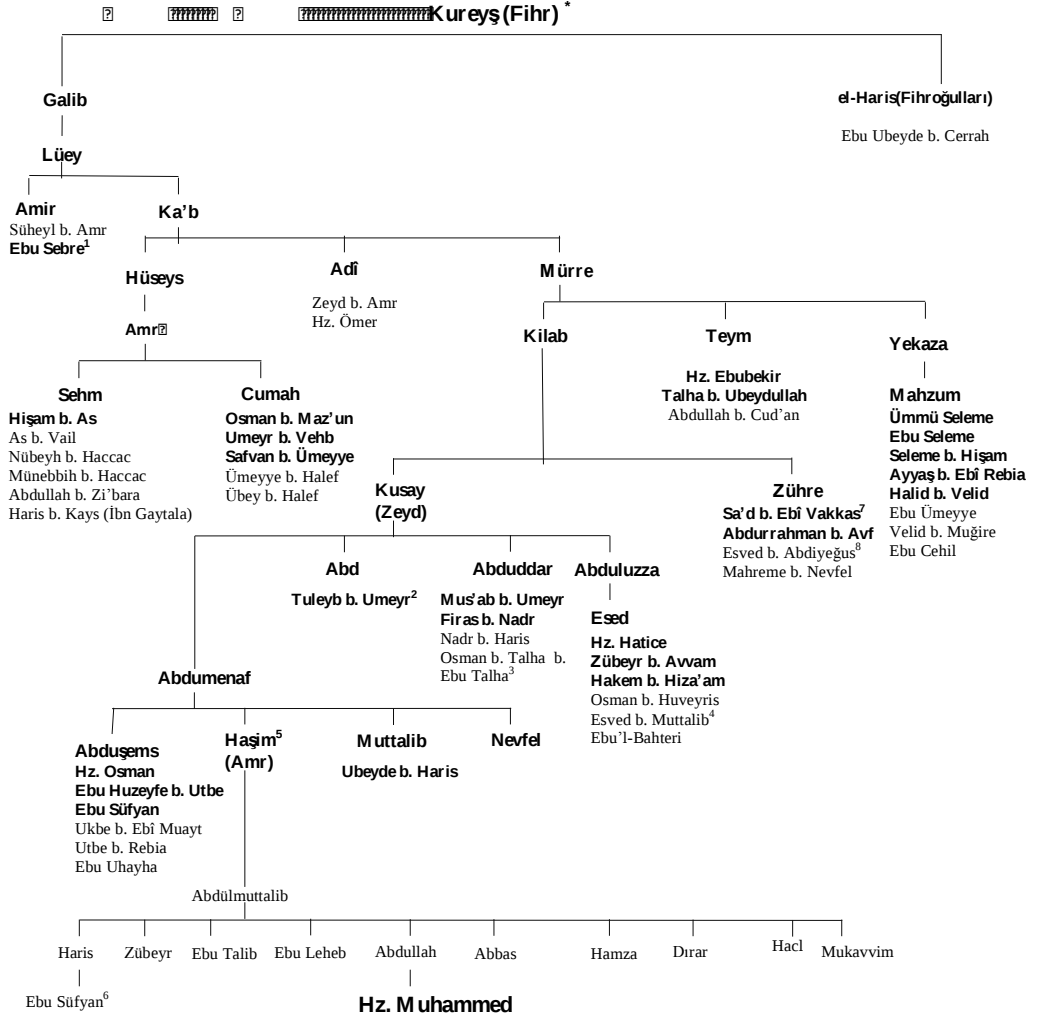
Mutayyebûn grubu içinde de Allah Elçisi'ne düşmanlık yapanlar vardı. Hatta bunlar arasında amcası Ebû Leheb dikkat çekmektedir. Ancak genel olarak Ahlâf grubuna göre tepkileri daha düşük düzeyde olmuştur.

Hız. Muhammed'e düşmanlıkta ileri giden yukarıda zikrettiğimiz kişilerin büyük çoğunluğunun kendileri, çocukları, torunları, yeğenleri Bedir Savaşı'nda darbe almıştır. Bedirde öldürülenlerden bazılarına bakıldığında şunlar tespit edilmektedir: Ebû Süfyân'ın oğlu Hanzala; Ebû Uhayha Saîd b. el-Âs'ın iki oğlu Âs, Utbe; Utbe b. Rebîa'nın kendisi, oğlu Velîd ve kardeşi Şeybe; Hız. Osman'ın üvey babası Ukbe b. Ebî Mu'ayt; Mut'im b. Adî'nin kardeşi Tu'ayme b. Adî ile amcaoğlu Hâris b. Âmir en-Nevfelî; Esved b. Muttalib'in oğulları Zem'a-Akil, torunu Hâris b. Zem'a; Ebû'l-Bahterî Âs b. Hişâm; Hız. Hatice'nin kardeşi Nevfel b. Huveylid, Hız. Muhammed'in teyze oğlu Nadr b. Hâris; Talha b. Ubeydullah'ın amcası Umeyr b. Osman et-Teymî; Ebû Cehil'in kendisi ve kardeşi Âs b. Hişâm; Hız. Ümmü Seleme'nin kardeşi Mes'ûd b. Ebî Ümeyye; Velîd b. Muğîre'nin oğlu Ebû Kays, yeğeni Kays b. Fakihe b. Muğîre; Münebbih b. Haccâc'ın kendisi, iki oğlu Âs-Hâris, kardeşi Nübeyh b. Haccâc; Übey b. Halef'in kardeşi Ümeyye ve yeğeni Ali b. Ümeyye b. Halef öldürülmüştür.

Çalışmamızda elde edilen sonuçlardan en belirgin olanı, nübüvvetin Mekke döneminde karşılaşılan olayların ve gösterilen tepkilerin kaynağının Ebu Cehil ve Süheyl b. Amr'a bağlanmasıdır. Çünkü Habeşistan'a hicret eden, onları almaya giden,

Medine'ye göç eden, Bedir Savaşı'na katılan ve ölen kimseler çoğunlukla Süheyl b. Amr ve Ebu Cehil'in ailesi ve kabilesindendir.

EK-1

* Kabilenin kollarına ait verilen isimlerden Müslüman olanlar bold olarak yazılmıştır.

¹ Süheyl b. Amr'ın damadı olan Ebu Sebre, Hz. Peygamberin Berre Halasının oğlu Ebu Seleme ile anne bir kardeşler. Eşleriyle beraber Habeşistan'a hicret ettiler.

² Hz. Peygamberin Erva halasının oğlu.

³ Müslüman olmamasına rağmen Medine'ye hicret ederken Ümmü Seleme'ye yardım etmişti.

⁴ Hz. Hatice'nin amcasının oğlu.

⁵ Hz. Muhammed'in "annemden sonra annem dediği" Hz. Ali'nin annesi Fatıma, Hasim'in oğlu Esed'in kızıdır.

⁶ Şair olan amcaoğlu Ebu Süfyan bi'setten önce Hz. Muhammed'in arkadaşıydı. Yirmi yıl sonra Müslüman oldu.

⁷ Hz. Muhammed'in dayıoğlu.

⁸ Hz. Muhammed'in dayıoğlu.

EK-2

Ayyaş b. Ebi Rebia b. Muğire (ö.15)
(Hz. Muhammed Dar'ul-Erkam'a gitmeden
önce Müslüman oldu.)¹

Abdullah b. Ebi Rebia b. Muğire (ö.35)
(Mekke'nin fethi gününde Müslüman
oldu.)²

Anne bir kardeşleri

As b. Vail (ö.1)³

damadı

Ebû Cehil (Amr b. Hişam)
(ö.2)

annesi

Esmâ binti Muharribe
(Mekke'nin fethinden
sonra Müslüman oldu.)³

oğlu

Baba bir kardeşleri

Hişam b. As (ö.13)

Seleme b. Hişam (ö. 14)⁴
İlk Müslüman olanlardan

Haris b. Hişam (ö.18)⁵
Mekke'nin fethi günü
Müslüman oldu.

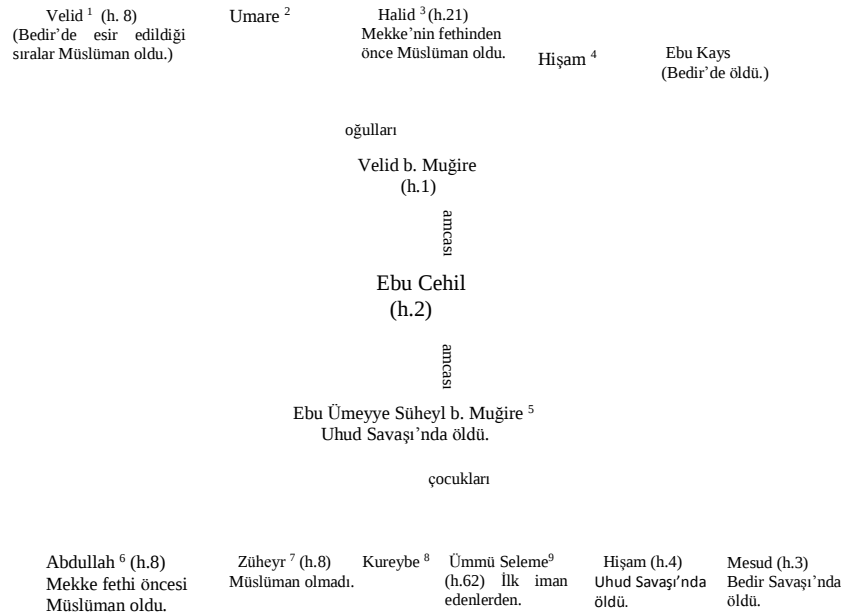
¹ Habeşistan'a karısı dayı kızı Esmâ ile beraber hicret etti. Medine'ye Hz. Ömer ile gitmek için yola çıktı. Ancak Ebu Cehil ve kardeşi Haris b. Hişam onun annesine olan düşkünlüğünü kullanarak geri döndürmeye ikna etti. Mekke'de mahsur kaldı yaklaşık altı yıl. Umretü'l-kazadan dönenlerin arasına katılarak Medine'ye geldi.

² Habeşistan'a hicret eden Müslümanları geri almak için giden Kureyşlilerin arasındaydı. Baharat ticaretiyle uğraşan bir zengindir. Hz. Muhammed Mekke'nin fethinden hemen sonra cereyan eden Huneyn Savaşı'na giderken kendisinden kırk bin dirhem borç alır. Asıl ismi Bahir-Büceyr-dir. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber adını Abdullah olarak değiştirmiştir.

³ Temim kabilesindendir. Esmâ bnt. Muharribe ilk önce Ebu Cehil'in babası Hişam b. Muğire ile onun ölümünün ardından Ebu Rebia b. Muğire ile evlendi. 630 yılında Müslüman olmasıyla birlikte Medine'de yaşamaya başladı. Burada oğlu Abdullah b. Ebu Rebia'nın Yemen'den gönderdiği kokuların satışını yapardı. Peygamberin vefatından iki yıl sonra hayatını kaybetti.

⁴ Habeşistan'a hicret etti. Ancak Mekke'ye döndüğünde alıkonanlardan oldu. Annesi Dubaa binti Amr (Amir oğullarından) da ilk Müslümanlardan olup şairdi. Umretü'l-Kaza sırasında Medine'ye hicret edebildi.

⁵ Haris b. Hişam Ebu Cehil'le birlikte Ayyaş b. Ebi Rebia'yı Medine'ye hicreti sırasında annesini bahane ederek döndürdü. Huneyn savaşında müellefe-i kulubdan sayılıp 100 deve verildi. Ancak Hz. Ebubekir halifeliği zamanında Bizans'la yapılan Ecnadeyn Savaşı'nda bütün servetini sefere tahsis etti.

EK-3

¹ Velid, Bedir Savaşın'da esir edildiği sıra Müslüman oldu ve kendindeki bu değişikliği gizledi. Çünkü "esirlikten kurtulmak için dinini değiştirdi" yaffasını yemek istemedi. Onu kurtarmaya gelen Halid ile Hışam gereken parayı verdiler. (Hatta Halid ücreti çok bulunca anne bir karşıdeği Hışam ısrar etti ve ödemeyi yaptılar.) Mekke'ye dönen Velid inancını açıklayınca kardeşleri ve çevresi büyük tepki gösterdiler. 6/7 yıl kadar Mekke'de mahsur kaldı. Umretu'l-Kaza'da sonra Medine'ye geldi. Ve yolculuk sonrası zavp düştü oldu. Amca kız Ümmü Seleme bu olaydan duyduğu üzüntüyü mersiye okuyarak dile getirdi.

2. Velid b. Muğire yazıp okuyup olan oğlu Umare'yi Ebû Talib'e veğeni Hz. Muhammed karşılığında tekli etti. Umare Habeşistan'a giden Kureys'îlerin arasındaydı. Ahlaken düşük seviyede olan Umare yolculuk sırasında Amr b. As'ın hanımına göz koyup onu etkisiz hale getirmeye çalıştı. Ne var ki Amr b. As ona öyle bir oyun oynadı ki Necasinin gözünde zelim bir duruma düştü ve bundan sonraki idareyi yürütmisi bir halde hayatı ormanlarda geçti. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde öldü. Oğlu Hişam Müslüman idi. l. 13'te Yermük Savaşı'nda şehid oldu.

³ Halid b. Velid'in teyzesi Meymune binti Haris h. 7'de Hz. Muhammed'le evlenmiştir. Yine daha önce de h. 5'te amca kızı Ümmü Seleme Hz. Muhammed'le evlenmiştir. Halid b. Velid'in İslam'a ısınmasında bunların da payı vardır.

⁴ Hişam müellefe-i kulub'dan dır.

⁵ Hz. Muhammed'in halası Atike'den başka üç tane daha Atike isimli kadınla evlenmiştir. Velid b. Muğire'nin kardeşi olan Ebu Ümeyye Kâbe'nin hakemliğini yaptı. Toplum tarafından saygı gösterilen bir şahsiyettir.

Hız. Muhammed'in hala oğlu olan Abdullah uzun yıllar İslâm'a karşı koymuştu, hatta onun tepkilerine ayet inmişti. Abdullah dayısı Haris'in oğlu Ebu Süfyan ile birlikte Mekke'nin fethinden hemen önce Müslüman olmak için Medine'ye gelmek istedikler ve yola çıktıklarında İslâm ordusuyla karşılaştılar. Ümmü Seleme'nin ricasıyla Hz. Muhammed kabul etti onları. Mekke'nin fethinde bulundu. Ancak çok kısa bir süre sonra Taif kuşatmasında şehid oldu.

⁷ Hz. Muhammed'in Atike halasının oğlu olan Zühreyy Boykot'un delinmesinde önemli rol oynadı. Ancak Müslüman olmadı. Ölüm yılı ve yeri ihtilafıdır. H. 8 Yemen'de öldüğü gelen rivayetler arasındadır.

⁸ Kureybe adında iki kızı var. Biri Kureybe es-Sügra (Utbe b. Reb'ia'nın torunudur. Hz. Ebubekir'in oğlu Abdurrahman'la evlenmiş ve Abdullah adında bir çocuğu meydana gelmiştir. Abdullah'ın teyzesi Ümmü Seleme, halası Hz. Aysedir.), diğeri Kureybe, el-Kübra (Abdülmuttalib'in torunudur. Zem'a b. Esved'le evlenmiştir.)'dir.

⁹ Hindî/Ummü Seleme eşi Ebu Seleme ile birlikte Habeşistan'a daha sonra da Medine'ye hicret etti. Ebu Seleme Uhud savaşından sonra vefat edince Hz. Muhammed'le evlendi.

Ebu Cehil

çocukları

Hind ¹

İkrime ² (h.13)
(Mekke'nin fethinde Müs-
luman oldu.)

Cemile/Cüveyriye ³

Hunefâ ⁴
(Hanfa/Safiyye)

¹ Hind halaoğlu olan Hişam b. As b. Vail'le evlendi.

² Mekke'nin fethinde İkrime'nin eşi amcası Haris b. Hişam'ın kızı Ümmü Hakim ilk önce Müslüman oldu. Yemen'e doğru kaçan İkrime'ye ulaşmak için mücadele verdi ve onu ikna ederek Mekke'ye getirdi. İkrime de böylece Müslüman oldu.

³ Hz. Ali'nin Cüveyriye'yle evlenme niyetine girmesi Hz. Fatıma'yı üzdü ve babası Hz. Muhammed'e durumu ilettili. "Fatıma benden parçadır. Onu üzen şey beni de üzer" dedi ve bu evliliğe engel oldu.

EK-4

As b. Vail (ö.1)¹

Hişam (ö.13)²

Amr b. As (ö.43)³
(Mekke'nin fethinden önce Müslüman oldu.)

oğlu

Abdullah (ö.65)⁴
(Babasından bir yıl önce Müslüman oldu.)

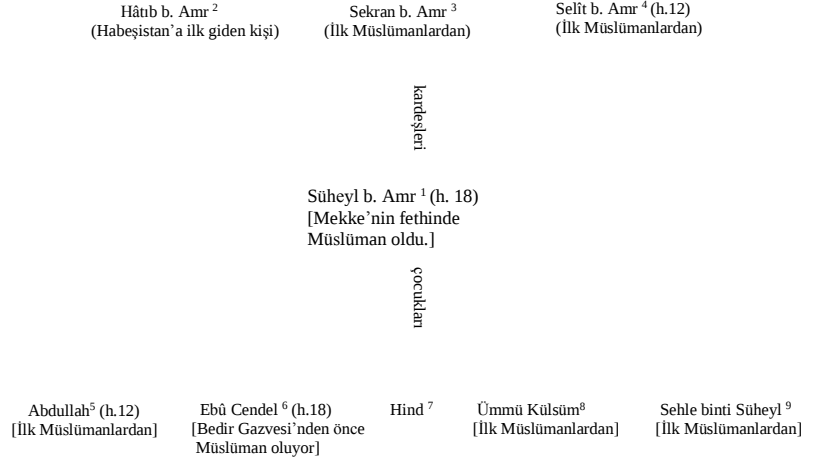
¹ Şehmoğullarının lideri olan As b. Vail Ebu Cehil'in kız kardeşinin eşidir. Gücsüz gördüğü kimselere eziyet yapardı. Habbab b. Eret'in emeğinin karşılığını vermeyerek onun mesleğini bırakmasına neden oldu. Kevser Suresi'nin inmesine de sebep oldu. Hz. Ömer'in annanesi Sehmoğulları'ndandı. As b. Vail asabiyyet duygusundan hareketle Hz. Ömer Müslüman olduğunda onu Mekkelilerin elinden aldı ve onu korudu. 85 yaşındayken öldü.

² Hişam dayısı Ebu Cehil'in kızıyla evliydi. Habeşistan'a hicret etti. Mekke'ye döndüğünde alıkondu. Bu sebepten Bedir, Uhud, Hendek Savaşlarına katılamadı. Zümer 53. Ayet inince Hz. Ömer Mekke'deki arkadaşı Hişam'a bu ayeti teselli etmek için gönderdi. Umretü'l-Kaza'da Medine'ye dönebildi.

³ Ticari ve siyasi hayatın merkezinde olan Amr b. As sık sık seyahat ederdi. Mısır'a yaptığı yolculuktan sonra oranın etkisi altında kalan Amr, geldiğinde Mekkelilere piramitleri anlatırdı. Necâşi'yle dostluğu olduğundan Habeşistan'a Müslümanları almaya gönderildi. Ancak başarılı olamadı. Küçük yaşta baba olduğundan Abdullah ile beraber büyüdü.

⁴ Hemen hemen babasıyla birlikte Müslüman olan Abdullah h. 7 yılda Medine'ye yerleşti. Süryanice'yi iyi biliyor ve Tevrat'ı okuyordu. Her gün oruç tutmaya kalkınca babası Hz. Muhammed'e şikayet etti. Hz. Peygamber onu Davud orucuna ikna etti. Yetmişli yaşlardayken oruç tutmakta zorlanınca, “ Keşke peygamberin gösterdiği kolaylıktan faydalansaydım.” dedi.

EK-5

¹ Amir b. Lüey kabilesinden olan Süheyl b. Amr Mekke'nin hatibiydi. Bizzat Müslümanlara eziyet yapanlardan değildi ancak onlarla diplomatik bir şekilde mücadele etti. Bedir, Uhud, Hendek savaşlarına katılmış, maddi-manevî desteklemiştir. Hudeybiye müsalahasında Mekkelileri temsil etmiştir. Müslüman olduğunda İslam'a karşı harcadığı miktarı İslam için haryacamağı adanmıştı. Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed; Süheyl b. Amr, Safvan b. Ümeyye ve Hâris b. Hişam için beddua söylediğinde Âl-i İmran 2/128. Âyet inzal oldu. Hz. Muhammed'in vefatının ardından Mekke'de yaptığı teskin edici konuşması meşhurdur.

² Uhud Savaşı'nda kardeşi Selîb ile birlikte Müslümanların safında yer alırken kardeşi Süheyl b. Amr müşriklerin safındaydı. Habeşistan'a hanımı aynı zamanda amcasının kızı Sevde binti Zem'a'yla beraber hicret etti. Ya ordayken ya da Mekke'ye döndükten hemen sonra vefat etti.

³ Hanımı Fatıma binti Alkame ile birlikte ikinci Habeşistan hicretine katıldı. Uhud Savaşıyla birlikte bütün seferlere katılmıştır.

⁴ Amcalarıyla birlikte Habeşistan'a gitti. Mekke'ye döndüğünde babasından şiddet gören Abdullah dininden dönmüş intibamı verdi. Bedir Savaşı'nda mecburen maddi destek verdi. Bir fırsatını bulunca hemen Müslümanların safına katıldı. Uhud ve Hendek savaşlarına katıldı. Babasıyla her iki savaşta da karşı safhalarda yer aldı.

⁵ Müslüman olduğunda babası Süheyl kendisini zincire bağladı. Hudeybiye'de Ebu Cendel zincirini kopartıp gelince anlaşma gereği geri verilmek zorunda kaldı. Babasıyla aynı senede veba salgınından öldü.

⁶ Bir çok evlilik yapmakla beraber en son evliliği Hz. Peygaber'in torunu Hz. Hasan ile yapmıştır.

⁷ Ümmü Külsüm Hz. Muhammed'in halası Berre'nin oğlu Ebû Sebre ile evliydi. Eşiyle beraber ikinci Habeşistan hicretine katıldı.

⁸ Sehle eşi Utbe b. Rebia'nın oğlu Ebû Huzeyfe'yle Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye göç etti.

EK-6

Said b. el-As (Ebu Uhayha) (h.2)
(Doksan yaşında öldü.)

Ubeyde (Bedir’de öldü.)	Halid ¹ (h.14)	Amr ² (h.13)	Eban ³ (h.13) (Hudeybiye Antlaş- ması’ndan sonra Müslüman oldu.)	As ⁴ (h.2) (Bedir’de öldü.)
----------------------------	------------------------------	----------------------------	---	---

Said b. el-As
(h.59)

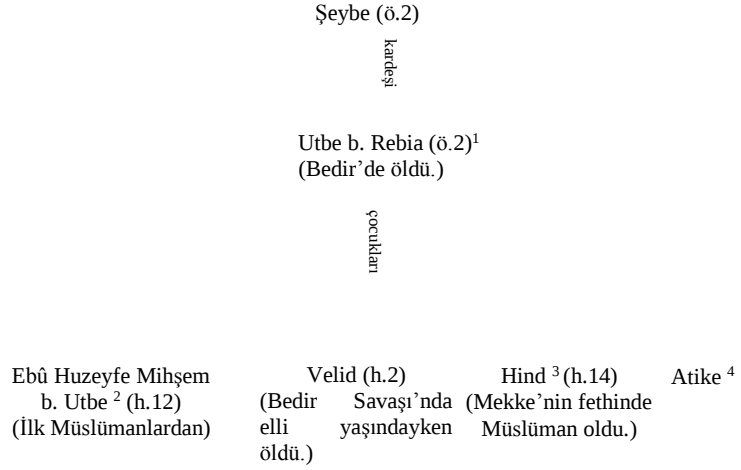
¹ Eşi Huzaalı Umeyne binti Halef ile göç etti. Habeşistan’da on dört yıl kaldı. Kardeşi Amr da eşiyle iki yıl sonra oraya hicret etti.

² Ebu Cehil’in halası Safiyye’nin oğlu olan Amr Habeşistan’a eşiyle birlikte gitti. Ancak eşi orada vefat etti.

³ Bedir ve Uhud Savaşları’na katılan Eban h.8. yılda Müslüman oldu. Utbe b. Rebia’nın kızı Ümmü Eban ile evliydi.

⁴ As oğlu Said bir yaşındayken öldü. Ebu Uhayha’nın torunu olan Said Müslüman olarak hayatını geçirdi. Hatta vefat ederken çocuklarına “Kim benim borçlarımı öder?” diye soru sormuş. Çocuklarının borcunun neden kaynaklı olduğu sorusuna “Borcu olan iki adamın borcunu ödeyerek onları rahatlattım.” diye cevap vermiş. Halbuki dede Ebu Uhayha ise ölürken “Benden sonra Uzza’ya tapan olmayacak!” diye kaygılanmıştı. Bu olay da bize Müşriklerin önde gelenlerinin sülbünden Müslümanların ileri gelenleri çıktığını göstermektedir.

EK-7

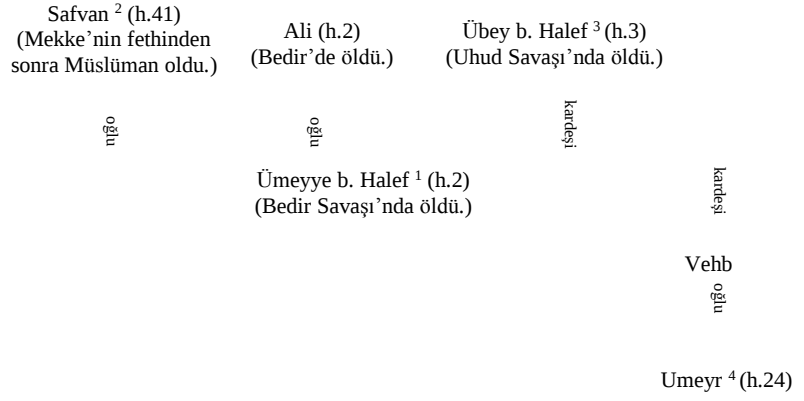
¹ Küçük yaşta yetim kalan Utbe b. Rebia, Ebu Süfyan’ın babası Harb b. Ümeyye’nin himayesinde büyüdü. Maddi zenginliği olmamasına rağmen toplumda nüfuzu vardı. İstemeyerek katıldığı Bedir Savaşı’nda yetmiş yaşında öldü. İslam öncesi din araştırmıştır. Hz. Peygamber’e bizzat işkence etmemiştir. Taif dönüşü Hz. Peygamber’e üzüm ikram etmiştir.

² İki kez Habeşistan’a karısı Süheyl b. Amr’ın kızı Sehle ile hicret etti. (Yolculuklarında bacanağı Hz. Peygamberin hala oğlu Ebu Sebre ve onun eşi Ümmü Külsüm binti Süheyl b. Amr da vardı.) Bedir Savaşı’nda babası, amcası ve kardeşinin, kız kardeşinin karşısında ve Müslümanların safında mücadele etmiş ve üçünü de kaybetmiştir.

³ Ebu Süfyan’la evliydi. Bedir Savaş meydanında Müslüman kardeşi Ebu Huzeyfe’ye hakaretler yağdırdı. Babasını, amcasını ve kardeşini kaybeden Hind aç almak için yemin etti ve Mekkelileri Uhud savaşına teşvik etti. Hz. Hamza’yı Vahşi’ye öldürttü.

⁴ Ümmü Seleme’nin babası Ebu Ümeyye ile evlendi. Bu evlilikten doğan Karibe de Hz. Ebubekir’in oğlu Abdurrahman ile evlendi.

EK-8

¹ Cumahoğullarından olan Ümeyye b. Halef, Hz. Muhammed'in azılı düşmanlarındandı. Cahiliye devrinde el-Ezlam işi ona aitti ve buradan elde ettiği geliri oldukça fazlaydı. Bedir Savaşı'na kilolu ve yaşlı olmasını bahane ederek katılmak istemeyen Ümeyye, Ukbe b. Ebî Muayt'ın tahrikiyle savaşa dahil oldu. Hz. Bilal İslam'ın ilk yıllarında kendisine eziyet eden Ümeyye b. Halefi bu savaşta öldürdü.

² Safvan'ın karısı Velid b. Muğire'nin kızı Naciye Mekke'nin fethinde Müslüman oldu.

³ Übey b. Halef Uhud Savaşı'nda kendisini düelloya çağırdığı Hz. Muhammed tarafından öldürüldü.

⁴ Umeyr b. Vehb Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında katıldı. Daha sonra esirler hakkında görüşmek amacıyla Medine'ye geldiğinde etkilenecek Müslüman oldu ve Uhud Savaşı'na katıldı.

EK-9

Kuteyle²

kızı

Firas³ (h.15)

oğlu

Nadr b. Haris¹ (h.2)
(Bedir Savaşı'nda öldürüldü.)

¹ Fars sanat ve kültürüyle ilgilenen Abduddaroğullarından olan Nadr b. Haris Kureyş'in zengin tüccarlarından, aynı zaman iyi bir hatiptir. Muhammed Hamidullah İbn Ebi Usaybia'ya dayanarak onun Hz. Peygamberin teyzesinin oğlu olduğu bilgisini İslam Peygamberi kitabında vermiştir. Nadr b. Haris Hz. Muhamed'e karşı en çok tepki veren ve onun tebliğinin etkisini yok etmek çok çaba gösteren kişidir. Bedir Sava

² Şair olan Kuteyle babasının Bedir Savaşı'nda öldürülmesi üzerine bir şiir yazdı. Hz. Muhammed "bu şiiri daha önce dinleseydim onu öldürtmezdim" dedi. (İbn Esir, Üsdü'l-Ğâbe, V, s.379)

³ Firas Müslüman olan ikinci Habeşistan hicretine katıldı. Yermük Savaşı'nda şehit oldu.

EK-10

Ümmü Külsüm ²
(Hicretten önce Müslü-
man oldu.)

Velid
(Mekke'nin fethinde
Müslüman oldu.)

Umare
(Mekke'nin fethinde
Müslüman oldu.)

çocukları

Ukbe b. Ebî Muayt¹ (h.2)
(Bedir Savaşı'nda öldürüldü.)

¹ Ukbe b. Ebî Muayt Hz. Peygamberin komşusu ve ona en çok eziyet edenlerdendi. Furkan (25), 27-29. ayetler kendisi ve arkadaşı Ümeyye b. Halef hakkında indi. Hz. Osman'ın annesi aynı zamanda Hz. Peygamberin Beyza halasının kızı Erva ile evliydi. Bu izdivaçtan olan altı çocuğu ve hanımı Erva Müslüman olmuştur. Abdullah b. Mes'ud çocukluğunda onun sürülerine çobanlık yapmıştır.

² Ümmü Külsüm Hz. Muhammed'den sonra Medine'ye hicret eden ilk kadındır ve hakkında Mümtehine 10. Ayet inmiştir. Kardeşleri Velid ve Umare Hudeybiye Antlaşması gereği onu almaya Medine'ye gelmişler ancak Hz. Muhammed antlaşma erkekleri kapsıyor diye isteklerini geri çevirmiştir. Ümmü Külsüm Zeyd b. Harise ile evlenmiş, onun ölümünden sonra Zübeyr b. Avvam ile evlenmiş ve daha sonra da boşanmıştır. Abdurrahman b. Avf ile onun ölümünden sonra da Amr b. As ile evlenmiştir. Son evliliğinden kısa bir süre sonra da yaklaşık h. 33 yılda vefat etmiştir.

EK-11

Cübeyr² (h.59)
(Mekke'nin fethinden
önce Müslüman oldu.)

oğlu

Tu'ayme³ (h.2)
(Bedir Savaşı'nda öldürüldü.)

kardeşi

el-Haris b. Âmir b. Nevfel⁴ (h.2)
(Bedir Savaşı'nda öldü)

amcaoğlu

Mut'im b. Adiy b. Nevfel¹
(h.1)

¹ Hz. Muhammed Taif dönüşü Mut'im b. Adiy'in himayesiyle Mekke'ye girebilmiştir. Boykotun kaldırılmasında önemli etkisi vardır. Zemzem kuyusunun yakınında yaptırdığı havuzdan hacılara zemzem dağıttırdı. Cömert bir insandır. Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe'nin yanına onu vazgeçirmek için Abdumuttalib ile birlikte gitmişti. Hicretin birinci yılında doksanlı yaşlarında öldü.

² Cübeyr ensab ilmine vakıf idi, hatta bu ilmi babasından ve Hz. Ebubekir'den öğrendiğini dile getirmişti. Hz. Hamza'yı öldüren Vahşi b. Harb onun kölesiydi. Bedir esirleri hakkında görüşmek üzere Medine'ye geldiği gün akşam namazını Rasulullah kıldırırken Tur suresini okuyordu. İlk defa orada gönlüne İslam'ın sevgisi düştü. Hz. Ömer kendisi için "Kim bir fakih olmak istiyorsa, Cübeyr'in yaptığı gibi yapsın. Çünkü o, kendisine bilmediği bir şey sorulduğunda 'Allah bilir' cevabını vermiştir.

³ Hz. Muhammed'e eziyet, alay eden ve onu yalanlayan bir kişiydi. Bedir'de esir edildi ve daha sonra da boynu vuruldu.

⁴ Boykotun kaldırılmasına yardım etti. "Eğer sana uyersak buralardan sürülürüz" sözleriyle de Kasas suresi 57. ayet'in inmesine neden oldu. Bedir'de öldü.

EK-12

Hz. Hatice'nin Ailesinden İslam'a Destek Olanlar ve Karşı Çıkanlar							
				Kusay			
				Abduluzza			
				Esed			
	el-Muttalib	Nevfel		Huveylid		el-Haris	
	el-Esved ¹	Varaka ⁸			Haşim	Ümeyye	
	Zem'a ²	Akil ⁷			Ebu'l-Bahteri ¹⁵	Amr ¹⁶	
Yezid ³	Abdullah ⁴	Vehb ⁵	Haris ⁶	Hz. Hatice	Avvam	Hizam	Nevfel ¹³
				Haris b. Ebî Hale ⁹	Zübeyr ¹⁰	Hakim ¹¹	Halit ¹²
							el-Esved ¹⁴

¹ Esved Hz. Muhammed'le alay edenlerdendi. Uhud Savaşı'ndan önce h.3. yılda öldü.

² Boykotun delinmesinde katkısı olanlardandı. Bedir Savaşında kafir olarak h.2. yılda öldü.

³ Ümmü Seleme Yezid'in teyzesidir. İlk Müslümanlardan olup Habeşistan'a hicret etmiştir. İslamdan önceki hayatında Kureyş Kabilesi reisiydi. Huneyn Savaşında ya da Taif muhasarasında ölmüştür.

⁴ Ümmü Seleme'nin yeğeni olan Kureybe'nin oğlu Abdullah hicret sırasında beş yaşlarındaydı. Medine'de yaşadı ve h. 35'te öldü.

⁵ Mekke'nin fethinde Müslüman oldu.

⁶ Bedir savaşında öldü.

⁷ Bedir savaşında öldü.

⁸ Varaka b. Nevfel Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilk tasdik eden kişidir. Bilal eziyet görürken oradan geçen Varaka "ehad, ehad" sözüyle ona destek oldu. Eziyetlerin başlamasından çok kısa bir süre sonra vefat etti.

⁹ Hz. Hatice'nin eski eşi Ebu Hale'den olan oğludur. Hz. Muhammed'i korurken müşrikler tarafından öldürülmüş ve "ilk şehit" ünvanını almıştır.

¹⁰ Hz. Muhammed'in halası Safiyye'nin oğlu olan Zübeyr ilk Müslümanlardandır ve Habeşistan'a hicret etmiştir. H. 36'da Cemel Vak'ası'nda şehit oldu. Kalan borçlarını amcağlu Hakim b. Hizam ödedi.

¹¹ Fil Hadisesinden on üç yıl önce doğan Hakim Hz. Muhammed'in doğumundan beş yıl önce babası Abdullah'ın kurban olarak kesilmek istenmesi olayını hatırladığını söylediği rivayetlerde geçer. Ticaretle uğraşan Hakim oldukça cömertti. Boykotun kaldırılmasında önemli bir rolü vardır. Mekke'nin fethinde yetmişli yaşlarındayken oğulları Abdullah, Halit ve Hişam ile birlikte Müslüman oldu. H. 54'te vefat etti.

¹² Belazuri'nin belirttiğine göre Halit hakkında tam belli olmamakla beraber onun Habeşistan'a hicret ettiği ancak yolda ölmesi üzerine Nisa (4), 100. Ayet indiği bilgisi kaynaklarda vardır.

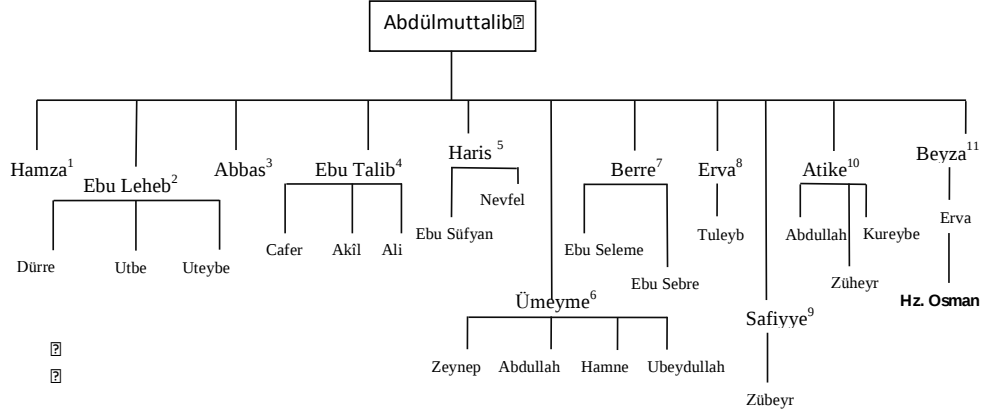
¹³ Müslümanlara karşı çok sert tutum içinde olan Nevfel, Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında katılırken oğlu el-Esved Müslümanların safındaydı. Bedir savaşında öldü.

¹⁴ İkinci Habeşistan hicretine katıldı.

¹⁵ Boykot yıllarında Müslümanlara yiyecek götürdü. Bedir savaşında Hz. Muhammed onun sağ bırakılmasını istedi. Ne var ki savaş sırasında kendisine bu durum bildirilince arkadaşının da sağ bırakılmasını istedi. Bu dileği kabul edilmeyince de mücadele sırasında öldü.

¹⁶ İlk Müslüman olanlardan ve Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Vakıdı ve Taberi'ye göre orada ölmüştür.

Hz. Muhammed'in Ailesinden İslam'a Destek Olanlar ve Karşı Çıkanlar

¹ Hz. Hamza bi'setin beşinci yılında Müslüman olmuştur. Annesi, Hz. Muhammed'in annesi Amine ile amca kızlarıdır. Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur.

² Ebu Leheb Hz. Muhammed'e hayatı boyunca karşı çıkmıştır. Öyle ki Hz. Peygamberin kızları Rukiyye ve Ümmü Külsüm ile evli olan oğulları Utbe ve Uteybe'yi eşlerini boşamaya zorladı. Bedir Savaşı'ndan hemen sonra hastalık sebebiyle öldü. Dürre Mutim b. Adiy'in amcaoğlu Haris b. Amr 'la evliydi. Dürrenin eşi de Bedir Savaşı'nda öldü. Mekke'de Müslüman olan Dürre eşinin ölümünün ardından Medine'ye hicret etti. Orada hakkında Tebbet suresi nazil olan bir adamın kızı olmasından dolayı kendisini kınayanlar oldu. Rasullullah bu duruma tepki göstererek "Diriler ölen yakınları yüzünden rahatsız edilmemeli!" sözünü sarf etti.

³ Mekke döneminde Müslüman oldu ancak imanını gizledi. Abbas Bedir Savaşı'nda Kafirlerin safında yer aldı. Mekke'nin fethinde Müslümanlığını ilan etti. H.32'de vefat etti.

⁴ Hz. Muhammed'in sekiz yaşından itibaren bakımını üstlenen amcası Ebu Talib idi. Daha sonra da Müslüman olmamasına rağmen Hz. Muhammed'e sahip çıkmıştı. Boykotun kaldırılmasından kısa bir süre sonra 619'da Mekke'de vefat etmişti. Oğulları Cafer (20) ve Ali (10) İslam'ın ilk yılından itibaren iman etmiştir. Akil Bedir Savaşı'nda esir düşmüş ve onu amcası Abbas kurtarmıştır. O da Mekke'nin fethinde 50 yaşlarındayken Müslüman olmuştur.

⁵ Şair olan amcaoğlu Ebu Süfyan Hz. Muhammed'in yakın arkadaşıydı ve Halime'den dolayı da süt kardeşiydi. Yalnız İslam'dan sonra Hz. Muhammed'e yirmi yıl boyunca özellikle hicviye yazarak düşmanca bir tavır sergiledi. Mekke Fethi'nin hemen öncesinde halası Atike'nin oğlu Abdullah ile birlikte Müslüman oldu. H.20'de vefat etti. Diğer kardeş Nevfel (amcası Abbas'tan daha yaşlı) ise istemeyerek Bedir Savaşı'na katıldı ve esir edildi. Tam bu sırada da Müslüman oldu ve fidiye vermeden özgürlüğüne kavuştu, sonra da Mekke'ye geri döndü. Hendek Savaşı'ndan önce Medine'ye hicret etti. H. 15'te vefat etti.

⁶ Esed b. Huzeyme kabilesine mensub Cahşla evli olan Ümeyme Hz. Muhammed'in öz halasıdır. Dört çocuğu da Müslüman oldu. Yalnız Habeşistan'a göç eden ve Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile evli olan oğlu Ubeydullah b. Cahş orada dinden döndü ve öldü. Ümeyme Uhud Savaşı'nda kardeşi Hamza'yı, damadı Hamne'nin eşi Musab b. Ümeyr'i ve oğlu Abdullah b. Cahş'ı kaybetti. Kendisinin Müslüman olduğu konusu kaynaklarda çok da net değildir.

⁷ Berre hala Mahzumoğullarından iki evlilik yapmıştı ve İslam'dan önce bir kaç yıl önce ölmüştü. Oğulları Ebu Seleme ve Ebu Sebre İslam'a ilk girenlerdendi ve Habeşistan'a eşleriyle birlikte hicret etmişlerdi.

⁸ Erva hala Abd oğullarından biriyle evlilik yapmıştır ve oğlu Tuleyb ile birlikte Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed'in babası Abdullah ile anne-baba bir kardeşir. H. 15'te vefat etmiştir.

⁹ Safiyye hala Esed oğullarından biriyle evlilik yapmış ve oğlu Zübeyr ile birlikte Müslüman olmuştur. H. 20'de vefat etmiştir.

¹⁰ Atike hala Mahzum oğullarından Ebu Ümeyme (Ebu Cehil'in amcası) ile evliydi. Müslüman olup olmadığı konusu net olmasa da yazdığı şiirlerden İslam'a ve yeğeni Hz. Muhammed'e sempatisinin olduğu anlaşılıyor. Oğlu Abdullah 20 yıl sonra İslam'a girmişti. Diğer oğlu Züheyr Müslüman olmasa da Boykot'un kaldırılmasında önemli rolü vardı. Kızı Kureybe ise Zem'a b. Esved'le evliydi ve o da Bedir Savaşı'nda öldü.

¹¹ Eşi Abdüşems oğullarından olan Beyza halanın diğer adı Ümmü Hakimdir. İslamiyet'ten iki yıl kadar sonra vefat etmiştir. Kızı Erva'nın Affan ile evliliğinden Hz. Osman doğmuştur. İkinci evliliğini de İslam düşmanı Ukbe b. Ebi Muayt'la yapmıştır. Çocuklarıyla birlikte bi'setin ilk yıllarından itibaren Müslüman olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adanalı Hayret Hoca: **Sûk-ı Ukâz**, çev. Adanalı Hayret, Dersaâdet, Karabet Matbaası, 1304.
- Afzalurrahman: **Siret Ansiklopedisi**, çev. Hakan Bayrak, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1990.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî: **Müsnedü'l-imam Ahmed b. Hanbel**, Riyad, Beytü'l-Efkâri'd-devliye, 1999.
- Ahmet Cevdet Paşa: **Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa**, İstanbul, Bedir Yayınları, 1966.
- Algül, Hüseyin: "Emîn", **DİA**, XI/111.
- Ay, Abdurrahman: **Hız. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud: **Ensâbü'l-Eşraf**, thk. Süheyl Zükkâr, Riyâd ez-Zirikli, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Berki, A. Himmet-Keskioğlu, Osman: **Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, 2. Bs Diyanet İşleri Reisliği yayınları-67, Ankara, 1960.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Envarü't-tenzil ve esrârü't-te'vil (thk. Halil Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed : Me'mûn Şiha), Beyrut-Lübnan, Daru'l-Marife, , 2002.

- Buhârî, Ebû Abdullah el-Camiü's-sahih, Sahihi Buhârî, thk. Muhammed Muhammed b. İsmail: Nizâr Temîm – Heysem Nizâr Temîm, Beyrut, Darü'l- Erkam, t.y. .
- Çağatay, Neşet: **İslam Dönemine Dek Arap Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Sorularla İslam Dini ve İslam Tarihi**, Ankara, Gündoğan Yayınları, t.y. .
- Çalışkan, İsmail: **Kur'an Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşası**, Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu 29 Haziran-01 Temmuz 2012, Çorum, 2013.
- Çetiner, Bedrettin: **Esbâb-ı Nüzûl**, I-II, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2002.
- Dânişmend, İsmâil Hâmi (ö. 1967): **İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi**, y.y., Bâb-ı Âli yay., 1960.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş: **et-Tefsirü'l-hadis, nüzul sırasına göre Kur'an tefsiri**, çev. Ahmet Çelen, Şaban Karataş, Mehmet Çelen, I-VII, İstanbul, Ekin Yayınları, 1997.
- Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'n Hayatı**, I-II, 6. Bs., çev. Mehmet Yolcu, İstanbul, Yarın Yayınları, 2015.

- Dindi, Korkut: **Siyer-Kur'an İlişkisi (Mekke Dönemi)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- Duman, Zeki: “Kur'an'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi”, **Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi**.
- Ebû Zur'a el-Makdisî, Ebû Zur'a Tâhir b. Muhammed: **Safvetu't-Tasavvuf**, y.y., t.y. .
- Efendioğlu, Mehmet: “Zübeyr b. Avvam”, **DİA**, XLIV, s. 522-524.
- Eyüb Sabri Paşa: **Mir'atü'l-Haremeyn = Haremeyn tarihi: Mir'at Mekke (inceleme-metin)**, Hazırlayanlar: Ömer Faruk Can- F. Zehra Can, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Fayda, Mustafa: “Cahiliye”, **DİA**, III, s. 17.
- Gölpınarlı Abdülbaki: **Sosyal Açıdan İslam Tarihi I Hz. Muhammed ve İslam**, y.y., Milliyet Kültür Kulübü Yayınları, 1969.
- Günaltay, Şemsettin: **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, sad. Mahfuz Söylemez, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Hamidullah, Muhammed (ö. 2002): **İslam Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, Ankara, Yeni Şafak yayınları, 2003.
- Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, 2 bs., Ankara, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1960.

- el-Hâris b. Hillize Ebû Ubeyde el-Hâris b. Hillize el-Bekrî (ö.580): **ed-Dîvân** (thk. Emîl Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1991.
- İbn Abdülber Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi (ö. 1071): **el-İstîab fî ma'rifeti'l-ashab**, thk. Ali Muhammed Bicavi, Ürdün, Daru'l-A'lâm, 2002.
- İbn Ebû Usaybia, Ebû'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım (ö.1269): **Uyunü'l-enba' fî tabakati'l-etibba**, I-IIed. August Müller, Fuat Sezgin, Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.
- İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed (ö. 859): **El-Muhabber/Arap Kültürü**, çev: Adem Apak, İsmail Güler, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Hacer el-Askalani, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî el-Askalânî (ö. 1448): **Et-Temyîz fî Telhîsi Tahrîci Ehâdisi Şerhi'l-Vecîz**, (nşr. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ), I-VII, 2007.
el-İsâbe (Sahabe-i Kiram ansiklopedisi), trc. Naim Erdoğan, İstanbul, İz yayıncılık, 2009
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (ö. 833): **es-Sîretu'n-Nebeviyye** (thk. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr.), I-II, Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, Mısır, 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî (ö. 768): **Sîretü İbni İshak (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)**, (thk. Muhammed Hamîdullâh), Konya, Hayra Hizmet Vakfı, 1981.

İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm**, (thk. Dr. Yusuf İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dımeşkî (ö. 1373): Abdurrahman el-Merasi), I-IV, 5. Baskı, Daru'l-Ma'rife, 1992.

el-Bidâye ve'n-Nihaye, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı yayınları, 1994.

es-Sîretu'n-Nebeviyye, thk. Mustafa Abdulvahid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1976.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Sünen-i İbn Mâce, (thk. Heyet), I- IV, Dâru't-Te'sîl, Muhammed b. Yezid el- 2015.
Kazvînî:

İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh **et-Tabakâtu'l-Kubrâ** (thk. 'Alî Muḥammed Muḥammed b. Sa'd b. 'Omer), I-XI, Mektebetu'l-Hanci, Kâhire, 2001.
Menî':

İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan **İslam tarihi: el-kâmil fi't-tarih tercümesi**, çev. M. İzzeddin Ali b. Muhammed Beşir Eryarsoy, İstanbul, Bahar Yayınları, 1985.
b. Abdülkerim:

Üsdü'l-gabe fî ma'rifeti's-sahabe, thk. Halil Me'mun Şiha, Beyrut, 2. Baskı, Dârü'l-Ma'rife, 1997.

Kapar, M. Ali: "Ebû Leheb", **DİA**, X, 178.

Kelbi, Ebû'l-Münzir İbnü's- **el-Esnam**; thk. Ahmed Zeki Paşa, Ankara Saib Hişâm b. Muhammed Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1969.
b. Saib :

- Kilinçli, Sami: **“Mekkî Surelerde Mü'minlerin Müşrikler ve Ehl-i Kitap ile İlişkileri”,** Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- Köksal, M. Asım: **İslam tarihi Hz. Muhammed (Aleyhisselam) ve İslamiyet: (Mekke devri),** Ankara, Öğretmenler Matbaası, 1966.
- İslam Tarihi Medine Devri,** İstanbul, İrfan Yayınları, 1976.
- Kurtûbî, Muhammed b. el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an, trc. M. Beşir Ahmed: Eryarsoy, İstanbul, Buruc Yayınları, 2000, XI.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri: “Sehm”, **DİA**, XXXVI, s. 323-324.
- Mevlâna Muhammed Ali: **Peygamberimizin Hayatı: siretü'n-nebi,** çev. Ali Genceli, Ankara, Nur Yayınları, 1951.
- Muhammed Nasuriddin el-Albânî: **Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfeti ve'l-Mevdua** , I-IV. Dimaşk, el-Mektebet'ül İslâmî, h. 1399.
- Mukatil b. Süleyman, Ebü'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir: **Tefsîr-i Kebîr,** çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, İşaret yay. , 2017.
- Müftüoğlu, Ömer: **Nüzul Döneminde Putlar” Hakkında Bilgi Sahibi Olmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı (Arzın Ağırlıkları Örneği),** Sempozyum Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu, 2011, İstanbul, s. 91-104.

Râzî, Ebû Abdullah **Tefsîr-i Kebîr: Mefatihü'l-ğayb**, Beyrut, Darü'l-Fahredden Muhammed b. Fikr, 1990.

Ömer Fahreddin:

Rıdvan, Seyyid: **İslamda Cemaatler Kavramı**, çev. Mehmet Can, İstanbul, Endülüs Yayınları 1991.

Rodinson, Maxime: **Hız. Muhammed**, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, Sosyal yay., 1994.

Sâid Havva: **el-Esâs fi's-sünne: Hadislerle hız. Peygamberin Hayatı**, çev. A. Ali Ural..., İstanbul, Hikmet Yayınları, 1989.

Seydişehri Mahmud Esad: **İslam tarihi, Tarih-i din-i İslam: İslamiyet öncesi Araplar Mekke devri - Medine devri**, bas. haz. Ahmed Lütfî Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul, Marifet Yayınları, 1983.

Sülün, Mehmet: “Şi'râ”, **DİA**, XXXIX, s. 180-1.

Şehbenderzade Ahmed Hilmi, Filibeli: **İslam Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1982.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed eş-Şâmî, (ö. 971), **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, (nşr. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), I-XXV, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, t.y.

et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerî b. Yezid: **Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân**, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye 2005.

Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân, tahk:
Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr
li'l-Buhûs ve'd-Dırâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslamiyye,
Kâhire 2001.

Tarih-i Taberi Tercemesi, Konya, Can Yayınları,
1982.

Vahidi, Ebü'l-Hasan Ali b.
Ahmed b. Muhammed en-
Nisaburi: **Esbab-ı Nüzul: Kur'an-ı Kerim'in İniş Sebepleri**,
çev. Necati Tetik, Necdet Çağır, Erzurum: İhtar
Yayıncılık, ty.

Esbâbü'n-Nüzûl, thk. İsâm b. Abdilmuhsin el-
Humejdân, y.y., Dâru'l-İslâh, 1992.

Vakıdî, Ebû Abdullah
Muhammed b. Ömer b. Vakıd
el-Eslemi: **El-Meğâzî**, thk. Masden Jones 3. Baskı, Alemu'l-
Kutub, Beyrut, 1984.

Yılmaz, Mehmet Faik: **Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet**,
Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara
2009.

Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım
Cârullah Mahmûd b. Ömer
b. Muhammed: **el-Faik fî garibi'l-hadis**, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl
İbrâhim, Ali Muhammed el-Bicavi, 2. bs., y.y., İsa el-
Babi el-Halebi, t.y.

**Tefsîru'l-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyuni'l-
ekavil fî vücuhi't-te'vil**, (thk. Haîl Me'mûn Şiha)
Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2002

Esâsü'l-Belâğa, (thk: Muhammed Nebîl Tarîfî), Dâr-
u Sâdır, Beyrut, 2009.

Watt, W. Montgomery: **Hız. Muhammed Mekke’de**, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul, 2016.